

Проф. Др. Хюсейин Алгюл

(Дин илмуланы доктору)

А'ламлагъа Рахмат, Сыйлы Пайгъамбар МУХАММАТ

(Пайгъамбарыбызны ДЖашав Тарыхы)

Муслиманлыкдан Алгъа Арабия

Араб ДЖарты Айрымкан юч джанындан теџиз была куршаланыбды: кюн тувгъанда Басра Кёрфез (залив)¹, кюнбатханда Кызыл Теџиз, кюнлюмде Умман Теџиз. ДЖарты айрымканны шимал чеги белгили тюлдю. Кызыл Теџизни шимал учу Акабадан башлап Диджле Сув была Фырат сувну бирбирлерине кошулгъан джерлерине тартылгъан сыз айрымканны шимал чеги болургъа боллукду, дегенле бардыла. Арабланы тарихлери бек ески заманлагъа дери барады. ДЖарты айрымканны шималында да кюнлюмюнде да кёп кыраллык/давлетле куралгъанды, кёп маданиятла-сивилизатсияла кёрюлгенди. Кюнлюм Арабияда: Маини Кыраллык (И.А. 1400-650) , Бес'е Кыраллык (И.А. 750-115), Химери Кыраллык (И. А. 115 - И.С. 525) быладан ем белгили болгъанладыла.

Шимал Арабияда: Набати Кыраллык (И. А. ЫВ. Ём. – И. С. ЫЫ, Ём.), Палмирана (Тедмур) Кыраллык (И. А. 3000- И. С. 275), Гассани Кыраллык (И. А. ЫЫЫ. Ём. – И. С. 634), Хире Кыраллык (И. С. 226-634), Кинде Кыраллык (И.С. В. Ём. – ЫЫ. Ём.) берги джанында куралгъан кыраллыкланы ем белгилелеридиле.

Ислам Динни келир кёзювюнде Шимал Арабияны бир бёлюмю Иранны, бир бёлюмю да Бизансны колунда болгъанды. Айрымканны кюнлюм джанындагъы топуракланы асламы Хабеш Кыралгъа бойсунуп джашагъаны себепли бютёв Арабияда башеркинлиги болгъан Араб кыраллык болмагъанды.

ДЖарты айрымканны орта бёлюмлеринде ва кесине енчи бир болум бола келгенди. Былайгъа Исмаил Пайгъамбардан Мухаммат Пайгъамбаргъа дери киши кыралладан чабывул болмагъанды. Увак сителе (шахар кыралчыкла) ёмюрле узуну джашап тургъандыла. Бу себептен Орта Арабияны (Хиджазны) араблары тиллерин, адетлерин, културларын, калгъан миллет енчиликлерин атив саклагъандыла. Чомартлык, конаксуюгенлик, ёкхтемлик, кеслерине сыйынгъанны ахыргъа дери корувлавчулук, башеркинликге уллу багъа бермеклик быланы белгили миллет енчиликлери еди.

Хиджазны ем белгили юч шахары/ситеси Меккя, Есриб (Медина), Таиф еди. Меккяны хавасы бек иссиди, тегерегин кымыжа тавла куршалагъанды. Мединаны иклимасы (климат) салкыныракды. Сув еркин болгъаны себепли терек бачхала таџ кесек орналыпды.

¹ [Кёрфез: теџизни джерге сугъулгъан бёлюмю, залив (орусча). Й.Н].

Меккягъа кёре бир да битимли джерди. Таифни иклимасы ва шималны джылымдык джерлерине ушайды. ДЖашили кёпдю, терекле бачхала чайкалады, хавасы бир да аривду.

Ичинде Кяба болгъаны себепли Меккя шахар барындан да бек танылганды. Былайда джашав алуw-сатувну юсюне куралганды. Кябаны ем алгъа Адам Пайгъамбар ишлегенди. Унух Туфанда оюлуп джер была теъ болганды. Артдан; Аллахны буйругъу была Ибрахим Пайгъамбар была джашы Исмаил Пайгъамбар бурунгу Кябаны тамалларын табып аны юсюне бюгюн да белгили джеринде тургъан Кябаны ишлегендиле. Кябагъа карагъан кулдук, ёмюрледен бери Исмаил Пайгъамбарны тукумундан келген инсанланы юсюнде еди. Арта, Исмаил Пайгъамбарны кайынларына, аладан да башха кланлагъа ёте ёте ем ахырында “Курейш” атлы кланны колуна ётгенди.

Ислам Динни чыгъар кёзювюнде; Меккяны дин была сотсиял ишлеринден Харшим улула, аскерлик была уруш ишлеринден да Умейя улула джуваплы балгъандыла.

Мединада Евс была Хазреч атлы еки клан джаша еди. Шахарда быладан башха болуп Кайнука улула, Надир улула, Курайза улула деп айтылгъан юч гитче чувутлу кланчык да орналып еди.

Таиф шахар ем салкын ем да битимли джер болгъаны себепли карувлары игилени/байланы джыйылгъан джери еди. Оновну колда тутхан “Сакиф улула” деп бир клан еди.

Мюслиманлык чыгъар кёзювде Араб джарты айрымканны шималы была кюнтувгъан джанында Бизанс Империя была Иран-Сасани Империя бар еди. Быладан арыда ва (Аврупа была Азияда) кёп кыралла-миллетле джашай едиле. Айрымканны кюнлюм табасы, артыксыз да теъиз джагъала Хабеш Империягъа бойсунуп еди. Гассаниле, Кинделиле, Еменлиле... дегенча гитче еркин кыралчыкла ва политик, экономик ем сотсиял карамдан бек карувсуз едиле, бир бирлери была кюрешип тургъандан ары олар джапылары джок еди. Хар кайда да зулмучулук, хаксызлык, артыклык тынчлык бермей еди. Халкла ачлык-джалангачлык была термилеп джашай едиле; оновну колда тутхан бийле была байла ва байлыкны ичинде джюзе едиле. Тюзлюк атына джук калмагъанча еди. Урушла тонов ючюн етиле еди. Инсанлы арасында шохлук, сыймеклик, болушув дегенча ашхы затла таркайып еди; быланы джерин аман иннетлилик была артыклык алгъан еди.

Инсанла джулдузлагъа, айгъа, кюнге, путлагъа табына едиле. Чувут Дин была Хыристиянлык, дагъыда Хинду Дин была Будачылык былайлада орналып зулмуну, артыклыкны, ахлаксызлыкны джок етип инсанланы арасында шохлукну, бири бирин сыймекликни, тюзлюкню курарча бир динамизм, бир тирилик кёргюзталмагъан едиле. Хиджазны арабларыны да быладан ёргеликлери джок еди, бары кара джахил едиле. Бу себебден, арабланы Мюслиманлыктан алгъа джашагъан ераларына “ДЖахилие Ера” деп аталганды. Мал да, мюлк да, хак да кючлюлени колунда еди.

“Кан джюрютген адет” а арабланы белгили енчиликлеринден еди. Ички, кумар², зийна бек джайылып еди. Чабывул, уручулук, тоновчулук кибики аман ишлени куру да бардырылганы себепли халк джанындан безип джашай еди. Кланланы арасында ахыры келмеген кавгала, урушла тынчлык бермей еди. Кючлюле карувсузланы теплеп, езип кеслерине бойсундуруп кул-караваш етип ишлете едиле; аланы сюйгенлерича алып сата едиле. Тую караванланы алларын тыйып тонаганны джигитликке сана едиле. Орта халк была енишге халкны ичинде тиширувну чыртда сыйы джок еди. Кыз сабийи тувган адам ыйлыгып бир авукну адам ортасына чыкмай еди. Иш муну была калса нек сюймей еди? Бир кавумлары джагы тувган кыз сабийчиклерин алып барып, джаны савлай кумга басдырып, тунчуктуруп ёлтюре едиле. Аланы бу джаман адетлери Кур’ан’да да ескертилгенди (Нахл Сувра, аят: 58-59)³.

Хиджаз топураклада Аллахны танымагъанла (атеистле), Аллахны танып ахыр кюнге илнанмагъанла; джудузлагъа, айга, кюнге, джинлеге, мёлеклеге, путлагъа табынганла болганы кибики, аз да болса хыристиянла была чувутлула да бар едиле. Инсанланы ем уллу бёлеги путлагъа табынганла едиле. “ханифле” деп да бир бёлек инсан бар еди. Была керти Аллахга ийнана едиле, азгынлыктан, аманлыктан кери турургъа кюрешип тюз джолда джюрю едиле. Алай а калай дин тутарыкларын, калай кулук етериклерин тыйынчылысча билмей едиле, санлары да аз еди. [Мухаммат Пайгамбарны джан нёгери Абубекир да бу ханифледен еди. ЙН].

Сёзю кысхасы, инсанланы тюз джолга тюзелтип ем дуня ем да ахырат джашавну джорукларын юретир ючюн бир пайгамбар была Тейри Китап’ны енерине керек бар еди. Нечюн десегиз, Уллу Аллах ёмюрледен бери джоюлган инсанлыкны тюз джолга салыр ючюн; зулмуну, артыклыкны, хаксызлыкны, аманлыкны, джок етип тюзлюкню ёрге сюер ючюн пайгамбарла была китапла ийип турганды.

Сыйлы Мухаммат Пайгамбарны Тукуму

Ибрахим Пайгамбар Аллахны буйругъуна бойсунуп екинчи юйбийчеси Хаджар была джашчыгы Исмаилни, кеси джашаган джуртундан кёчюрюп бусагъатда Мекка шахар болган джерге келтирип орналтган еди. Алайы, Адам Пайгамбар ишлеп, Унух Туфанда оюлуп джер была тең болуп калган Кябаны (Бейтуллах-Аллахны юйю) тамалларына джувук бир джер еди⁴.

Сувсуз калып Сафа была Марва атлы дуппурланы арасында ары-бери чабып сув излеген Хаджар, сувну тапмай мадарсыз болуп ызына кайтханында, джашчыгы Исмаилни катында, ары дери ол кёрмеген бир адамга тюбейди. Хакыйкат халда ол, адам тюл еди, адам

² Азартная карточная игра, ачха была ойналган оюн.

³ [Айтылган аятны мағанасы: 58- “Аладан бирине кыз сабий сюйюмчюленгенде ачывланып бети капкара болур. 59- Кесине берилген сюйюмчюлюкню аманлыгы себепли кавумундан джашырылыр. Аны енишгелик тин была биргесини тутсун, огъесе топуракгамы басдырсын! Карачыгъыз, етген оюумлары калай да аманды!” Й.Н].

⁴ Ел-Езрякї, Ахбяр у Мекка / Кяба была Меккяны Тарыхы, с. 32-38.

тюрсюнҗе кирген бир мёлек еди. Алагъа болушур ючюн Аллах у Та'аланы буйругъу была алайгъа келген еди. Ол адам сыфатлы мёлек аягъын джерге какгъанлай, джерден секирип сув чыгъып саркып тебирейди, артда бу сувгъа "Земзем" ат берилгенди. Бу зат, Аллахны кудретини бир ишаны еди.

Земзем сувну катында Исмаил анасыны колунда ёсюп уллу джаш болады. ДЖувукда джашагъан "ДЖурхуміле" атлы кланны адамларындан арабча сёлеширге юренеди.[Бир кавум тарихчиле, Ибрахимни ана тилин сумерча болгъанын айтадыла. ЙН]. Сора, джурхумілени танылгъан юйлеринден бирини кызы была юйленеди, кеси атасы Ибрахим да келе кете турады.

Ибрахим Пайгъамбар кесини кулук джери Шамдан келген бир кёзювюнде, Аллахны буйругъун алып джашы Исмаил была биргелей бурунҗу Кябаны топуракны тюбюнде калгъан тамалларын табып, аны юсюне бюгюнҗе дери каралып оюлмай келген Кябаны межамын ишлейди. Сора да; кеси тукумундан келлик тёлюлени тюз джолда джюрюрлерини, халал ырысхы урунурларыны, кеслерине шукур тинни берилирини, Уллу Аллахгъа бойсунҗан бир миллет болурларыны, ичлеринден бир пайгъамбар чыгъарыны юсюнден Аллахгъа дува етип тилек тилейди [Ибрахим Сувра, аят: 37-41; Бакара Сувра, аят: 127-129]⁵. Муну ызындан да, кючю джетгенлени Кябаны зиярат етип хаджи кулук етерлерин осият етеди [Хадж Сувра, аят: 27-29]⁶.

Сыйлы Мухаммад Пайгъамбарны Ата-Бабалары...

Мухаммад Пайгъамбарны тукум аталары 20-чы атагъа дери белгилиди. Муну юсюнден бютев тарыхчыла бир фикирлидиле. Быланы ем джашындан башлап ем картына дери атлары былайды: 1. Абдуллах, 2.

⁵ [Ибрахим сувра / 37- Я Рабби! Ей иебиз! Намазны тюптюз кылырлары ючюн мен, тёлюмден бир бёлегин Сени юйюҗю (Кябаны) катында, сабанчылык етилмеген бир ёзенҗе орнатдым. Енди Сен инсанладан кавумуну джюреклерин алагъа айланывчу ет, кёгетледен былагъа ырысхы бер! (Аланы) бу ниғаматлагъа шукур етерлери сунуллукду. 38- Я Рабби! Ишексиз да Сен бизни джашырлыгъыбызны да ачык етеригибизни да билесе. Нечюн десеҗ, не джерде не да кёкде чырт бир зат Аллахгъа джашыртын тюлдю. 39. Карглыгъымда маҗа Исмаил была Ысхакны теджеген Аллахгъа махдав болсун! Ишексиз Раббим дуваны ешитивчюдю. 40- "Я Рабби! Мени ем тёлюмден келликлени намазны сав етгенледен ет; ей Раббиз! Дувамы кабыл ет!" 41- "Ей Раббиз! (Етилген кулукланы) хийсапха салыннык кюнде мени, анамы-атамы, му'минлени кеч!"

Бакара сувра / 127- Бир кёзювде Ибрахим, Исмаил была биргелей Бейтуллахны (Кябаны) тамалларын ёсдюре (былай айта едиле): Ей Раббиз! Бизден муну кабыл ет, ишексиз Сен ешитивчюсе, биливчюсе. 128- Ей Раббиз! Бизни Саҗа бойсунҗанладан ет, тёлюбюзден да Кесиҗе бойсуннук бир юммет чыгъар, бизге кулукну джорукларын юрет, тобабызны кабыл ет; нечюн десеҗ, тобаланы мардасыз кёп кабыл етген, бек мархаматлы болгъан куру Сенсе. 129- Ей Раббиз! Алагъа, ичлеринден Сени аятларыҗы кеслерине окурук, алагъа китап была хикматны юретирик, аланы тазаларык бир пайгъамбар ий. Нечюн десеҗ, оҗлу болгъан, хар затны ем алакат етген куру сенсе". Й.Н].

⁶ [Хадждж сувра / 27- Инсанлагъа хаджиликни ешиттир; суйселе джаявлай, суйселе да бек узак джолладан келген, арыгъан тюелени сынтында Саҗа келсинле. 28- Алай а (аны) кеслерине джетген бир кавум джаравларын джувукдан кёрсюнле, Аллахны кеслерине ырысхы болуп берген курманлык малланы юсю была белгили кюнде Аллахны атын сагъынсынла. Енди андан ем кесигиз ашагъыз ем да карывсузлагъа, джарлылагъа ашатыгъыз. 29- Сора кирлерин тазаласынла, джюкленҗенлерин джерине келтирсинле, ол Бурунҗу Юйню (Кябаны) таваф етсинле (тёгерегин айлансынла). Й.Н].

Абдулмутталиб, 3. Харшим, 4. Абдулманаф, 5. Кусайй, 6. Килаб, 7. Мурра, 8. Кя'аб, 9. Люейй, 10. Галиб, 11. Фихр, 12. Мялик, 13. Надр, 14. Киняне, 15. Хузейме, 17. Иляс, 18. Мудар, 19. Низар, 20. **Ма'ад**, 21. **Аднан**⁷ [.....Исмаил Пайгъамбар, Ибрахим Пайгъамбар. Арт екисин мен салгъанма. ЙН].

Кяба куллуқ, Исмаил (aleyхиссалам-ас) ёлгенден сора джашына, тувдукларына ётгенди. Бара баргъан кёзювде айтылгъан куллуқ Исмаил (ас)ны кайын тукумуна, аладан да Хузаелилеге озгъанды. Мухаммат (ас)ны ата-бабаларындан Кусайй'ны джашагъан заманында кёзюв Курейш кланга келгенди. Бурунгу ёмюрледе Кябаны тегерегине межам салыргъа еркинлик берилмей еди. Юйле узакда едиле. Кусай бу адетни бир джанына етип Кябаны тегерегинде хар тукумга юй салырча джер юлешеди. Мундан сора юйле ишленип, ел кенжерип тебегенинде Меккя, шахар тюрсюн алады. Алай а Кябаны тегерегинде, кеп адам таваф⁸ етерча бош джер да коюлгъанды. "Дяруннедве" деб айтылгъан кејеш етиливчу джерни етдирген да Кусаййды. Куреш кланны бирлигин-биргелигин бегитгени ючюн Кусаййга "Му'джемми – Бирлешдирувчу" деп сый ат берилгенди. Кусаййдан сора джашы Абдулманаф, атасы башлатхан ишлени тохтатмай бардыргъанды. Андан сора тамада мурджарга олтургъан Харшим, чомартлыгы была танылгъан бир адам еди. Хиджазда джоловчулукну ишангылы халга келтирген адам Харшимди, деп да айтылады. Харшим сатув-алув етерге деп карван была шимал шахарлагъа барып кайта турубунда, Мединада Неджджар улуладан Селма атлы бир кыз была юйленгенди. Харшим карванчылык етген кёзювлеринден биринде Актејиз джагага джувук Газзе атлы шахарда ёлгенди. Харшимни мединалы кыздан (Селмадан) Пайгъамбарыбызны картатасы Абдулмутталип тувгъанды. ДЖети джылына дери анакарнашларыны катында джашагъан Абдулмутталип , арtdан атакарнашы Мутталипни колу была Меккяга ата юйюне келтирилгенди. Бу джашчык арtdан Курейш кланны ем белгили тамадаларындан бири боллукду⁹ . Даха алгадан, уруш себепли юсю джабылып тас болуп калгъан Земзем хуюну кайда болгъанын тюшюнде керюп ортага чыгаргъан Абдулмутталипди. Айтувга кере, хуюну ачдыргъан заманда, калгъан тукумла сыйны ол алып кояды деп тыйгыч болургъа да кюрешгендиле. Болса да Абдулмутталип Мединадан атасыны анакарнашларын болушлукга чакырып куллугун тыйынчлысыча толтургъанды. Абдулмутталипни он джашы болгъанды: Абяталиб, Абялахаб, Зюбейир, Харис, Хаджл, Мукаввим, Дыраp, Абдуллах, Аббас, Хамзат. Быладан пайгъамбарыбызны атасы боллук Абдуллах, тејлерини арасында бек джаратылгъан, бек суюлген, чырайлы бир джаш

⁷ Ибн Хишам, ес-Сіре, I; Ибн Сяд, Табакат, I. б (бет). 55.

⁸ [Таваф етерге: тегерегинде айланыргъа. Й.Н].

⁹ Ибн Хишам, аты айтылгъан китабы (а.а.к.), Ибн Сяд, а.а.к.

болгъанды. Абдулмутталип да джашларыны ичинде ем бек аны сюе еди¹⁰.

Тарыхта “Фил Ва’касы = Пил Протсес” деп айтылган уруш, Абдулмутталипни тамадалык кёзювюнде бардырылганды. Хабеш Империяны кыралы Абраха, Меккяны алыргъа мурат етип уллу аскер была шахарны джувугъуна келгенди. Аскерини аллында мазаллы пилле болганды, бюгюнню пантсерлерича. Урушха юретилген бу пилле джав аскерни атларын юркютюп кесин да чачув-кучув етип турганды. Алай а Кябаны корувлавчусу Уллу Аллах бир мадар халк етип Абраханы аскерин чачханды: меккялыла не етерге да билмей шашхын болуп турган кёзювде кёкде “Абабил” атлы кушла кёрюнгендиле. Ала авузлары была ташчыкланы келтирип Абраханы аскерини юсюнден куйгандыла. Ол ташчыкла Аллахны кючу была коргъашын отла болуп аскерчилени тёппелеринден кирип тюплеринден чыкганды. Карап карагъынчы Хабеш аскер бузулуп ызына качханды [Фил Сувра, аят: 1-5]¹¹.

Пил Уруш Аллахны бир муджизасы болса да арабланы арасында Абдулмутталипни сыйын бек ёрге етгенди. [Арабла Пил Урушну тарых белгилевчу джыл етип тургандыла: Пил Урушдан аллай бир джылны, Пил Урушдан быллай бир джылны алгъа не да артда дегенча. ЙН].

Мухаммат (ас)ны Атасы была Анасы

Бет тюрсюнюнде башха адамлада кёрюлмеген бир джарыклык болган Абдуллахны юсюнден сиер джазывчула (пайгъамбарланы тарыхын джазган алимле) былай джазадыла: аны бет тюрсюнюндеги нюр пайгъамбарлыкны ишаны еди. Ол ёлгенинде бу нюр, бийчеси Аминатны бетине, андан да керти иесини бетине озады.

Абдуллах тавушлук бир джаш болганы себепли Меккяда аџа кыз бермезлик юй джок еди. Алай а ол атасы Абдулмутталипни сёзюне карап Вехбни кызы Аминат была юйленди. Аминат да теџ кызларыны арасында мийик фахмусу, алив сёзлюлюгю, чырайы была танылган бир кыз еди. Болса да биргеликлери кёп бармады. Абдуллах карван была шимал шахарлагъа барып кайта турган кёзювюнде авруп Мединада орунџа тюшеди, алайда ёледи. “Наџиба” атлы джувугъуну арбазына асыралады: 570 джыл. Ёлгенинде Абдуллахны 18 джылда болганы тарых китаплагъа киргенди. Абдулмутталип джашыны каты авругъан хапарын алып тамада джашларындан Харисни Мединагъа атландыргъан есе да ол карнашыны ёлюп турганына барады.

Былайлык была Мухаммат (ас) ана карнында атасыз ёксюз болады¹². Муџа Кур’анда да ишан берилгенди [Духа Сувра, аят: 6]¹³.

¹⁰ Ибн Хишам, а.а.к., Ибн Сяд, а.а.к.

¹¹ [Аятланы магъанасы: 1-“Раббиџ пил иелерине неле етди кёрмедирџи? 2- Аланы аман планларын бошха чыгъармадымы? 3- Аланы юслерине Абабил кушланы джиберди. 4- Ол кушла, аланы юслерине бишген кирпичден етилген ташла ата едиле. 5- Былайлык была Аллах аланы хорланып тепленџен сабанџа айландырды”. ЙН].

¹² Башха башха алимлени бу затны юсюнден джазганларына карар ючюн: ТДВ, I А, I, б. 75, дб.

¹³ [Аятны магъанасы: “Ол сени ёксюз табып асырамадымы?” ЙН].

Мухаммат (ас) тукумуну асыллыгыны юсюнден былай айтханды: “Ишексиз Уллу Аллах Исмаил (ас)ны тувдукларындан келген Кинане кланны сюзюп чыгъаргъанды; Кинанени ичинден Курейш кланны, Курейшден Харшим улуланы, Харшим улуладан да мени сюзюп чыгъаргъанды” [Муслим-Фезаил: 1]. Дагыда Мухаммат (ас), ёмюрле узуну семиядан семиягъа Адам улуланы тукумларыны ем ашхысындан джаратылгъанын, Уллу Аллахны буйругъу была куруда халал аталаны урлугъундан намыслы аналаны сабий орунларына тюше келип, ем ахырында тувгъан атасы была анасындан дуния джашавгъа келтирилгенин билдиргенди.

Мухаммат (ас)ны Тувгъаны была Сабийлик ДЖыллары

Абдуллахны анасы Амыр кызы Фатима еди, Аминатны анасы да Берра атлы бир тиширув. Мухаммат (ас) Абдуллах была Аминатны юйлюгюнден дуниягъа келгенди [20 Нисан/Апрел 571 Башкюн]. Бу болумгъа кёре, пайгъамбарыбызны атадан картатасы Абдулмутталип, картанасы да Фатимады; ана джанындан а картатасы Вехб, картанасы да Берра болады. Тувгъан тарыхы, 571 джылда Пил Уруш’дан 55 кюн сорагъа, Рабиулавал айны 12-чи кечесине тюбейди¹⁴.

Пайгъамбарыбызны тувар кёзювюнде Аминатны катында Абдуррахман бин Авфну анасы Шифа была Осман бин Ебил Асны анасы Фатима болгъандыла, сабийчикни туварына аначылык етгендиле. Умму Еймен да алагъа болушханды, джумуш-куллук етгенди. Алайда болгъанланы шагъатлыгына кёре, пайгъамбарыбызны тувгъан заманында юйню ичи нюр была толгъанды. Аминат чыртда аврув-чанчхы сезмегенди. Мухаммат анадан суннетли халда тувгъанды. Юйдеги нюрню тышына джайылып кёкню Кудус табасын джарытханы сейир халда кёрюлгенди¹⁵.

Мухаммат (ас) тувгъандан сора мёлекле аны джувуп имбашларыны арасына пайгъамбарлык тамгъаны салгъандыла.

Чувутлула Тавратда джазылгъанладан джолгъа чыгып, бир талай ишанла-белгиле есеплеп Мухамматны тувгъаны была биргелей “Пайгъамбарлык Орунну) Израил улуладан араблагъа ётгенин аялап кайгыгъа киргендиле¹⁶.

Дагыда айтылып келген хапарлагъа кёре, Мухаммат тувгъан кече Иран Паччах Кисраны сарайыны 14 кулеси¹⁷ оюлгъанды. “Семане” атлы джерде сувла кётюрюлюп ёзенни савлай сув басханды, Сава атлы кёлню суву таркайгъанды. Зердушт Динни джакчыларыны 1000 джылдан бери табынган юйлеринде джукланмаздан джанып тургъан отларыны джукланып калгъаны хайранлык была кёрюлгенди¹⁸. Ахыр

¹⁴ Мисирли астроном Махмут ел-Фелекѣ етген хисапха кёре “Башкюн” Рабиулавал айны тогузунчу кюнюне тюбейди.

¹⁵ Ибн Сяд, а.а.к.

¹⁶ М. Асым Кёксал, Ислам Тарихи (Мекка ера), с. 54-55.

¹⁷ Куле: башня.

¹⁸ М. Асым Кёксал, а.а.к.; Якубі, Тарих, II, б. 8.

заманны алимлеринден бир кавуму бу му'джизаланы¹⁹ былай джоралагъандыла: "Хакыйкат халда оюлгъан, Кисраны сарайы (кешенеси) тюл еди; бютёв Иранны тавушлук империясыны, Бизансны/Романы дунягъа боюн ийдирген уллу кючюню, Кытайны ёкхтемли маданият ерасыны оюлгъаны еди. ДЖуклангъан от, зердуштчуланы / отха табынывчуланы табынгъан юйлериндеги джагъан от тюл еди; бютёв дунядагъы кяфырлыкны, динсизликни ёртенини джуклангъаны еди. Суву таркайгъан Сава кёл тюл еди, путлагъа табынгъанланы зулмучулугъуну, Зердушт динни кючюню, Хыристян динни бийлигини таркайгъаны еди"²⁰.

Мухаммат (ас) Ибрахим (ас)ны дувасына, Исса (ас)ны суюмчюлегенине, анасы Аминатны тюшюнде кёрюп айтханларыны барына тюбеди²¹.

Ибрахим Пайгъамбар, Кябаны ишлеп бошагъанында, Уллу Аллахгъа салгъан тилеклеринден биринде "Кеси тукумундан Аллахгъа бойсунуп кулук етген бир юмметни джаратырын, бу юмметни ичинден алагъа Аллахны аятларын окурук, китап была хикматны юретирик бир пайгъамбарны иерин" тилеген еди [Бакара Сувра, аят: 129]. Исса (ас) да тегерегиндегилеге, кесинден сора "Ахмат" атлы бир пайгъамбар келлигин, муну ахыр пайгъамбар боллугъун суюмчюлегенди [Саф Сувра, аят: 6]²².

Анасы Аминат а, джашчыгъы карнында кёзювде, тюшюнде кесине былай айтылгъанын кёрген еди: "Сен адамланы ем хайырлысына, бу юмметни сыйлы башчысына буваз болгъанса. Аны дунягъа келтирген кёзювюнде, зар адамланы аманлыгъындан саклар ючюн 'Ем бар ем да бир болгъангъа сыйынама' де. Сора ага Ахмат не да Мухаммат атны ата"²³.

Да, ма Пайгъамбарыбызны айтылгъан кюйде тувгъаны; Ибрахимни дувасын, Исса суюмчюлевюн, анасы Аминатны тюшюн кертилегенди.

Мухаммат (ас)'гъа ат аталгъаны

ДЖашчыкны тувгъанын суюмчюле мычымай Абдулмутталипге джетдиредиле; карт адам куванч аллы болуп, алгъыш етерге деп юйге киреди. Келини Аминат ага, сабий тувгъан кёзювде юйню ичин нюр была толгъанын, авруп кыйналмагъанын, тюшюнде де туварык сабийчигине Мухаммат не да Ахмат аталырын кесине белгили етилгенин айтады, аялатады.

Абдулмутталип тувдукчугъун койнуна алып, Кябагъа елтип Аллахгъа шукур етгенден сора ызына келтиреди. Бир ыйык сора тюеле, койла курман етип елни-джамагъатны сыйлайды, тувдукчугъу Мухамматны

¹⁹ Му'джиза: сейир алакат иш.

²⁰ Шиблі, Аср-ы Саадет, Ы. б. 125.

²¹ Ибн Сяд, а.а.к. ; Теджрид-и Сарих, IV, б. 18; Ахмет бин Ханбел, Мюснад, IV, б. 127

²² **Саф Сувра, б:** "Ескерчи бир, Мариям улу Исса : Ей Исраил улула! Мен сизге Аллахны келечисиме, менден алгъа енген Тавратны кертилевчю, менден сора келлик Ахмат атлы бир пайгъамбарны да суюмчюлевчю болуп келгенме, деген еди. Алай а ол, алагъа ачык шагъатла келтиргенинде: бу ачык бир кёзбавду, дедиле". Й.Н].

²³ Ибн Хишам, а.а.к. I. б. 168.

куванчын етеди. Атына не атадың, дегенлеге да "Мухаммат" атадым деп джувап береди. Сёзлерине "ДЖердегилени да, кёкдегилени да аңа махтав салырларын тилейме" деп кошады. "Мухаммат" деген сёз арабча "Хамд" тамырындан келеди. "Биревню игилигин ашхылыгын сагъынып махтав салгъан" магъананы береди. Кур'ан'да былай айтылганды (Фетх Сувра, аят: 29)²⁴. Даха алгъа келген пайгъамбарлагъа ендирилген китаплада аты "Ахмат" деп айтылганды. Ахмат "Аллахны мийик сыфатлары была ем кудрети была етген затлары была махтагъан, махтагъанны билген" магъаналагъа келеди (Саф сувра, аят: 6). Пайгъамбарыбызны ем бек билинген атлары быладыла: Мухаммат, Мустафа, Ахмат, Мяхî (Кюфурну джок етген) Хяшир (Кыямат кюн инсанла была бирге хашир боллук адам), Якыб (Ахыр Пайгъамбар). [Теджрид, ЫХ, б. 250].

Мухаммат (ас)ны емчек анагъа бериливю

Бингени кирик Мухаммат (ас) ана карнында атадан ёксюз калганды. Атасындан ётген ырысхы бир кесек увак аяклы мал была беш тую, Юмю Еймен атлы бир кулдукчу, бир да джашагъан юйлери ади. Бурун Меккяда джаңы тувгъан сабийле, Меккяны хавасы бек авур, бек исси болгъаны себепли, ол тегерекде орналгъан елде джашагъан емчек аналагъа бериле еди. Емчек аналык етерге излеген тиширувла бир бирледе шахаргъа енип емчек бериллик сабийчикле излей едиле. Была, белгили бир багъагъа кесамат етип сабийчиклени биргелерине алып еллерине кайта едиле. Арабланы арасында иги танылгъан Са'д атлы кландан Хярисни юбийчеси Халиме / Халимат да Мухаммат тувгъан кёзювде Меккягъа емчек сабий излей келген тиширувланы арасында еди. Аны была бирге келген катынла джеңил огъуна бай юйлени айланып емчек бериллик сабийлени табып кесаматларын етдиле. Халиматгъа ва ёксюз уланчык Мухаммат калгъан еди. Халимат бир авукну "была иги ачха да бераллык болмазла" деп мурукку етгенден сора, ичинден келген бир тавуш "балачыкны гузаба алырын" билдире еди. Ол да бу сезим была суююнюп, куванч аллы болуп ёксюз уланчыкны алды. Ол кече огъуна Халимат сютюн кёбейгенин есledi. Ызына кайта туруп а аны арык ешеги калгъанланы барын озуп кетерча бир карув табхан еди. Алай а Меккягъа баргъан кёзювлеринде ешекни карывсуз атламы себепли ем артда баргъан еди. Халимат бу сейир халлагъа, тюрленювлеге бир магъана да бералмай уллу сейирсинген еди.

Мухаммат; Халиматны юйюне огъур, перекет, завуклук келтирди. Койлары айырып кёп сют бере едиле, хар ким да бу халгъа уллу сейир бола еди. Мухаммат калгъан сабийледен башха еди, тогъуз айлык

²⁴ **Фетх Сувра, 29:** "Мухаммад Аллахны расулуду. Аны была бирге болгъанла, кяфырлагъа каршчы каты, бир бирлерине каршчы да мархаматлыдыла. Аланы руку ем седжда халында, Аллахдан игилик ем разылык тилегенлерин кёрюсе. Аланы седжда (етген) ишанлары тюрсюнлериндеди. Да бу, аланы Тавратда, Инджилде аялатылгъан болумларыды: ала булчукларын чыгаргъан ем аны кючлендирген, базыклашдыргъан, тёнгегини юсюне сюелген, сабанчыла бек джаратхан бир мирзев кирикдиле. Аллах (аланы) кеслери себепли, кяфырланы джюреклерин джарыр ючюн аланы былай кючлю, чыдамлы етеди. Аллах, ичлеринден иги кулдук етгенлеге бир кечмекликни, бир уллу савгъаны берирге джюкленгенди".

кёзювюнде сёлешип башлады, еки джылын толтургъанында ва карамлы бир джашчык болгъан еди. Халиматны бир емчегин емсе, олбирин тантмай аны енчек карнашчыгъына койгъаны бютёв сиер китаплада джазылыпды.

Мухаммат Халиматны катында төрт джылны калды. Аны емчек анасы да, сют атасы да сют карнашлары была хоншу-тийре сабийле да бек сые едиле. Айтылгъанга кёре, бу кёзювде кюнню биринде чыммак кийимли еки мёлек (адам тюрсюнлю) Мухамматны катына келип, аны ышык бир джерге елтип, джюрегин джувуп тазалап ичине пайгъамбарлыкны нюрюн толтургъандыла. Бу сейирлик иш (му'джиза) сиер китаплада "Кёкюрекни ачылгъаны" деп джазылады²⁵.

Төрт джыл толуп болджал джетгенинде, Халимат емчек уланчыгъын алып, елтип Меккяда анасы Аминатга сав-есен берди.

Мухаммат тувгъандан сора Халикатха берилгинчиге дери, Абулахабны каравашы Сювейбени емчегин алгъанды. Бу себептен еки емчек анасы болгъанды. Бу дуниядан авушхунчусуна дери ол еки емчек анагъа сый берип, джаклап тургъанды. Кесине куру бир ыйыкны емчек салгъан Сювейбени Хиджиратдан сора излетип, не ете тургъанын юренип савгъала джиберип тургъан еди. Халиматны ва куру да "аначыгъым" деп еркелетип тура еди.

Кюнледен бир кюн Халимат Меккяга келеди. Ол кёзювде Мухаммат Хадижат была юйленген еди. Пайгъамбар (ас) емчек анасын кёргенинде, капдалын тешип джерге джайып "аначыгъым былай олтур" деп аны ыйнаклады. Халиматны джашагъан джеринде хаваны кургъак кетгени себепли ашарык-ичерикни таркайгъанын ешитгенинде, емчек юйюне 40 кой была дагыда тюрлю тюрлю ашарыкла джиберип болушхан еди. Ашарыкланы, мирзевню тюелеге джюклеп ийген еди.

Мухаммат (ас)ны Мединагъа барыву

Мухаммат (ас) 6 джылында кёзювюнде, анасы Аминат джашчыгъын да джумушчусу Юмю Ейменни да катына алып Мединагъа барады.

Мураты, джашчыгъына кеси джувукларын танытыргъа ем да Абдуллахны кабырын барып кёрюрге еди. Мединада ай чаклы калдыла, Абдуллахны кабырын кёрдюле, джувуклары была таныш болдула. Мухаммат (ас) Неджджар улуланы сабийлери была оюнла ойнады, кёлде джюзерге юренди. Алай а не келсин, кайта турупларында анасы Аминат бирден бирге каты аврувгъа тутулуп джолда огъуна ёлюп калады. Юмю Еймен Аминатны ёлген джеринде асыратып, атадан-анадан да ёксюз калгъан джашчыкны алып Меккяга кайтады, аны карт атасы Абдулмутталибге сав есен табдырады.

Мухаммат (ас) Мединадагы кюнлерин унуталмай артда да сагъынып тургъанды. Хиджират етип Мединагъа баргъанында асхабына / нёгерлерине сабийлигинде ойнагъан джерлерин, джюзген кёлюн тансыклап кёргюзгенди. Бадр Казаватха баргъан кёзювлеринде да

²⁵ Ибн Хишам, а.а.к., I, б. 173; Ибн Сяд, а.а.к. I, б. 122.

Ебван атлы джерге келгенлеринде, Аллахдан еркинлик тилеп Анасы Аминатны кабырын зиярат етип, кёлю мыдах болуп, мубарек кёзлеринден джыламукла тёгюлгенди. Нёгерлери аллай бир нек мыдах болду деп сорганларында, сабий заманында анасы кёргюзген ички суймекликни, мархаматны, дагыда анасыны атив карагынын есине тюшюрюп кёлю такыр болгынын, бу себепден джыламсырагынын айтханды.

Мухаммат (ас) Юмю Ейменни "Сен мени анам джериндесе" деп сый берип куру да еркелетип тургыанды. Аны кесин да арт ала, катында ёсюп алчы муслиманладан болган Зейд бин Харисе была юйлендиргенди. [Пагъамбарыбызны авушурундан аз алгъа Ислам Аскерге башчы етген адамы Абу Юсаме ибн Зейд, ма бу Зейдни Юмю Ейменден тувган джашыды. ЙН.].

Мухаммат (ас)ны джашлыгы

Мухаммат (ас) анасы авушхандан сора, карт атасы Абдулмутталипни катында еки джылны джашады. Ол ага бек иги каратып юсюне калтырап тура еди. Алай а кёп бармай ол да 80 джылын оза ёлду. Абдулмутталип ёлюрден алгъа джашы Абюталибни катына чакырып ёл кёзювде 8 джылда болган тувдукчугу Мухамматны ага каты аманат етип иги карарына сёз алган еди.

Абюталибни ырысхысы алай кёп тюл есе да халкдан хурмет кёрген, джакланган бир адам еди. Абюталиб да юйбийчеси Фатима да Мухамматга бек атив карадыла. Артыксыз да Фатима аны тувган сабийича кёрюп кёкюрегине кысып турган еди. Ашаган ичгенде, кийим не да савга алган заманында ага айырып кёл ашавчан еди. Мухаммат да Фатимага "аначыгым" деп сёлеше еди, куру да суюп джаклай еди. Абуталип была Фатиманы ачык етип айтханларына кёре Мухаммат "ертден была копса бети колу джувулуп, чычы башы тюзелтилип, таза тюрюн была" инсанлагга кёрюнуп тургыанды. Ол тепсиге олтурса, ушхувурга берекет келип бары да ашхы тоя едиле. Мухаммат 8 джылындан 13 джылына дери бу юйдегини ичинде джашады. Аланы бу атив кёргенлерине каршчылык, ол да юй ишледе джуваплылык алып, кесине туварылган ишлени толусу была тындыра еди. Атакарнашы была келини Фатимага уллу сый бере еди. Куру юйню-арбазны ичиндеги ишле была калмай, бир бирледе Мекяны тегерегинде кой кютеге да чыгга еди. Мухаммат (ас) кой кютген кёзювюнде каратутха ушаган арак терекни каралып бишген джемишлерин бек суюгенин, арта есине тюшюрюп ол кюнлерин тансыклап хапар аytувчан еди.

Пайгъамбарыбызны емчек аналары Сювейбе была Халиматга, куру да "анам, аначыгым" деп сёлешгени, джумушчулары Юмю Еймен была келини Фатиманы керти кёлден джаклап, екисине да сый берип тургыаны, аны асыл адамлыгын, таза джюреклилигин кёргюзтген шагъатладыла, атив халисини ишанларыдыла. Келини Фатима Хиджиратдан сора Мединада ёлгенинде, кесини сыйлы кёлегин кебинге деп ага берип, джаназы намазын кеси кылдырып, кабырына

да кеси коллары была асырагъан еди. Кеси да аны кабырыны катында бир кесекни джатхан еди. Сахабалары мыңа сейир болуп соргъанларында “Ол мени тувгъан анамча еди” деп джувап етгенди²⁶.

Абуталибни биргесине савдюгерчилик етгени

Мухаммат (ас) сатув-алув ишлеге биринчи болуп ата карнашы Абуталипни катында башлагъанды. Тогуз джылындан башлап аны была биргелей карванга кошулуп Шимал джанындагы уллу шахарлагъа барып-келип тургъанды. Сабийлей огъуна ем суйгенлерин, атасын анасын, карт атасын бирер бирер асырагъаны себепли джашавну бютёв джуваплылыгъын имбашларында сезе еди. Тогуз джылында заманында, ата карнашы Абуталипни карван была шималга барырга деп курала айланган бир кёзювюнде аны катына барып “Мен да биргеге барайым” дегенинде, Абуталипни кёлю такыр болуп хаман “хов” деп джувап етгенди. Нечюн десегиз, джылы гитче болгъанлыкга Мухаммат аңа кёп затлада болушлук етип разылыгъын алгъан еди. Да екиси да куванч аллы болуп джолга чыкдыла. Карван Кудус была Шамны (Дамаскус) арасында, Лут Кёлню арлагъында “Б у с р а” атлы елде солургъа ем да сатув-алув етерге деп тохтады. Былайлары ол кёзювде Бизанс Империяны колунда еди. Карванны мычыгъан джерине джувук бир манастыр (тав килиса) бар еди. Манастырны папасларындан “Б а х и р а” атлы бири, карванны атив кюйде бир низам была келип джерлешгенин кёреди. Карванны меджус динли адамларын кеси динине кайтарып мурат была аланы кюнорта азыкга чакырады. Ол кюнледе хыристянла да чувутлула да Таврат была Инджилде айтылгъан ишанлагъа карап (Ахыр Пайгамбарны) келирини джувук болгъаныны юсюнден сёлешип кайгылы болуп тура едиле. Класик сиер китапада Бахира атлы папасны, Мухамматны бет тюрсюнюнден, тёрёк джапысындан, сёлешгенинден джол табып “Бу джашчыкны Ахыр Пайгамбар болурун сезгенди. Абуталибге да “ДЖашчыкга иги карарын аны иг сакларын” есгертгенди, деп джазылады. Алай а бу заманны алимлери бу фикирге бек багъа бермейдиле. Бахираны тогуз джылда бир сабийни тюрсюнюне карап аны келлик заманда пайгамбар болурун сезгенине ийнанган бек кыйынды, дейдиле. Хакыйкат халда, Хыристян орянталистлени бир бёлеги мындан да теренге кетип, Мухамматга пайгамбарлыкны джюрек сезимин бу Хыристян папас бергенди, деп, Ислам Динни кеси динлеринден тувгъанын чертерге кюрешип, кеслерине махтав келтиредиле. Алай а бу затха ендиги алимледен киши да ийнанмайды, бир кавум Хыристян алимле ва селекеге аладыла²⁷. [Рахип / папас Бахираны хапарын бир ишексиз Хыристян орянталистле джарашдыргъандыла. Бир кавум Мюслиман алимле да аны терсине тюзюне карамай джалгъан хапарны китапларына алгъандыла. Й. Н].

²⁶ Якубі, а.а.к. II, б. 14

²⁷ Хамийдуллах, Ислам Пейгамбери, I, б. 47; Шиблі, а.а.к. I, б. 131.

Мухаммат 20 джылына дери Абюталибни катында ишлегенди. Муну кирик, бирси ата карнашы Зюбейр была биргелей Бахрайн-Омман джанына барып келгенин айтханла да бардыла.

Савдюгерликде таплык, тюзлюк, туврада иш етюр, аңылылык бек керекли енчиликледиле. Капиталы болғанла быллай адамланы табып, карванларына джуваплы тамада етип узак шахарлагъа сатув-алувгъа иерге ёч едиле. Айтылған енчиликлени бары Мухаммат (ас)ны юсюнде болгъаны себепли, кёп байла аны колу была алуvs-сатув етерге талпыв етип тургъандыла. Ол, араб джашла джюрютген ички, оюн, зийна кирик аманлыкладан узак тургъаны себепли уллу сый таба еди.

Мухаммат (ас)ны джахилие адетледен кесин саклагъаны

Пайгъамбарыбыз Исламдан алгъа, арабланы арасында джюрюген бир кавум козгалувлагъа, урушлагъа Абдулмутталип улула была биргелей кошулгъанды. Сёзючюн "Фиджар Урушла" деп айтылған урушла быладан бириди. Бу урушла кан тёгювню , уруш етивню еркинге саналған айларында бардырыла еди. Тёрт джолда еилген Фиджар урушлада "Кайс-Айлан" кланла была "Курейш-Кинане" кланла бир бирлери была уруш етгендиле. Быладан төртюнчюсюне Мухаммат (ас) Абдулмутталип улуланы биргесинде кошулгъанды. Урушда бетджан казгъанды, атакарнашларына ок берип болушханды, алай а кеси колуна савут алып джавгъа каршчы чыкмагъанды.

Мухаммат (ас) Исламдан алгъа сотсиял-экономик джашавну тюзетирге , аман халилени джок етерге деп куралған курулушлагъа да кеси онову была кошулуп активитет кёргюзгенди. Сёзючюн, "Хылф-ул Фудул" атлы курулуш быладан бириди. Меккя была тегерегинде мал-джан ишангылылыкны саклап, хар кимни да сюйгенича сатув-алув етерин, джолгъа барып келирин низамгъа салыргъа, хаксызлыкланы тыяргъа деп бир комитет куралып атына да "Хылф-ул Фудул" = Корувлав Комитет аталгъанды. Бу комитетте ишлеп, Абюджахилча адамланы хаксыз ишлерине, зулмуларына каршчы туруп аланы аманлыкларындан халкны коруваргъа кюрешгенди.

Мухаммат (ас) меккялыланы бютёв джарсувларына болушхан бир кавум ишлеге да Абдулмутталип улуланы атына кошулуп делегатсиялык да етгенди.

Бир джыл Кябаны джаңыртыргъа деп онов етилип ишге башлангъанды. Мухаммат (ас) да сырты была таш келтирип ишлегенди. Бу кёзювде ата карнашы Аббас, аны бойну авруп кыйналгъанын кёргенинде: ""Етеклериги имбашларыңа сайлап ташны аны ичине салсаң кыйналмазса" деп акыл да бергенди. Ол да аны айтханын етеме дегенинде, не кюрешип етеклерин имбашларына байлаялмагъанды. Кёрюлмеген бир кюч джюрек сезимине кирип бутларын ачаргъа еркинлик бермегенди. Бир ишексиз Аллахны кючю аны бу кёзге арев кёрюлмеген ишни етерине еркинлик бермегенди, аны айыплы болгъандан саклагъанды.

Пайгамбарыбызны башына келген мунуча бир иш унутулмай бюгюнге дери айтылып, джазылып келгенди. Курейшли джашла маммат болуп ишлеген бир ел ишинде ала изарларын (араб чепкен) тешип, аны хызен етип, ичине таш толтуруп, сыртларына кётюрюп таш ташыгандыла. Мухаммат да алача етерге деп изарын тешерге тебрегенинде, ол кюнге дери ешитмеген бир тавушу “изарын тешмезин” ескертгенди, ол да тешмегенлей ишлегенди.

Дагъыда; Мухаммат (ас) джахилие ераны аман адетлеринден, аман джыйындарындан / тойларындан ич сезими была узак турганды. Бир джолда атасыны егечи аны путла ючюн етилген бир тойга елтирге талпыганды. Алай а джолда бара турганлайларына карнына чанчхы кирип ызына кайтханды. Андан сора джувуклары аны быллай тойлагъа-оюнлагъа кошаргъа деп зор етмегендиле. Огъарыда айтылганыча, Мухаммат (ас) ем сабийлигинде ем да джашлыгында джахилие ераны аман адетлерине, гюнах ишлерине джагъылып кирленгенден Уллу Аллахны кючю была сакланганды. Быллай кирсиз, таза бир джашавну ичинде ёсген Мухаммат (ас) кюнню биринде джетген адам болуп джамагъатха кошулады. Халкны арасында тюзлюгю, атив халиси, сёзюне табылганы, хоншуларына етген хурмети, киши была дав етмегени, ишангылылыгы, инсанланы сыйсыз етген ички, аман оюн, зийна кирик аманлыккладан узак турганы аны атын ем игиге айттырганды, ага уллу сый табдырганды. Аллаху Та’ала бу тавушлук енчиликлени, сыфатланы барын да ага толусу была бергени себепли тегерекде “Ем ишангылы адам” болуп айтылганды, халкдан сый кергенди. Ага “Мухаммад-ул Емин” = Ишангылы Мухаммат атагандыла. Караван была джоловчулук етген кёзювлеринде негерлерине джумушак, адепли, хурметли карагъаны себепли калганлагъа юлгю болуп турганды. Кишини хакын ашамаганды, кишиге да хакын ашатмаганды. Керек кюнде болушханды, куруда сёзюне табылганды, савдюгерчи негерлери была иш ортакларына тюз иннет джюрютгенди. Крувсузланы саклаганды, джылы джаш болса да артыклык етилгенни керсе, кёзюн джуммай аны аллына сюелгенди.

Мухаммат (ас) ны Хадижат была юлленгени

Мухаммат (ас) 25 джылында еди. ДЖашлыкны бютёв ашхылыкларына ие еди. Ол тегерекде игилиг, ашхылыгы была танылган бир джаш адам еди. Кеси башына еркин юй болур заманы да келген еди. Ол кёзювде савдюгерчилик была кюрешген, алай еринден джашлай тул калган тавушлук бир тиширув бар еди: Х а д и ж а т. Ол адеби, намысы, инсанлыгы была халкны арасында мийик орун тапхан бир тиширув еди. Адамлыгы, байлыгы, чырайы была кимге да белгили болган бу тиширув была юлленирге излегенле кёп болса да, ол барына да “огъай” деп, савдюгерчилик ишни бардыра еди. Тиширув болганы себепли караванга кеси кошулалмаганы себепли, джал была иш билген адамланы ишине джарашдырып аланы колу была иш ете еди.

Ол кёзювледе, талай джылны арт артха келген кургъаклык, джашавну тарбувунга салган еди. Абюталипни юю да кыйналып, инджилип джаша еди, кеси да таг карт болган еди. Бу себептен кузени Мухамматны, капиталы еркин бирев была иш ортаклык курап кеси джашавларына тирев болурун излей еди. Бу оюм ог тапды, Абюталипни арачылыгы была Хадижатны караванына джуваплы башчы болуп Сурияга таба джолга чыкты. Хадижатны кузени Хузейме была кулдукчусу Мейсере да карванга кошулган едиле. Караванны барганы келгени юч аины барды. Иги иш етдиле, калган караванладан еки кат артыгы была хайырланып ызларына, Меккяга кайтдыла. ДЖолда кёзювлеринде Мейсере да, калганла да Мухамматны адебине, алив халисине, тюзлюгюне, адамлага етген хурметине сейир-хайран болган едиле. Ызларына кайтханларында Мухаммат (ас) ны махтай махтай сёзлерин тавусалмадыла. Хадижат, калган караванладан еки кат артыгы была хайыр келтирген Мухамматха еки кат хак берип ол да тюзлюгюн, адамлыгын кёргюздю. Мундан сора Мухаммат (ас) Хадижатны караван тамадасы болуп талай шахарга, интернатсиёнал джармалыклага барып кайтды. Мухамматны тюзлюгю была ишни иги баджарганын есгерген Хадижат, таб кёрсе аны была юленирге мурат етген еди. Нуфейсе атлы бир тиширув нёгерин Мухаммат (ас) га джиберип талпывун билдирди. Ол да огай демеди, иш тамадалага туварылды, еки джаныны разылыгы была сёз тавусулду.

Неках Хадижатны ююнде етилди²⁸. Мухаммат (ас) га атакарнашы Абюталип, Хадижат (радыяллаху анха – ра) да Ханиф Динге ийнанганладан Варака бин Невфел ёкюллюк етдиле. Меккяны танылган адамларыны, тамадаларыны аллында неках етилип хар джары хапар ийилди. Былайлык была инсанлыкны ем завуклу юю

²⁸ [Мухаммат (ас)ны биографияларында кюлкюлюк бир джагылыч хапар бюгюнге дери китаплага джазылып келгенди. Ол неди десегиш, юленген кёзювлеринде Мухаммат (ас) 25, Хадижат (ра) да 40 джылда болгандыла. Заманыбызны танылган алимлеринден Проф. Мухаммед Хамийдуллах да тавушлук китабында бу джарылычны тюзелтмегенди. Алай а Мавлана Шиблини “Завуклу Ера” атлы китабын Тюрк тилге кёчюрген алим Ёмер Рыза Догьрул была “Хазрети Мухаммат Мустафа” атлы китапны автору мисирли алим Мухаммед Хасенейн Хейкел айтылган джагылычны тинтип алив тукум тюзетип ол кёзювде Мухаммат (ас) ны 25 джылда, Хадижат (ра)ны ва 28 джылда болганын кюн джарыкга чыгаргандыла. Й.Н].

[Сёзно былайында бу затны юсюнден мен да бир еки сёз кошарга излейме. Билингени кибик, Хадижат (ра) ны Мухаммат (ас) дан 4 кызы была 3 джашы болганды. Быланы араларында екишер джыл болса, Хадижат (ра) ны ахыр сабийин 14-15 джыл сора, 54-55 джылында тапханын есеп еталлыкбыз. Бу болум медисин илмуга келишмейди. 40 джылына кирген бир тиширувну 7 сабий тапханы кёрюлмегенди. Муну кибик карт тиширувла джаш тиширувлача джылсайын сабий да табалмайдыла, артыксыз да 40 джылдан сора.

Екиси 595 джылда юленгендиле, ем кичи кызлары Фатима, Мухамматга 40 джылда кёзювюнде пайгамбарлык берилген джыл тувганды. Андан сора да Таййиб была Тахир атлы еки джаш сабий табханы белгиледи. Бу хийсапха кёре Хадижат (ра) ахыр сабийин 614-615 джылда табарга керекди. Бу да аны 55 джылда кёзювюне тюбейди. Арабияча тиширувла ертде акылбалык болуп ертде менопозга кирген исси джерледе бир тиширувну 50 джылындан сора сабий таба турганы кюлкюлюк бир оюмду. Й.Н].

куралды. Хадижат (ра) ёлгюнчюсюне дери Мухаммат (ас) гъа керти кёлден келген бир суймеклик была байланды, пайгъамбарлык келгенинде да аҗа ем алгъа ол ийнанып болушду.

Мухаммат (ас)ны Кябаны юсюнден тюзкишилиги

Бир джыл кябаны джабыву кабынып ёртен чыгып кабыргъа хуналарыны агъачлары кюйген еди. Муну ызы была келген каты бир джавум агъачлары кюйген кабыргъаланы ойду. Былайлык была Кябаны межамын джаӀыдан ишлерге керекли болду. Бютёв тукумла маммат болуп ишледиле. Ала ючюн Кяба ем сыйлы бир межам еди. Бу себепден бары да сыйлы ишни юсюнден юлюш алыргъа талпый едиле. Кабыргъа хунала ишлене келип кёзюв "Хаджар-ул Асвад" = Крапа Ташны джерине салыргъа келгенинде араларында дав чыкды: хар тукум сыйлы ташны джерине салып аны сыйы была ёмюрлюкге махдав алыргъа излей еди. Курейшни белгили тукумларындан озуп тегерекдеги кланла да бу сыйгъа ие болургъа талпый едиле. Иш бек катышды, уруш башларгъа аздан аз калды. Хар ким савутун колуна алып кабыныргъа хазыр болуп тургъан кёзювде, Курейшни аксакалларындан бирев алгъа атлап алай сёлешди: "Ишге гёзетчи салайык да юйлерибизге чачылайык, танбыла ертден была ертде Сафа джанындан Кябагъа ем алгъа келген адамны тюзкиши етейик да аны оновуна сыйынайык." Тукум тамадала да, клан тамадала бу оюмну кабыл етдиле. Гёзетчиле алайда калдыла. Ол кюнню танбыла ертден была ертдесинде гёзетчиле Сафа джанындан келген бир аваӀыны еседиле. ДЖувук джетгенинде аны Мухаммат (ас) болгъанын кёрдюле. Бу ишанӀылы адамны келип калгъаны барын да куванч аллы етди. Нечюн десегиз, ары дери Мухамматны биревге джан басханы, хак ашагъаны, зулмугъа-артыклыкгъа бойсунӀаны кёрюлмеген еди. Болум кесина аӀылатылгъанында, ол, джерге сир джабув джайдырды, аны юсюне Караташны салдырды. Ызы была клан-тукум тамадаланы барына джабувну кыйырларындан туттуруп ташны салыныр джерине ташытды. Сора кеси коллары была Караташны джабывну юсюнден алып джерине салды. Былайлык была бары да "Караташны кёлтюрген сыйгъа" ие болдула. Мухаммат (ас)ны тап оюму адамланы кесине ентда бир хайран етди, уллу бюсюрёв тапды, сыйы ёсдю.

Мухаммат (ас)ны Абюталибге болушханы

Мухаммат (ас) етилген игиликни унутмагъан бир инсан еди. Игилик кёрген адамларын куру да игилик была сагъынып, таб тюшген кёзювде колундан келгенича болушургъа излей еди. Хадижат (ра) была юйленип савдюгерчи джашавгъа киргенден сора карыву таӀ кесек ёсюп ырысхы иеси болгъан еди. Атакарнашы Абюталипни джылы келген еди, ишлер карыву джок еди, ырысхысы да карывсуз еди. Арт джыллада кёкден тамчы тюшмей уллу кургъаклык болуп, мирзев табылмай, бютёв халк да аны ичинде Абюталипни юйдегиси да инджилип джашай едиле. Мухаммат (ас) была олбир атакарнашы Аббас араларында кеӀешип Абюталипге болушургъа онов етдиле. Кесини разылыгъын алып, увак сабийлеринден ДЖагъафарны

багъылгъанын Аббас, Алийни да Мухаммат (ас) юсюне алды. Калгъан кереклилерин да тындырдыла.

Пайгъамбарлыкны келгени

Мухаммат (ас) 35 джылгъа келгенинде, заманыны кёбюнде кесин терен сагъышха ийип, а'ламны джаратылгъаныны сырларыны юсюнден джук билрге деп джюрегинде уллу бир талпув уянган еди. Кеси джагъыз калгъан кёзювюнде кёп затланы юсюнден сагъыш-оюм ете еди. Таптаза кирсиз бир сабийлик была джашлыкны джашагъандан сора джетген адамланы джыйынына кошулгъан еди. Тёгерегинде кюн сайын бардырылып тургъан хаксызлыклары, зулумлары, аманлыклары, инсанлары джашавларында кёрюлген аман халилени еслеп джюреги кыйнала еди. Бу себептен, джамагъатдан да сувугъанча болуп кеси джагъыз ойлашыр ючюн Нур Тавну Хира атлы ранына барып алайда кесин сагъышха, ойлашха бере еди. Былайгъа, артыксыз да ораза айда кюн сайын, калгъан айлада да талай кюнден бир келгенни адет етген еди. Хадижат да ага болушхан болмаса тыйгъыч болуп кюрешмей еди. Аны коюгуз, башиесине азык келтирип тура еди. Хира Ранда етген сагъышлары-ойлашлары аны джанына, джюрегине шошлук-рахатлык бере еди. Еркин еркин а'ламланы кимни джаратханыны юсюнден терен сагъышха кирип, ойлашып джюрек тынчлык таба еди.

Мухаммат (ас) бу сагъыш-ойлаш ичинде озгъан джашавуну ахыр кёзювлеринде "Керти тюшле" кёрюп тебиреди. Тюшюнде не кёрсе, ертденбыласында ол чыгъа еди. Бир бирледе Меккядан тышына чыгып джолгъа тюшсе, төгерегиндеги терекле была каяладан "Ассаламу алейкум Я Расулуллах" деген тавушла келе еди. Гъайбдан (билимген джерден) да "Ей Мухаммат!" деп, бир тавуш ешите еди. Есин каты джыйып төгерегине карагъанлыкгъа кишини да кёрмей еди. 40 джылына джувуклашханында бу тюрлю халла кёбейгенден кёбейип тебретиле. Ишни кертиси, Мухаммат Уллу Аллахны колу была "Вахй"ге хазырлана еди. Ем ахырында, 610 джылны Рамазан / Ораза айыны 27-чи кечесинде [(артдан бу кеджеге "Кадир Кече" деп аталгъанды- Й.Н)] ДЖабраил (ас) кёрюнюп Мухамматгъа абдез алдырды, сора да:

-Икра' Я Расулуллах!= Оку Я Расулуллах! деди.

-Ма ана бикаариин! = Мен окуй билмейме!

ДЖабраил (ас) аны кёкюрегинден каты кысып дагъыда:

-Икра' Я Мухаммат! деди.

Мухаммат дагъыда:

-Ма ана бикаариин! = Мен окуй билмейме! Калай окурукма! Деп джувап кайтарды.

ДЖабраил (ас):

-Аллахны аты была оку! Деп, Кур'анны биринчи болуп еген суврасын окуп тебиреди: "Сени джаратхан Раббиги аты была оку! Ол, инсанны алактан (зиготдан) джаратды! Оку! Раббиги учсуз кыйырсыз

игиликлени иесиди. Ол, калам была (джазгъанны) юретди. Инсанга билмегенин юретди”²⁹ (Сувра: 96, аят: 1-5).

Огъарыда аңылатылгъаныча Аллахдан биринчи болуп “Вахй” алгъан Мухаммат, юйюне кайтыргъа деп, дорбундан енишге ене тебреди. Тавну джолуну джартысына келирине “Сен Аллахны келечисе, мен да ДЖабраилме” деп бир тавуй ешитди. Есин бегитип карагъанында ДЖабраил (ас)ны канатлары кёк была джерни бирлешген джерине (уфук) керилип тура еди, аңа сейир хайран болуп карады. Мёлек кёзден ташайгъанында гузаба гузаба джюрюп Меккягъа, юйюне келди. Учунгъандан джюреги калтырай еди. Хаман орунга кирди, юйбийчесине: земмилуний, земмилуний! = Юсюмю джап, юсюмю джап! Деп тавуш етди. Бир кесекни тынчайып шош болгъандан, есин башына джыйгъандан сора болгъан затланы Хадижатха аңылатды. Ол да аңа уллу таянчак боллук сёзле была джувап етди:

“Ем алакат сюйюмчюлюкле сага болсун! Сен сёзю тюз сёлеше, аманатха хыянат етмейсе, джувукларыга джан аврутаса, алив халилисе. Кесири бегит, чыда! Оллахий (Аллахны аты была айтама) сен бу заманны умматына пайгъамбар боллукса, мыга мен ийнанам. Чырт да коркма! Аллах сени бир да уялтырык тюлдю, мыдах да етерик тюлдю. Сен джувукларыга мархаматлысы, карывсузлагъа болушаса. ДЖарлылагъа, адамы болмагъанлагъа киши бермегенин бересе. Конакны сюесе, кыйынлык кёргенлеге болушаса”.

Сёзю тавусхандан сора Хадижат (ра) атакарнашы Варака бин Невфелге барып Мухамматны айтханларын аңылатды. Варака ол кёзювде Меккяны ем билимли адамы еди, кеси да Ханиф Динге ахлусу еди. Артдан Чувут Динге, андан да Хыристиян Динге кайтхан еди. Таврат была Инджилни окуп аңылай еди. Алай кёзлери иги кёрмей еди. Хадижатны джан кулагъы была тыңылагъандан сора, Аллахга махтав келтирип: “Ей Хадижат! Мухамматха айт, тынчлык тапсын. Мусса (ас)га келген ДЖабраил (ас) аңа да келгенди. Ол, бу заманны умматына пайгъамбар боллукду” деди. Кесин кёрюрге талпыгъанын да билдирди. Мындан сора Мухаммат Варака была кёрюшдю. Варака, Муссага келген Вахй Мёлекни аңа да келгенин, Иссаны была сюйюмчюленген “Ахырзаман Пайгъамбар” бола тебирегенин ачык етип сёлешди:

“Ийсагъын бир кесекни джашап халкны динге чакыргъан заманыга джеталса едим, сага ийнанып болушлук етер едим” деп да кошду. Варака Мухаммат (ас)га, кесине вахй была пайгъамбарлык берилген хар пайгъамбарны, кеси тувгъан халкындан кыйынлык кёргенин, тюрю зорлуклагъа тюбегенин, кесин да быллай кыйынлыклагъа тюберге боллугъун ескертирге да унутмады.

Алчы муслиманла

²⁹ **Зигот**, гаккы (овариум) была урлукну (сперма) кошулгъанындан болгъан төлленген урлук, деген сөздю. [Й.Н].

Ем алгъа муслиман болгъанла; Хадижат (ра), Алий (ра), Абубекир (ра), Зейд ибн Харісе (ра)ды. Быладан Абубекир Мухамматны ем суйген нёгери, Алий юйюнде джашагъан кузени, Зейд да джашлыгъыды. Огъарыда айтылгъаныча Хадижат (ра) еки бир етмей Ислам Динге киргенди. Алий ол кёзювде 8 джылда еди, 5 джылындан бери Мухамматны биргесине джашай еди. Мухаммат была Хадижатны енген аятланы окуй тургъанларын ешитип хайран болуп аланы не болгъанын Мухамматха сорады. Ол да керти болумну билдиреди, сабий болса да аны Ислам Динге чакырады, ол да ары бери етмей кабыл етеди. Зейд бин Харисе, хакыйкат халда хур бир юйню джашы еди. Анасы была бирге джувукларын кёрюрге деп джолда бара тургъанлайларына, Кайс улуладан бир зулмучу адам алларын кесип зор была Зейдни алып качханды. Сора джесирле сатылгъан базаргъа елтип сатханды. Хадижатны карнашыны джашы аны сатып алып Хадижатха бергенди. Ол да огъарыда айтылгъаныча Мухамматха савгъагъа бергенди. Алай а Мухаммат Зейдни азат етип кеси джашыча кёргенди. Артда, Зейдни атасы была анасы джашларыны ызын табып Меккягъа келгенди. ДЖалын (фидясын) төлеп джашларын ызына алыргъа излегенди. Мухаммат да Зейдни катларына чакырып сайлавны кесине бергенди, азатлык джал да излемегенди. Сора кесине : “Суйсең атаңы юйюне кайт, суйсең да бизни была кал” дегенди. Зейд да Мухаммат (ас)ны катында калгъанны сайлагъанды. Мындан сора Мухаммат, Зейдни биргесине алып Кябагъа баргъанды. Алайда мийик бир джерге ёрлеп “Зейдни каракул болмагъанын, башына еркин болгъанын, алай а кесине джаш етгенин халкгъа ачык етип билдиргенди. “Сабийликлеригиз сизни тувгъан сабийлеригиз тюлдю” деген аят енжинчиге дері Зейдни тувгъан джашыча кёрюп тургъанды (Сувра: 33, аят: 5)³⁰. Огъарыда айтылгъаныча Мухаммат (ас)ны колунда ёсюп аны катында джашагъан Зейд да ем алгъа муслиман болгъанланы арасына кошулгъанды.

Вахйни тохтагъаны

Биринчи вахй келип Мухаммат (ас) гъа пайгъамбарлык берилгени белгили болгъандан сора юч джылгъа джувукну вахй келмеди. Бу кёзювде Мухамматны джашавунда талай тюрленювле болду: Биринчиси; биринчи вахй келгенинде учунуп, титиреп кысха бир заманны шашхынлыкгъа тюбейди. Нечюн десегиз, пайгъамбарлык бек уллу бир джуваплылыкды, аны толусу была тындыргъан а ем кыйын ишди. Мухаммат (ас) бу кёзювде имбашына джюкленник ем сыйлы ем авур джумушну тындырыр ючюн джюрегин тазалап кючлендирирге, тюберик зорлукларына чыдаргъа джанын да тинин да хазыр етип, джюрегин Аллахны суймеклиги была толтурады.

Екинчиси

³⁰ **Сувра: 33/5:** “Аланы (кесигизге сабий етгенлеригизни) аталарын сагъынып чакырыгъыз. Аллахны катында ем тюзю буду. Аталарыны ким болгъанын билмей есегиз, бу турумда аланы ем дин карнашларыгъыз ем да кёрюп, корувлап багъа берген адамларыгъызча кабыл етигиз. ДЖангылып етгенлергизде сизге джуваплылык джюкду; алай а джюреклеригизни биле биле айланганында гюнах барды. Аллах кечивчюдю, корувлавчюду”. Й.Н].

Ючюнчюсю; билинмеген бир кюнню колу была Мухаммат (ас) хар тюрлю кыйынлыкгъа, джарсувгъа тѣзюм была каршчы турурча бир тейри джорук была тербия етиледі, хазырланады. Ем ахырында, вахйни ентда келирин чыдалмаз бир талпув была учунув была саклап тебирейди.

Бу кѣзюв узая тебирегенинде бек мыдах болады. Тавлада, ѳзенледе айланып Аллахны тохтамаздан зикир етеди. Хира Ранѣа барып, учунуп умут была ДЖабраилни келирин саклайды. Вахй келмей, мыдах болуп юйге кайта тебиресе, ДЖабраил (ас)ны “Сен Аллахны келечисисе” деген авазын ешитип, муну была джюрек шошлук табаргъа кюрешип турады. Ем ахырында муратына тюбейди, вахй дагъыда келип тебирейди.

Вахйни джаѣыдан башлагъаны

Мухаммат (ас) бир кюн юсюн джабып алай таянып тургъанлайына екинчи вахй келеди: “Ей, кийимине чырмалып тургъан Пайгъамбар, ѳрге тур да саѣа ийман етмегенлени Аллахны азабы была коркут. Раббийи уллула, кийимиѣи да кирсиз тут. Азапха себеп болгъан затланы ташлагъанда каты бол” (Сувра: 74, аят: 1-5).

Былайлык была Мухаммат (ас), бир авукдан бери кѳрюрге деп, тавлагъа каялагъа ѳрлеп, излеп айланѣан мѳлегине джолукду. Биринчи вахйде “Оку!” деп буйрук берилген еди. Екинчи вахйде ва “грге тур!” да ийман етмегенлени Аллахны азабы была коркут, деп буюрулду.

Вахйледен биринде да ма бу аятла ендиле:

“Кушлук увакытгъа ант болсун, шошлукгъа джетген заманында кечеге ант болсун, ей Мухаммат, Раббийи сени бошлап коймады, саѣа джав болмады. Хакикат халда ахырат сени ючюн дуниядан хайырлыды. Раббийи ишексиз саѣа берликди, сен да куванникса. Сени ѳксюз табып кечиндирмедими? Сени шашхын халда табып джолгъа джетдирмедими? Сени джарлы табып бай етмедими? Алай есе ѳксюзге аман болма, джук излегенѣе чырт да хыны етме. ДЖаланда Раббийи нигъаматын аѣылат” (Сувра: 93, аят: 1-11).

Инсанланы Ислам Динѣе чакырув

Аллаху Та’аладан екинчи вахй келгенден сора, кѳп бармай Пайгъамбарыбыз Уллу Аллахдан буйрук алды: “Ей Мухаммат! Енди саѣа буйрулгъанны аппа ачык ортагъа сал, путха табынѣанланы (мушриклары) джукха да санама” (Сувра: 15, аят: 94).

Бир башха аятда да былай буйрук берилди: “Ем алгъа кысха джувукларыѣа ескерт. Саѣа келишген му’минлени канатларыѣа тюбуне джый. Саѣа баш кѳлтюрселе, етгенлеригизден узакма, де”. (Сувра: 26, аят: 214-216).

Бу аятла енѣенден сора, пайгъамбарыбыз туврадан инсанланы Хак Динѣе чакырып башлады. Алгъы бурун кысха джувукларына Ислам Динни ачык ачык аѣылатды. Бир кюн ата карнашлары Абюталиб, Зубейир, Аббас, Абулахап, д.б.ны азыкгъа чакырды. Ушхувурдан сора, атив кюйде аланы барын Хак Динѣе чакырды. Абулахап адепге

келишмеген сөзле была кузенин селекеге алып унамазлыгъын, калгъанланы да унамазлыкларын билдирди. Арагъа мыдахлык чөкдю, джыйылгъанла не етерлерин да билмей чачылдыла. Алай Мухаммат (ас), каджыкмады. Екинчи кере, джетген джувукларын дагъыда бир джерге джыйып, кеслерине бек керекли бир затны ачык етерин билдирип сёзюне башлады: Сизге бу дуппурну (Сафа Дуппурну кёргюзюп) артында бир тюшман аскерни келгенин айтсам маја инанырмысыз?" Алайдагъыла бир аваздан:

-“Хов, ийнанырбыз! Бюгюнге дери сени ётюрюк сёлешгениңи ешитмегенбиз” дедиле.

Мухаммат сёзюн дагъыда былай бардырды:

-“Алай есе, Аллах была ант етеме, джукугъа калай джата есегиз бир кюн ма алай ёллюксюз, сора джукудан уянғанча дагъыда тирилип етгенлеригизден хыйсап берликсиз. Муну иги билигиз: ёмюрлюк (ахыры болмазлык) бир джандет была джаханим барды. Ёлгенден сора ашхыла джандетге, аманла да джаханимге кирликдиле. Аллыбыздагъы кыямат кюнню азабы была сизни коркутургъа джумушлума. Мен Аллахдан алгъан дин была шарият, дуня была ахыратда сизни завуклукгъа джетдирликди. Аллахны бирлигине, мени пайгъамбар болгъаныма ийман етгенле кеслерин азапдан кутхарлыкдыла, етмегенле да каты азапха тюберикдиле. Бу джуваплылыкны мени была бирге юсюгюзге алыргъа, маја болушургъа хазырмысыз?”

Тыңылагъанла не айтыргъа да билмей шашхын болуп калдыла. Бир авукну сёлешмей шум болуп турдула. Алкын гитче бир сабий болгъан Алий: “Мени колларым, аякларым канывсуздула, джылым да гитчеди. Болса да бу кюрешде мен Сени была биргеме, Саја болушургъа сёз береме” деди. Мындан сора бир кавумлары пайгъамбарны селекеге алыргъа кюрешдиле. Ата карнашы Абулахап да: “Бизни бу магъанасыз, бош сёзлени тыңылатыргъа джыйдың?” деп, тапсызла сёлешип, Расулуллахны джюрегин кыйнады.

Алай болса да Сыйлы Пайгъамбарыбыз сабырлык салды. Орамда, мюйюшде, майданда, базарда, хар калайда Ислам Динни ачык етип аңылатыргъа башлады. Аллына чыкгъан тыйгъычладан, артык сёзледен каджыкмады, коркмады. Пайгъамбарлык куллугъун бардыргъандан тохтамады.

Алчы муслиманла была аланы кёрген кыйынлыклары

Огъарыда айтылгъаны кирик, биринчи вахиден сора Хадижат (ра), Алий (ра), Абубекир (ра), Зейд (ра) мюслиман болгъан едиле. Вахй дагъыда келип башлагъанында былагъа башхала да кошулдула. Айтылгъанга кёре, бу екинчи кёзювде ем алгъа муслиман болгъан Гъифар атлы кланны алгъа келген адамларындан Абю Зерр ел-Гъифаріди. Ол, Мухаммат (ас)ны инсанланы Хак Динге чакыргъанын ешитгенинде, бир хапар табайым деп, алгъы бурун карнашын Меккягъа джибереди, ызы была кеси келип Аллахны келечисини аллында шахадат келтирип муслиман болады. Абю Зеррни ызындан Са’д ибн Ебî Ваккас, Зубейир бин А’вам, Абдуррахман бин А’вф, Талха бин Убейдуллах, Осман бин Аффан атлы адамла Абубекирни

арачылыгы была Ыслам Динге кирдиле. Быланы ызындан да Абю Юбейде ибн Джеррах, Осман бин Ма'зун, Еркама бин еб-ил Еркама, Саид бин Зейд, Хаббаб бин Ерет, Абдуллах бин Месуд, Мус'аб бин Умейр, Сухейб бин Синан, Амир бин Фухейре, Айяш бин еб'и Рабиа, Абю Фукейхе, Йясир была Сумейе ем джашлары Аммар ибн Йясир, Билал-и Хабеш'и, Ну'айм бин Абдуллах дегенча еркишиле была Юмю Юбейс, Зинн'ире (Зюнейре), Нехдия, Лубейна атлы каравашланы ал муслиманланы арасында кёребиз.

Пайгамбарлыкны бешинчи джылында (615) еки белгили адам Ислам Динге кайтды: Хамзат бин Абюталип, Умар бин Хаттап.

Увчулугу ем да пеливанлыгы была танылган Хамзат увгаа деп Меккяны тышына чыгады. Ол кюн, Кябаны арбазында Абюджахил была егетлери Мухаммат (ас)гаа авур сёзле сёлешип, юсюне да хайван кирни тегедиле. Ол да мыдах болуп юйюне кайтады. Бу артыклыкны кёрюп турган бир караваш катын, увдан кайтып келе турган Хамзатны аллына чыгып кёргенлерин ага айтады. Кузенини енишгеленгенине Хамзат бек кыйналады, мардасыз ачувланады. Гузаба Абюджахилни табып ашхы увадых етеди. Абюджахил а "Хамзат мага ачувланып муслиман болуп калыр" деген корув была дыфын чыгармай Хамзатны джумдурукларына тезеди. Алай а Хамзатны джюрегине Аллахдан ойлашув келеди, бир кюн сора Аллахны Келечисини катына барып Ыслам Динге киреди.

Пайгамбарны ата карнашы Хамзатны муслиман болганы, алчы муслиманланы куванч аллы етеди, мушрикlege да коркув береди. Мухаммат (ас) кадзыкмай, адам джыйылган джерlege барып Кур'анны аятларын окуп турады. Ишни теренге кете тебирегенин аялаган мушрикlege араларында кегешип, Абюсуфяны тамадалыгында бир делегатсия джыйынны Абюталипге ийип Мухамматдан тарыгадыла, Абюталипни аны корувлаганны коярын излейдиле. Абюталип болумну кузенине айтады, ол да былай джувап етеди: "Ей ата карнашым Абюталиб! Мени бу куллугуму койдуруп ючюн кюнню оу колума, айны сол колума салсала, Аллаху Та'ланы динин ёсдюргюнчюге дери кютрешими коярык тюлме, ёлюп калгынчыгаа дери да джанымы аямай бу сыйлы дагну бардырлыкма".

Абюталиб кузенини сёзлерин Меккяны делегатсияларына билдиреди, ызындан да Мухамматны корувларын каты кюйде белгили етеди. Муслиманлыкны кюнден кюнге ёсюп, айнып барганы мушриклени кайгыгаа киргизеди, аланы Ислам Динге каршчы джагы лагымла, мадарла етерге алларын айландырады.

Алгы бурун Мухаммат (ас) была муслиманлагга кёз коркув берип, аланы кадзыкдырыгга кюрешедиле. Абюджахил, Абюлахап, Халеф бин Умейя, Мугъира бин Валид, Му'айт бин Укба, Ебил Ас бин Хакем кирик Меккяны кючлю адамлары кара казават етип Мухаммат (ас) была муслиманлагга азап берип тебирейдиле. Уруп туюгенча, кагын-согун етгенча азапланы Меккяны тышындан келген аркасызла была куллагга сала едиле. Емен джанындан келген Йясир была бийчеси

Сюмейяны ем да джашлары Аммарны уллу төҗек азапха тубетдиле. Йясир была Сюмейя джашлары Аммарны кез туврасында төҗек азап была ёлтюрюлдюле. Бу ер была катынҗа Дин Исламны алчы шейитлери деп айтылганды. Урум джанындан келген Сухайб, Еретли Хаббап, Хабешли Билал, Абю Фукайха кибик аркасыз-корувлавсуз кулла была Юмью Абис, Нахдия, Лубейя кибик каравашла да чыдалмазлык, тэзюлмезлик азаплагъа тубетилдиле. Быланы ач коя едиле, кызыл кымыжа етип терилерине мыдых баса едиле, исси кюнню тубюнде ертденден иҗирге дери тутта едиле, юслерине кюнню тубюнде кызып тургъан авур ташланы сала едиле. Юйю-кюнню, карыву болмагъан муслиманла да тюрлю джорукла была азап кёре едиле. Байлагъа да азап салыргъа амал таба едиле. Сэзючюн Осман бин Аффан (ра), атакарнашы Хакем бин Еби Асны буйругъу была артыклык кёрюп авур сёзле ешитгени кибик, кеси малындан кереклисине джояргъа еркинлик тапмай кёп кыйынлык сынагъанладан бириди.ДЖаҗы джетген джаш болуп Ислам Динҗе кирген Са'д бин Еби Ваккас да тувгъан анасындан зорлук кёрген еди. Бу затны юсюнден аят енип "Хак Динни койдурургъа кюрешген ата-ананы айтханын етилмезлиги" пайгъамбаргъа билдирилгенди (Сувра: 31, аят: 15)³¹. Зубейир бир А'вам да мушриклени колу была бир отовгъа тыгъылып, ичине тютюн берилип, азап кёрген еди, тунчугъуп ёлсун деп. Аны кибик Талха бин Убейдуллах да азап кёргенледен еди. Абу Убейде ибн ДЖаррах муслиман болгъанында тувгъан атасы аны харам етип сабийликден ташлады. Ол атаны джашына тушманлыгъы алай каты еди, Бадр Казаватда ДЖаррах кеси Мушрик Аскерни ичинде, джашы Абю Убейде да Ыслам Аскерни ичинде, екиси да бет бетге уруш етген едиле. "Ийман етген" адамланы иймансыз ата-анагъа, карнаш-егечге, джувукгъа сюймеклик джюрютюрюне керекли болмагъанын билдирген аятны енерине себеп ма бу тюрлю тюшманлыкла едиле (Сувра: 58, аят: 22)³².

Осман бин Ма'зум да каты азап кёргенледен еди. Абдуллах бин Масуд, Пайгъамбар (ас)гъа хапар бермей, Кябагъа барып ол атив авазы была халкны арасында "Аррахман Сувра"ны окугъан кюннюнде, ес ташлагъынчыгъа дери туююлген еди, бютёв төҗеги кан-ырхым болгъан еди. Мус'аб бин Умейр бай юйню джашы еди. Ыслам Динҗе киргенинде кеси тувгъан юйю каршчы болуп, аш сув бермей, кийген кийимине дери колундан алынып орамгъа атылып калгъан еди. Алчы

³¹ Айтылгъан аятны мағнаасы: "Да, ала сени, юсюнден сен джук билмеген бир затны (чырт оюм етмей) Маҗа ортак кошаргъа деп саҗа зор етселе, алагъа бойсунма. Ала была дуняда иги кечин. Маҗа айлангъанланы джолуна кошул. Ем ахырында кайтывугъуз куру Маҗады. Ол заманда сизге, етгенлеригизни хапар берирме)".

³² Айтылгъан аятны мағнаасы: "Аллахгъа была Ахырат кюнҗе ийнангъан бир кавумну – аталары, улулары, карнашлары, не ва джувуклары да болса – Аллахгъа была Расулуна тюшман болгъанла была тостлук джюрютгенин кёралмазса. Да ма аланы джюрегине Аллах ийман джазгъанды ем катындан бир рух / джан была аланы аркагъа алгъанды. Аланы, ичлеринден сувла саркгъан джандетлеге саллыкды, алайда ёмюрлюкге каллыкдыла. Аллах аладан разыды, ала да Аллахдан кёлге асув тапхандыла. Да ала, Аллах табада болгъанладыла. Иги билигизчи, еркинликге джетиширикле да куру Аллахны джанында болгъанладыла".

муслиманладан Абю Зерр ал-Гъифярî, Ыслам Динге кайтхан кюнюнде огъуна муслиман болгъанын халкга ачык етген еди. Мушрикле аны тюплерине алып юч айланып ес тайлагъынчы туюген едиле.

Меккя-Сите Давлетде мийик оруну, сыйы, джагъы болган, кёп ырысхысы была да танылган Абубекир (ра)ны туврада намаз кылганын, башхала ешитирча Кур'ан окуганын еркинликсиз етген едиле. Ибн-уд-Дугинне атлы шохуну аркага алганы (корувлаганы) джетмей, арбазыны ичинде деменгили хуналы бир межгитчик ишлетип алайда намаз кылып, Кур'ан окуй еди.

Мухаммат (ас)га да озган джолуна кир атып, чыгъаналы хансла салып, юйюне таш атып, намаз кыла турган кёзювюнде бойнуна тую ичегилени чырмап бермеген азапларын коймаган едиле.

Артыксыз да атакарнашы Абюлахап была аны катыны Абю Суфяны егечи Юмю ДЖемил Мухаммат (ас)га кёп азап салдыла.

Пайгамбарыбызны еки тамада кызы Ыслам Дин келгенден алга Абюлахапны еки джашы была юйленген едиле. Абюлахап была катыны пайгамбарга тюшманлыкларындан еки джашларына да пайгамбарны кызларын койдурдула. Бу джаман ер была катынны Мухаммат (ас)га джюрютген тюшманлыкларыны юсюнден Кур'анны 111-чи суврасы Таббат енгенди (Сувра: 111, аят: 1-5)³³.

Кур'анда, Абюлахап была катыныны коранчы, бютёв иймансызланы коранчына юлгю етилип аюлатылганды. Болса да етилген азапла, салынган кыйынлыкла не сыйлы Пайгамбарны не да аны нёгерлерин (сахабаларын) джарык джолдан кайтаралмады. Нечюн десегиз, алчы муслиманланы ийманлары кючлю еди, Аллах ючюн таза кулук ете едиле. Кыйынлыклагга чыдаган, зорлукладан каджыкмаган, тюзлюкге кёл салган, тюз акыллы инсанла едиле. Артха турмаган бир джигитлик была казават етдиле, Ыслам Динни кючлендирдиле (радияллаху анхума / Аллах аладан разы болсун).

Мухаммат (ас)ны аллына чыкган тыйгычла

Мушрикле, Хамзат муслиман болгандан сора Мугъираны джашы Валидни башчылыгында джыйылып кежешдиле, пайгамбарга кара джагъарга уллу бир кампаня башлатдыла. Муратлары Мухаммат (ас)ны сыйын енишге етерге еди. Аја не ат-бет атайык, деп уллу сагыш етдиле: билгичми дейик, хыйнычымы дейик, кёзбавчуму дейик, огъесе тели болганынмы джаяйык? Алай бу сагышларындан бири да джок еди Мухаммат (ас)ны юсюнде. Болса да оновларын джюрютюрге бир акыллы болдула. Нечюн десегиз, былайлык была "Хаджи болган кёзюв"де Меккяга тыш елледен-шахарладан келген адамланы акылларын тагаландыралсала, Ыслам Динни джайылганын тохтатырга боллук едиле. Ем ахырында "Кёзбавчу-хыйнычы" атха коярга онов етдиле. Кара джакган кампаняны

³³ Айтылган сувраны мағанасы: 1. Абюлахапны еки колу курусун; куруду да 2. Малы была урунганлары аја джарав бермеди. 3. Ол, ёртенли бир отда кюерикди. 4-5. Отун ташывчу болуп, бойнунда хурма халыладан бурулган бир гырмык болган халда катыны да отха (тюшерикди).

башчысы Мугъираны джашы Валидни юсюнден еңген аятда "Аны да анычаланы да Аллахны аятларына каршчы терсакыл болгъанлары" чертиледиле (Сувра: 74, аят: 18-25)³⁴.

Кара джакгъан кампанягъа кошулгъанланы юсюнден еңген аятда да Уллу Аллах "Аланы ете тургъанларыны хыйсабын сорлугъун" билдиреди (Сувра: 15, аят: 90-93)³⁵.

Мушрикле бир джанындан да мал-мюлк берип ативлук была Мухамматны кюрешин койдурургъа мурат ете едиле. Танылгъан назмучу **Утбе бин Рабианы**, толук еркинлик была Мухамматха келечи ийдиле.

Утбе аға кюрешин койса, суйгени чаклы ырысхы, тамадалык, Меккяны башчылыгы киби исанны нафисине джагъымлы келген затланы берирге хазыр болгъанларын билдирди. ДЖинлеге катышып акылын тас етген есе, бактырлыкларын да ачык етип айтды. Утбени сёзю тавусулгъанында Мухаммат (ас) талай аятны ыз ызгъа окуп койгъандан ары, аға джувап да етмеди.

Бу аятла, сыйлы китап Кур'анны, ийман етип иги ишле етгенлени кёрлюк ашхылыкларын суюмчюлеген, ийман етмей аман джолда баргъанланы да башларына келлик азапланы хапар берген аятла едиле; болум былай бола тургъанлай, кёп адамланы андан бет айландыргъаны, аятланы танымагъаны, магъаналарын аңыларгъа тырмашмагъаны, терен магъаналарына кулак битегени чертилип, Аллахны бирлиги ачык етиле еди, Аға айланып, Андан кечмеклик тилерге керекли болгъаны белгили етиле еди (Сувра: 41, аят: 1-6)³⁶. Назмучу Утбе да тыңылагъан сёзлерини инсан сёзле болмагъанын аңылагъанда кечикмеди. Ол ишексиз Тейри гарадан келе еди. Алайдан чыгып кесин саклап тургъанланы катына келгенинде "Мухамматны кеси халында койсагъыз иги болур" деген маталлы бир еки сёз айтыргъа кюреши есе да ала аға "Ол сеңе хыйны етгенди" деп чамландыла.

Хаттапны джашы Умарны Муслиман болгъаны

Мушриклени (Аллахгъа ортак кошгъанланы) Ыслам Динни джайылгъанын тохтатыргъа деп етген кюрешлери кызывдан кызывгъа барса да бир файда бермей еди. Аланы дыгаласлары, батмакгъа тюшгъен адамны кымылдагъаны сайын бекден бек батханына ушай еди. Сёзю кысхасы, кюрешлери джарсувларын кёбейтген болмаса

³⁴ Айтылгъан аятланы магъанасы: "18. Алай ол, тюшюндю, сагъыш етди, ёлчеледи, тартды. 19. ДЖаны чыгъарык калай ёлчелеп тартды! 20. Сора, джаны чыгъарык ентда бир (ёлчелеп тартды); калай ёлчелеп тартды есе да! 21. Сора карады. 22. Сора кашларын тюйдю, бетин кёпдюрдю. 23. Ем ахырында уллу кёллюлюгюн хорлайлмай, арт айландырды. 24. Бу (Кур'ан) деди, болса болса (кёзбавчуладан юренилип) келтирилген бир кёзбавду. 25. Бу, инсан сёзюнден башха бир зат тюлдю".

³⁵ Айтылгъан аятланы магъанасы: "91. Ала, Кур'анны бёлюп айыргъанладыла. 92. Раббиги хаки ючюн, ажымсыз аланы барын хыйсапгъа тартарыкбыз. 93. Етгенлери себепли. 94. Саға буюрулгъанны ачык етип айт, мушрикледен бетиңи бур".

³⁶ Айтылгъан аятланы магъанасы: "91. Ала, Кур'анны бёлюп айыргъанладыла. 92. Раббиги хаки ючюн, ажымсыз аланы барын хыйсапгъа тартарыкбыз. 93. Етгенлери себепли. 94. Саға буюрулгъанны ачык етип айт, мушрикледен бетиңи бур".

джукка да джарамай еди. Мухаммат (ас)ны тохтатыргъа чыртда карув еталмай едиле. Азап салсала да нафислеге джагъымлы келлик затланы теджеселе да иш тюрленмей еди. Абюталибни, назмучу Утбени, дагъыда калгъанланы ентда бир арагъа салып кюрешдиле есе да аны давундан тыялмадыла. Ем ахырында Меккя-Сите давлетни кепеши "Дар-юн-Недве" джыйылып Мухаммат (ас)ны джояргъа бир акыллы болдула. Муну тындырыр ючюн да Хаттабны джашы Умарны сайладыла. Умар, джукдан корка билмеген, джеңил ачувланган, бек батыр бир адам еди. Кылычын белине байлап кеси джагъыз Мухамматны джояргъа деп джолгъа чыкды. Бара тургъанлайына, муслиман болгъанын джашырып тургъанладан Нуайм бин Абдуллахгъа тюбеди. Айтылгъанга кёре Нуайм, Умарны иннетин сезип аны есин катыштырыргъа деп "Сен алгъы бурун егечиң Фатима была кюйёвю Саидни муслуман болгъанларыны хыйсабын кёр" деди. Умар бу сёзлеге ачувланып аллын кюйёвюню юйюне айландырды. Барса ва не кёрсюн, Хаббаб атлы бир адам алив авазы была Саидни юйюнде Кур'ан окуй, бир талай инсан да аны тыгылай тура. Хаббаб "Таха" сувраны окуй еди. Умар юйге киргени была бирге кюйёвю Саидни тутуп джерге чулгъады. Орчагъа чапхан егечи Фатимагъа да колу была какды. Алай а Фатиманы "Ей Умар, Аллахтан корк! Мен да баш ием да муслиман болдук, былайлык была завуклукну джолуна тюзелдик, не суйсең да ет, Хак Динден кайтырык тюлбюз, муну иги аңыла!" деген сёзлери Умарны джюрегин калтыратды: "Фатима не айтады? Умарны аллында былай еркин сөлешир кючню кайдан табханды? Аңа бу батырлыкны, бу коркувсузлукну берген гара неди? Аз алгъа окула тургъан сёзле ва не едиле?" деген сорувла Умарны есинден кёк джашнагъанча оздула. Кёрюнгенге кёре, аны джюрегин Тейри джарык джарыта тебиреген еди. Джумушак аваз была егечине "Биягъында окуй тургъаныгъызны ентда бир окучугъуз" дегенден ары джук да айталмады. Умаргъа "Таха" сувра джазылып тургъан бетни бердиле. Окуп тебирегенлей джюреги калтырап, джукарып башлады. Ыслам Динни юсюнден билмегенлерин юренди. Муслиманлыкны хак дин болгъанына джюреги бегим етди, кеси да Хак Динге кайтыргъа оюм етди.

Ол кёзювде Пайгъамбар (ас) Еркамны юйюнде асхабы была джыйылув ете тура еди. Умар кюйёвюню юйюнден чыгып Еркамны юйюне айланды. Мухаммат (ас)ны аллына барып "шахадат" келтирип Хак Динге кайытды. Мушрикле учунуп Умардан Мухамматны джойгъан хапарын саклап тургъанлайларына, аны муслиманланы алларына ётүп, кылычын да тартып намаз кылыргъа деп Кябагъа келе тургъанын кёргенлеринде акылдан шашханча болдула. Хамзатдан сора Умарны да муслиман болгъаны муслиманлагъа уллу кюч берди. Былайлык была тюзге да ётюрюкге да ант етип сөлешген, кирсизликни не болгъанын билмеген, аңа-мыңа ат бет атагъан, сёз джюрютген, зулмучулукда чек танымагъан, гюнахлылыклары, кубатлыклары, сыйсызлыклары кёклеге ёрлеген мушрикле муратларына ентда

джеталмадыла, ентда бир джарсувгъа тюшдюле (Сувра: 68, аят-10-16)³⁷.

Хабеш Кыралгъа кёч етив

Меккяда джашагъан кланланы хар тукумундан Ыслам Динге киргенле бар едиле. Болса да быланы ем оюмларын ем да кёллериндегилерин айтыргъа еркинликлери джок еди. Былай болгъанлыкгъа джагъыз бир муслиман, кёрген зорлукларындан унугъуп меджус динге ызына кайтмады. Кюнден кюнге мюслиманлагъа Меккяда джашар мадар калмай тебиреди. ДЖан-мал ишангъылылыклары да джок еди.

Мухаммат (ас) муслиманлагъа динлерин тутаргъа да, ишангъылы джашаргъа да ем деменгили джер болуп Хабеш Кыралны сайлады. Муслиманланы (кыйын заман озгъунчугъа дери) ары кёчерлерине разы болгъанын билдирди. Хабешде (Етиопиада) тюзлюгю была танылгъан Неджашî атлы бир патчахны тахтада олтургъанын Аллахны Келечиси юренген еди.

Муслиманлыкны 5-чи джылында муслиманладан еки бёлек адам бир кесек ара была Хабешге кёчдюле. Хар еки бёлекни бирге саны 105 еди. Хабешге кёчню куралгъаны, Ыслам Динни тарыхында джагъы бир ераны башлаву еди. Бу кёч была биргелей муслиманла джаланда джанларын кутхаргъан была калмадыла, Хак Динни узак джерледе тамыр салырына да кулук етдиле. Иш, муслиманланы джанларын саклагъан была калса еди меккялыла мыга куванып коярык едиле. Хакикат халда ала, Ыслам Динни хар калайда да джайылып, айнып, артда башларына палах ачарындан корка едиле. Бу себепден, хаджиретлени ызларындан Хабеш Патчахгъа келечиле джиберип аланы барын кеслерине калтарырын изледиле. Муслиманланы "бузгъунчулук" етгенлерин, терсликлери себепли Хабешге качханларын айтып, патчахны ийнандырыгъа кан дыгалас етдиле. Патчах а аланы айтханларына ийнанып коймай хаджиретлени да соровгъа тартды. Аланы тамадалары Абюталипни джашы ДЖагъафар "Мушриклени кеслерине артыклык, зулму етгенлерин, джашаргъа еркинлик бермегенлерин, тюрю азапла была кыйынлык салгъанларын, енди ызларындан былайгъа келип кара джагъаргъа кюрешгенлерин алапат тукум агылатды. Патчах кертини юренгенинде, меккялы келечилени куру коллай ызларына джиберирге еки бир етмеди.

Хаджиретлени Хабешде тургъан кёзювлеринде бир ётюрюк хапар чыкды: Мухаммат (ас) была мушриклени арасы тюзелгенди. Мыга ийнанган хаджиретледен талайы тансык болуп тургъан джуртларына мыллыкларын атдыла. Алай а хапарны ётюрюк болгъанын, мушриклени катылыкларында тюрленмеклик болмагъанын юренип

³⁷ Айтылгъан аятланы магъаналары: "10. Быланы чырт бирине бойсунма: ант етип тургъан, сыйсыз, 11. (харкимни) сёкген, сёз елтип келтирген, 12. Хайыргъа тыйгъыч болгъан, агрессив, чабывулчу, гюнахлы, 13. Кубат, аманлык была тамгаланган, 14. Малы, улан сабийлери барды деп (быллай джолун тас етген), 15. Ага аятларыбыз окулгъан заманда ол "бурунчуланы таврухлары" ды деп кояр. 16. Биз узаймай аны бурнуна тамгъа саллыкбыз (уллукёллюгюн уватып аны енишгелетирикбиз".

ызларына кайтдыла. Хар нени да кёзге алып Мекяда калгъанла да болдула.

Б о й к о т

Хабеш кыралны хаджиретчи муслиманланы саклагъаны мушриклени чотдан чыгъаргъан еди. Иш былай барса, кеси ахырлары узаймай аманга барлык еди. Ёртенни тегерекге джайылгъынчыгъа дери джуклатыргъа керек едиле. Ентда бир джыйылып кеҗеш етдиле: муслиманланы бойкот етип джашавларын мадарсызгъа иерге бир акыллы болдула. Планга кёре, Муслиманлыкны бу 7-чи джылында муслиманла была хар тюрлю сотсиял, экономик байламларын юзерик едиле. Муну кирик, Пайгамбар (ас) была ем да аны тукумуну адамлары была киши селеширик тюл еди. Барган-келген, кыз алып-берген, сатув-алув етген бары джасак (еркинликсиз) еди. Пайгамбарны башын бергинчилерине дери инсанлык была келишмеген бу бойкот бардырылык еди. Мушрикле бойкотну калай етиллигини шартларын кийик терилеге джазып Кябаны кабыргъаларына салган едиле. Тарихледе бу бойкотгъа “Курейшни муслиманланы ситеден ташлагъаны” не да “Курейшлилени муслиманлагъа сотсиял-экономик бойкоту” деп айтылады. Муслиманла амалсыздан Шиб-и Абюталип атлы кыйыр тийреге (варошгъа) джыйылып алайда юч узун джылны кыйынлыкны барын сынадыла. Сатув-алув етер мадарлары болмагъаны себепли аз заманда ачхаларын тавустула. Хаджилик кёзювде, тыш елледен келгенле была увак-тюек сатув-алув етселе да хайыры бек аз еди. Юч джылны ичинде ачлыкгъа, джалангачлыкха джетдиле. Артыксыз да картла, сабийле, тиширувла бек джарсывлу болдула, зорлукгъа тюбедиле. Мушрикле, миллет адетлерине келишмесе да “Ешхур-ул-Хурум” деп айтылган сыйлы айлада да бойкотну бошламадыла. Аланы мураты, муслиманланы ачлык-джалангачлык была таргъа тыйып, Мухаммат (ас)ны кёзден чыгарырларына джол хазырлав еди. Алай а ол бош умут еди. Муслиманла, Мухаммат (ас)дан юзюлгенни коюгуз, аны басхан джерине бир чыгананы тюшерине да разы тюл едиле. Пайгамбарларына алай каты ийман была байланып едиле, ол юч кыйын джылны ичинде бир джагъыз муслиман меџус динге кайтмады. Кеси джашавларын джукгъа да санамай пайгамбарны тегерегинде етден кала ишлеп кюнлерин оздурдула, аны кёзлери кирик сакладыла.

Бир кюн мушрикледен Хаким бин ризам, ата егечи Хаджигатгъа кулукчусу была бир кесек мирзёв ийген еди. Абюджахил мыга тыйгыч болургъа излегенинде, алайда сюелип турган Абю-ел-Бахтарî “Атасыны тувган егечине кесек мирзёвчюкню ийгенни тыяргъа кюрешгенни” тюз болмагъанын ескертгенден тартынмаган еди.

Былай затла инсанланы “джувуклук сезимлерин” уяндырыргъа тебиреген еди. Куршаланып турган муслиманланы бир кавум мушрик джувуклары савутланып, бу инсанлык была келишмеген мархаматсыз ишни бошларынын изледиле. Кябаны кабыргъаларына салынып

тургъан буйрукланы ендирдиле, джыртып атдыла. Айтувгъа кёре Мухаммат (ас), буйрук джазылгъан кийик терилени юсюндеги (Аллах была Расул) сёзледен калгъанын кумлук кумурсхаланы кемиргенин билдиргенди. Муну ешитген мушрикле Кябагъа барып терилеге карагъанларында пайгъамбарны сёзлерини кертилигин шашхынлык была кёргендиле.

Абюталип была Хадижат (ра)ны ёлгени

Пайгъамбарлыкны 10-чу джылы еди. Муслиманла сотсиял-экономик бойкотдан джаңы кутулгъан едиле. Абюталип каты авруп орунда еди. Ол, кузени Мухамматны сабийлигинден бери корувлагъан еди. Ёксюзлюкню мугурлугъун сынатмазгъа кюрешген еди. Кеси Ыслам Динге кайтмаса да кузенине арка болгъанлай тургъан еди. Бу себепден Пайгъамбар, атакарнашы Абюталипни муслиман болуп ёлрюне бек талпый еди. Былай болса, аргъы дуниясын да иги болуруна ийнана еди. Талпывун Абюталипге ачык етип айтды. Класик сиер китаплада; Абюталипни аталарыны дининден айрылмай ёлгенни сайлагъаны, ёле туруп муслиман болса, курейшлилени артындан сёз етериклерин, селекеге аллыкларын оюм етип Ыслам Динге кайтмагъаны джазылыпды. Былагъа каршчы, Абю Исхакны китабында, Абюталип ёлген заманда Ыслам Динге кайтмай тургъан джашы Аббас, атасыны ёле тургъан кёзювюнде бир затла айтыргъа кюрешгенин, муну еслеп кулагъын аны авзуна джувук тутханында "Шахадат келтире тургъанын" ешитгенди, деп джазылады³⁸. Алай а "Сен суюгениңи тюз джолгъа салалмазса, амма Аллах излегенин тюз джолгъа салыр. Тюз джолгъа кирликлени Ол иги биледи" деген аятны, енген себеплеринден бири да, (Мухаммат бек талпыса да) ата карнашы Абюталипни Хак Динге кайтмагъаныды, деб джоралагъан алимле кёпдюле (Сувра: 28, аят: 56)³⁹. [Кертисин билген Аллахды, былай-алай... деп джора етерге керек джокду. Й.Н].

Абюталип ёлгенден сора кёп бармай Хадижат (ра) да бу дуниядан авушду. Пайгъамбаргъа "биринчи болуп ийнанган" сыйны алгъан, ахыр кюнюне дери башиесин ачувлу-завуклу кюнлеринде да джаңыз коймагъан мубарек тиширувну, Хадижат анабызыны Пайгъамбарыбыз кеси коллары была кабырына салды. Аллахны келечиси, кесине терен кёлден ийнанган, джашаву была муслиманлагъа атив юлгю болгъан, савлугъунда джандет была суюмчюленген бу сыйлы тиширувну куру да джаклап, сыйлап, рахмат была сагъынып тургъанды. Мухаммат (ас) аны, умматны тиширувларыны ем хайырлысы болгъанын, джандетде бир тохана была суюмчюленгенин билдиргенди (Муслим, Федаил-ус-Сахаба, 69-72].

Пайгъамбарлыкны онунчу джылында (620) арт артха келген бу еки ёлюм, пайгъамбарыбызны да муслиманланы да мардасыз дараджада мыдах етди. Бу себепден ол кыйын джылгъа "Мятем джыл = Каралы джыл" деп айтылгъанды.

³⁸ Ибн Хишам, а.а.к. II, б. 285.

³⁹ Айтылгъан аят ны мағанасы: "(Расюлум!) Сен суюгениңи тюз джолгъа салалмазса; алай, Аллах кимни излесе аңа тюз джол берир, тюз джолгъа кирликлени ем иги Ол биледи".

Таифлилени Ыслам Динге чакырув

Атакарнашы Абюталипни аркалыгын, юбийчеси Хадижатны хар неге да болушувчу джашав нёгерлигин ёмюрлюкге тас етген сыйлы пайгъамбарыбызгъа меккялы мушриклени азап беривю ёсгенден ёсюп баргъан болмаса таркаймай еди. Абюталип улуланы тамадалыгъы Абюлахапгъа ётген еди. Ол а пайгъамбарны канлы джаву еди. Бу себептен Аллахны келечиси, Меккя тышында джашагъан инсанланы да джагъын алгъанны иги болурун оюм етди. Бу мурат была Зейдни да биргесине алып 620 джылны Шавал айында Таиф шахаргъа барды. Таиф Меккягъа еки кюнлюк джолду. Алайда джашагъан Абди Елил улула, Мухамматгъа анасындан джувук джете едиле. Пайгъамбарны атакарнашы Аббас да алагъа бир бирледе ёнкюч ачха беривчен еди. Адетге кёре, Пайгъамбар (ас) таифлилени Хак Динге чакыргъандан алгъа, алайыны ојулу тукумларындан бирини тамадасындан "Еман" = Корувлавчулук алыргъа керек еди. Алай а быладан бири огъайлап аман кюйде джувап етди, екиси ва селекеге алдыла. Бары бир авузлу болуп "Терк огъуна былайдан кора!" дедиле. Мухаммад (ас): бир да куруса, Аллахны Хак Динге чакырув буйругъун джерине келтирине еркинлик берирлерин" изледи. Алай а кулакгъа да алмадыла. Башсыз кулла была сабийлени юсдюрюп аланы ташха туттурдула. Аллахны Келечисини юсю башы кан ичинде калгъан еди. Зейд была биргелей таш джапурдан кеслерин корувларгъа кюрешип аманны кеми была кеслерин шахарны кыйырында бир джюзюм бачханы кошчугъуна атдыла. Таш атувчула бачхагъа кирмей ызларына кайтдыла. Алайда бир чардакны кёлекгесинде кесекни солув алгъандан сора, Сыйлы Пайгъамбар Аллахгъа былай тилек етди: "Ей, Аллахым! Карывсуз, мадарсыз калгъанымы, халкны туврасында енишгеленгеними куру Сен билесе. Ей, мархаматлыланы ем мархаматлысы болгъан Аллахым! Карывсуз тюшгенлени, аман адамла ојсузгъа санап ёчюкген кючсюзлени Рабби Сенсе. Аман халили, бетсиз бир тыш тюшманны колуна мени тюшюрмезлигиђи билгеним кибиќ, ишлерими етерге мен кеслерине джумуш берген джувукларымдан бирине да коймай мени сакларыђи билеме. Енди менге газаплы (чамланып) тюл есеђ, мен кёрген кыйынлыклагъа, палахлагъа чырт кыйналмайма. Алай ишни кертиси олду: Сени, кулуђу саклагъаныђ быланы кёргюзтмез дараджада кеђди. Аллахым! Сени газабыђа тюбегенден, Сен суймеген халлагъа тюшгенден, Сени карађыланы джарытгъан , дунияны да ахыратны да ашхы джолуна тюзелтивчу Тейри ДЖарыгъыђа сыйынама. Аллахым! Сен разы болгъунчугъа дери кечилмекни тилейме. Аллахым! Хар кюч Сени была барды"⁴⁰.

Кёрюлгени кибиќ, ем кыйын кёзювлеринде огъуна Сыйлы Пайгъамбар умутун юзмегенди, Уллу Аллахгъа сыйынганды. Аны разылыгъын табаргъа кюрешгенди. Аллахны ађа берген джумушун толусу была етер ючюн бютёв кючюн ортагъа салгъанды;иш тындыргъанны, джуваплылык сезимни ем ашхы юлгюсю болгъанды.

⁴⁰ Теджрид-Сарих, II, б. 759; Ибн Хишам, а.а.к. II, б. 60.

ДЖюзюм бачхада бир кесекни солуп, дува да етгенден сора, катларына Аддас атлы бир Хыристиян келеди, алагъа джюзюм береди, Ыслам Динге да кайтады.

Айтылгъанга кёре, Аллаху Та'аланы буйругъу была еки мёлек келип "Меккя была Таифни тавларын бир бирине уруштуруп ичлериндеги мушриклени халек етерге" хазыр болгъанларын Аллахны Келечисине билдиредиле. Алай а ол Мубарек мыңа разы болмайды, Аллахдан тюз джолгъа кирирлерин, Хак Динге кайтырларын тилейди.

ДЖинлени Ыслам Динге кайтувлары

Сыйлы Пайгъамбар Меккягъа кайта туруп кече солургъа деп тохтагъан джерлеринде намаз кылгъан кёзювюнде Куран окугъанын джинледен бир тайфа келип тыңылайды, сора ала муслиман боладыла. Аланы калай муслиман болгъанларыны юсюнден (ДЖин сувра, аят:1)⁴¹ была (Ахкаф сувра, аят: 29-32)⁴²де билги берилгенди.

Мухаммат (ас)ны Таифде кёзювюнде, Меккя-Сите Давлетни оновчулары аны төрени тышына чыгъарып джуртдашлыктан (гражданлыктан) атаргъа бегим етген едиле. Бу болумгъа кёре, Меккягъа кирир ючюн алайыны оңлу адамларыны биринден Еман = Болушлук табаргъа керек еди. Мухаммат талай адамгъа келечи джиберип болушлук изледи есе да киши унамады. Ем ахырында экономик-сотсиял бойкотну коратыр ючюн да кюрешген Мут'им бин Адийеге хапар ийди. Ол да Мухаммат (ас)гъа еман = болушлук берди. ДЖашлары была биргелей савутланып аны аллына барды. Пайгъамбарны Кябагъа келтирди, еркин таваф етерин саклавгъа алды. Сора сав есен юйюне елтди, меккялылагъа да Мухамматны аркагъа алгъанын ачык етип билдирди.

М и р а ч

Уллу Аллах мийик сыйла была савгъала была джаклар кулларын тюрлю тюрлю сынамладан ётдюрюп сюзгенди. Бютёв пайгъамбарла бу кадарны юлешгендиле. Адамны кюрешинден кайтарыргъа зор етген шартла пайгъамбарланы алларына кёп кере тюбеген еселе да ала джумушларын тындыргъандан артха турмагъандыла. Мухаммат Пайгъамбар да Аллахны атын мийикге чыгъарыр ючюн чырт асыв излемей кюрешин бекден бек бардырып турлугъун джумлай аламгъа кёргюзгенди. Кюню келсе, инсанланы бёлек бёлек Ыслам Динге кирликлерине болгъан ийманын джағыз да тас етмегенди. Бу себепден

⁴¹ Айтылгъан аятланы магъанасы: "(Расюлум!) Сен сюйгениңи тюз джолгъа салалмазса; алай, Аллах кимни излесе аңа тюз джол берир, тюз джолгъа кирликлени ем иги Ол биледи".

⁴² Айтылгъан аятны магъанасы: "29. Есиңдемиди, джинледен бир тайфаны, Кур'анны тыңыласынла, деп саңа айландыргъан едик. Кур'анны тыңыларгъа хазыр болгъанларында (бирбирлерине) шум болугъуз, деген едиле, Кур'анны окулгъаны бошалгъанында ескертивчюле болуп кавумларына кайтхан едиле. 30. Ей кавумубуз! дедиле, керти да биз Муссадан сора ендирилген, кесинден алгъа (енгенлени) кертилеген, тюзлюкге ем тюз джолгъа джетдирген бир китапны тыңыладык. 31. Ей кавумубуз! Аллахны чакырувчусуна ес бёлюгюз. Аңа ийман етигиз да Аллах да сизни гюнахларыгъызны бир бёлегин кечсин, сизни ачывлу бир азапдан сакласын.. 32. Аллахны чакырувчусуна ес бёлмеген адам, джерни юсюнде Аллахны оңун алаллык тюлдю. Кеси ючюн Аллахдан башха тостла да табылыннык тюлдю. Да ма ала, аппа ачык бир джолдан чыкгъанлыкны ичиндедиле".

кесине кыйынлык салган мекьялыланы да таифлилени да кечгенди, аланы тюз джолга бурулурлары ючюн дува етгенди. Да ма аны, ички келден бардырган кюрешинде каты ишлеген, джавларыны ага бек каты болган бир кезювюнде "Ми'рач муджизасы = Кёкге ёрлеген сейирлик иши керти болганды. Ми'рач, Хиджиратдан джыл была джарты алга , 621 джылда Раджап айны 26 / 27 кечесинде болганды. Уллу Аллах кеси кудрети была Паямбар (ас)ны катына чакырып аны была арачысыз селешгенди. Мухаммат (ас) ем алга "Бурак" атлы минитге минип Кыбадан Кудус шахарда "Акса Межгит"ге барады. Алайдан, ДЖабраил (ас) была биргелей Аллахны кючу была кёкlege джоловчулук етеди. "Сидра-и Мунтаха" деген джерге келгенлеринде, ДЖабраил (ас) былайдан ары барырга еркинлиги болманы себепли алайда калады. ДЖоловчулукну андан арысында, "Рефреф" атлы бир Аллах кулукчусу пайгамбарыбызны алып заманга, мекямга, джан-таба (направление)га сыйынмаган, а'ламланы Раббы Аллахны аллына елтеди. Былайлык была Уллу Аллахга "Бир джаяны еки учун бирбирине джетдирген чаклы бир джувуклукда, Аллахны катына барган" сыйны табып насыплы болады (Сувра: 53, аят: 6-19)⁴³. Алайда саламлашхан кюйде селешедиле. Мухаммат (ас) арачысыз халда вахй алады, кеп сырланы, хикматланы юренеди, кеп ашхылыклагга джетеди. Беш увакыт фарыз намаз Ми'рач кечеде муслиманлагга борч кулук болуп Сыйлы Пайгамбарыбызга билдириледи. Кайта туруп Аллахны Келечисине джандет ахлула была джаханим ахлуланы халлары кёргюзтюледи. Бек кысха бир заманчыкны ичинде болуп бошалган бу сейирлик ишни (муджизаны) Сыйлы Пайгамбарыбыз, джерге кайтхандан сора мекьялылагга аялатханында ийнанмай аны селекеге алдыла. Болса да аны сынар ючюн сорувла да сордула. Кудус шахарны калай болганын айгакла, дедиле. Алгадан кёрмеген бу шахарын толусу была айгаклады. Кудусну иги таныганла, Мухаммат (ас)ны айтханларын тюз болганын кабыл етселе да биягы мушрикле Ыслам Динге кайтырга унамадыла. Абюбекир (ра) была калган муслиманланы бары ва сёз салмай, ишек етмей Пайгамбарны ми'рачына ийнандыла. Пайгамбарны кесинден алга, башхаладан ешитгенинде огъуна, ми'рачха ишекли болмай ийнанганы себепли Абюбекир (ра) га "Сыддык" деп аталганды. Сыддык, биревге джюрекден ийнанып байланган адам, демекликди⁴⁴.

⁴³ Айтылган аятны мағанасы: "6. Да мийик джаратылган (мелек) ёрге сюелди: 7. Ол ем мийик уфукда (джерни-кёкню бирлешген джеринде) еди. 8. Сора (Мухамматга) джувуклашды, (джерге таба) саркды. 9. Екисини арасындагы аралык (бирлешдирилген) еки джая учну арасы чаклы, андан да бек джувук болду. 10. Мындан сора Аллах кулуна вахйин билдирди. 11. (Кёзлери) была кёргенни джюрек ётюрюк етмеди. 12. Аны кёргенлерини (юсюнден) енди давлашырыкмысыз? 13. Ант болсун аны, алгадан (енген сагыатында) ентда бир кёрген еди, 14. Сидрат-ул-Мунтахань катында. 15. Да, Ма'ва джандет да аны катындады. 16. Ол заманда, Сидрань джаплаган джаппа тура еди. 17. Кёзю таймады, чекни озмады. 18. Ант болсун ол, Раббисини аятларындан ем уллусун кёрдю".

⁴⁴ Теджрид-и Сарих, X, б. 759; Ибн Хишам, а.а.к. ЫЫ, б. 46. Елмамымы Хамди Языр, Хак Дин Кур'ан Тил, В, б. 3140, Кёксал Асым, а.а.к. б. 350-363.

Кур'анны "Исра" суврасында кысхасы была Ми'рачны юсюнден хапар бериледи (Сувра: 17, аят:1)."Исра"ны маъанасы "кече джоловчулук етген" демекликди. Мухаммат (ас)ны кече увакты Кяба межгитден Акса межгитге баргъаны себепли "Исра" сёз была "Ми'рач" сёз бирге айтылады.

Мухаммат (ас)ны Кудус шахарда Бейт-и Макдис деген джерде калгъан пайгъамбарлагъа иймам болуп намаз кылдыргъаныны юсюнден алимле бир фикирлидиле.

Болса да бир бёлек алим бара туруп, бир бёлек да кайта туруп кылдыргъанды дейдиле⁴⁵.

Хар пайгъамбаргъа айры дараджада ми'рач насып болгъан есе да, бир джаяны еки учун бирбирине джувуклашдыргъанча бир джувуклукда Аллахгъа джувук бармаклык бизни пайгъамбарыбызгъа насып болгъанды. Ми'рач кече Уллу Аллах, Мухаммат Пайгъамбар была инсанлагъа 12 буйрук ендиргенди:

1. Аллахдах башхагъа куллук етмегиз.
2. Атагъа анагъа иги болугъуз.
3. ДЖувукгъа, джарлыгъа, джолда калгъанга джан аврутугъуз.
4. Кызгъанч да болмагъыз, асыры джоювчу да болмагъыз.
5. Сабийигизни джарлылык коркув была джоймагъыз.
6. Зийнагъа джувук бармагъыз.
7. Аллах джаратхан джанга кыймагъыз.
8. Ёксюзню малына аман иннет была джувук бармагъыз.
9. Сёзюгюзге табылыгъыз.
10. ДЖукну тюз ёлче была базманга салыгъыз.
11. Билмеген затыгъызны юсюнден сёлешмегиз.
12. ДЖерни юсюнде уллу кёллю болуп чайкалып джорюмегиз.

Ми'рачда умматгъа юч да суююмчулук берилгенди:

1. Мухамматны умматындан болуп, Аллахгъа ортак кошмай ёлгенле, ахыратда гюнахларын чекгенден сора джандетге кирликдиле.
2. Беш увакыт намаз муслиманлагъа борч / фарыз етилгенди. Сыйлы Пайгъамбар намазны юсюнден алай айтханды: "Намаз динни ми'рачыды"
3. Бакара сувраны ахырындагы еки аят (Аманаррасул) Ми'рач кече арачысыз / келечисиз пайгъамбарыбызгъа туврадан берилгенди. Биринчи аятда; ийманны тамаллары ачык етилип саналады. Буруну пайгъамбарлагъа енген китаплагъа да ийман етерге буйрук бериледи. Бу болум, Ыслам Динни калгъан динлеге калай сый бергенин кёргюзеди. Тарых узуну Ыслам давлетле бу аятха сыйынып башха динли халклагъа шохлук была, тюзлук была хокум етгендиле. Екинчи аятда; хар кимни кеси карывуна кёре Ыслам динни джашаргъа керекли болгъаны чертиледиле. Кишиге да кючу джетмезлик джюк салынмазлыгы билдириледи. Былайлык была хар муслиман кеси фахмусу была, кеси тёрек карыву была кючу джетгени чаклы куллук етерге оң табханды.

⁴⁵ Хамийдуллах, а.а.к. II. Б. 95.

Ми'рач бир джаны была да "Хиджиратны" хапарчысыды. Ми'рач дагыда ысламны ёсеригин, тыйгычланы юсю была атланнгын, умутсузлукга тюшюлмей юрешилсе хорламны муслиманлада боллугун сездиргенди.

Бир башха джанындан каралса; тюрю тюрю кыйынлыклагга тюбетилип, азап салынып давундан кайтарылыргга юрешилген Мухаммат (ас)ны умутун юзмей, келлик кёзювде хорламны ысламда боллугуна ийнанып арымай, талмай, каджыкмай юрешгенине каршчылык болуп, дуния куралганлы бир пайгамбарга да берилмеген бир дараджада "ДЖувук Ми'рач" была савгаландырылганды. Ем да Таифде етилген артыккыны ызындан кёп бармай насып болганды. Сыйлы Пайгамбарыбыз, Ми'рачдан сора да сыйлы куллугун кызывдан кызыв бардырады. Артыксыз да Меккя тышындан келген адамланы Хак Динге чакырады. Кланланы белгили кюнледе куралган базарларында, кермеслеринде сатув-алув етерге деп джыйылган инсанлагга джувук барып Аллахны буйругун аңылата еди. Сёзючюн Маджанна, Зулмаджаз, Указ атлы уллу калабала джыйылып алув-затув етилген джармалыклада пайгамбарлык джумушун толусу была етерге мадар таба еди.

Мушрикдени ем катылары ызындан айлансала да етеринден калмай еди, аладан бир да коркмай еди. Ол Кур'анны окуп инсанланы акылларын белгени сайын, ала да аны ызындан каршчы сёзла айтып аятланы ётюрюк болганын кёргюзтюрге юреше едиле. Мухаммат (ас) бютёв бу тыйгычлагга каршчылык Амир, Кинде, Гассан, Мурра, Фазара, Сулейм атлы кланланы адамлары была байлам курады. Коркмай, каджыкмай, умутун тас етмей етген юрешини асывун джыярына ишек джок еди. Сёзючюн, Девс атлы кланны адамларындан Туфейл бин Амр, Пайгамбарны (джавлары тегерегинден хыны-хуну ете турганлай) батырлык была Кыбада Кур'ан окуганын тыңылап, ызындан юйюне барып алайда муслиман болган еди. Бу адам кеси елине кайтхандан сора, ёз халкын Ыслам Динге чакырып тебиреди. Уллу Аллах Амырны тюрсюнюне тавушлук бир сюйюмлюк, джагымлы бир нюр салган еди. Ишексиз бу хал, аны муслиманлыгыны ишаны еди. Бир башха юлгу да олду: Емен джанында джашаган Араб кланладан биринде хыйнычылыгы была танылган "Дымат" атлы адам "марджама хыйны етип Мухамматны джолундан кайтармасам" деп Меккяга келеди. Аллахны Келечисини катына барып андан Кур'ан аятланы тыңылайды, джюрегине Тейри джарык кирип, хыйнысын да унутуп муслиман болуп калады.

Акаба Бей'атлары⁴⁶

Огъарыда айтылганы кирик Аллахны Келечиси, Ми'рачдан сора пайгамбарлык куллугун бек каты бардырып тебиреген еди. Артыксыз да Меккяны тышындан келгенле айырып ес бёле еди, аланы Хак Динге чакыра еди. Бу адамлагга: "Мен айтханланы иги тыңылап,

⁴⁶ Биат / бей'ат : биревню оновуна сыйынмаклык; Ысламга кёре кол тутушуп биревге байланыргга сёз бермеклик.

ийман етип, калгъан муслиманлагъа болушсагъыз, Ыслам Динни джорукларына кёре джашасагъыз, бек джувукда уллу бир кюч болуп Орта Шаркны (Орта Востокну) ем кючлю, ем сёзю тыгъылангъан кыралына / давлетине ие боллуксуз” деп сёлеше еди. Бу кюйдеги сёзлерин 15 чаклы кланны тамадаларына ачык етип ағылатды. Алай а умутуча ес бёлген болмады.

Пайгъамбарлыкны 11-чи джылында (620) Меккядан Минагъа баргъан джолну сол джанында “Акаба” деп айтылгъан джерде, Мединаны Хазреч атлы кланындан 6 адам была тюбешди. Ала, кеслерине уллу джавлук джюрютюп тургъан Евс атлы кланга каршчы Курейшден болушлук тилерге келген едиле. Пайгъамбар алагъа Ыслам Динни тамалларын ағылатды. Кур’анны аятларын окуп, сыйлы Китапны танытды. Сора, Ибрахим сувраны 35-52 аятларын окуду. Мухаммат (ас) аятланы окуп бошагъанында, меиналыладан Есат бин Зурара алгъа атлап шахадат келтирди, Ыслам Динге кайытды. Бу адамла, меиналы чувутлуладан “Кюнню биринде ахырзаман пайгъамбарны келлигин” ешите турувчан едиле. Да ма былайлык была, бу адамла ахырзаман пайгъамбарны келирин сабырсызлык была саклап тургъан чувутлуладан алгъа муслиман болдула⁴⁷. Хазречлилени бир енчилиги да Мухаммат (ас)гъа джувук джетгенлери еди. Пайгъамбарны атасы Абдуллахны анасы Аминат, хазречли бир тиширув еди. Алай а муслиман болгъанларыны себеби джувуклук тюл еди, джюреклеринде Тейри джарыкны джарыгъаны еди.

Меиналы бу алты адам муслиман болгъандан сора; кланланы бир бирлери была уруш-туйюш етип тургъанлары амалтын кючлерини таркайгъанын, бирлик болалмагъанларын, Мухаммат (ас)ны алчылыгъы была чачув-кучув джашавдан кутулургъа оң табарыкларын, ызларына кайытханлай Ыслам Динни джаяргъа бютюн кючлери была кюрешириклерин ачык етип билдирдиле.

Пайгъамбаргъа бей’ат атдиле, ага байланыргъа сёз бердиле.

Мындан бир джыл сора, пайгъамбарлыкны 12-чи джылында (621) Мединаны Хазреч кланындан 12, Евс кланындан да 2 адам биягъы Акаба’да Сыйлы Пайгъамбарыбыз была кёрюшюп муслиман болдула, ага бей’ат етдиле. “Екинчи Акаба Бей’аты” деп айтылгъан бу тюбешивден сора меиналы муслиманла “Аллахгъа ортак кошмазлыкларына, уручулук была зийнадан узак турлукларына, кыз сабийчиклени ачлык коркув была джоймазлыкларына, ётюрюк айтмазлыкларына, хайырлы ишлеге тыйгъыч болмазлыкларына” ант етип сёз бердиле. Аллахны Келечиси да “Берген сёзюне табылгъанланы уллу суваплык табарыкларын, ахыратда да джандетге кирликлерин” алагъа суюмчюледиле.

Мындан сона Сыйлы Пайгъамбарыбыз меккялы сахабаларындан Мус’аб бин Умейр’ни устазлык етип Ыслам Динни юретирге Мединагъа джиберди. Мус’аб Ыслам Динни иги билгенледен еди, ары дери енген аятланы барын азбаргъа алгъан еди. Арив кийине еди, арив сёлеше

⁴⁷ Чувутлула ахырзаманда (ем артха) келлик пайгъамбарны кеслеринден боллугъуна ийнана едиле. Араб болгъаны белгили болгъанында, аны динине кирмедиле, ага канлы джав булуп калдыла. Й.Н].

еди. Туврасындагы адамны енчиликлерин джеңил сезип аңа кёре сёлеширге уста еди. Бир джылны ичинде Мединаны юлерине, базарына, тегерегиндеги тийрелеге таймаздан барып Ыслам Динни тамалларын аңылатды, инсанланы Хак Динге чакырды. Усайд бин Худайр, Са'д бин Му'аз кирик кеси кланларын ызларындан джюрютюрюк оңлу адамла муслиман болдула. Пайгъамбарлыкны 13-чю джылында (622) екиси тиширув 75 муслиман хаджи кылган кёзювде Меккяга барып Мухаммат (ас) была таныш болдула. Мединалыла, Акабада Аллахны Келечисине бей'ат ете турган кёзювде, пайгъамбарны атакнашы Аббас (ол кёзювде муслиман тюл еди)⁴⁸ сёз алып былай сёлешген еди: "Мухаммат (ас)ны кеси тукумундан бир талайла сакларга кюрешселе да курейшли мушриклене бары аңа канлы джавдула. Аланы джавлукларына каршчы (Мухаммат)ны корувлаяллык есегиз, аны кеси шахарыгызга чакырыгыз".

Ала да Пайгъамбарны сёлеширин изледиле. Ол да алага "Ийманларын каты тутарларын, Ыслам была аны китабы Кур'анга каты кадалырларын" чертип алай айтды: "Раббим ючюн сизден излегеним олду, Аңа чырт бир затны ортак кошмагыз, намаз кылыгыз, зекят беригиз. Кесим ючюн излеригим да, Аллахны келечиси болганыма ийнанып мыңа шагъатлык етигиз; сабийчиклеригизни, тиширувларыгызны саклаган затларыгыздан мени да саклагыз". Мединалыла башларына келлик хар кыйынлыкны кёзге алып, кеслери сюйюп, излеп Аллахны Келечисине бей'ат етдиле. Пайгъамбар да аланы джандет была сюйюмчюледи.

Мухаммат (ас), Мединада ёсюп, айнып тебиреген Ысламны кючюн ем мийикде тутар ючюн, алайда джашаган муслиманладан 12 адамны муслиманланы кеслерине сайлатып джуваплылыкны алага берди. Бу 12 адамдан хар бири кеси юдегисинден, кеси оновуна сыйынып джашаганладан джуваплы боллук еди.

Акаба Бей'атланы юренген мушрикле уллу кысгыныкка кирген едиле. Нечюн десегиз, мушрикле (алай кёп санлы муслиманны) коюгуз, Меккяда джашаган бир увуч муслиманны тавушлук кюрешинден огуна илгенип джаша едиле. Мединалыла былага болушлук етселе, келлик кёзювде башларына кара палахла келлигин оюм ете едиле. Бу себепден Акаба Бей'атла муслиманлагга куванч, мушрикlege да коркув была кайгы берген еди.

Акаба Бе'атла Ми'рачта пайгъамбарыбызга берилген сюйюмчюлени алчылары едиле. Меккялы муслиманлагга джаңы бир джуртну, рахат бир тыбырны хапарчысы едиле. Ыслам Динни кючленип, организатсияла курап, ёсерини биринчи атламы боллук "Хиджират" да бу Акаба Бей'атланы ем белгили асыву еди.

⁴⁸ Кёп китапада Аббасны, Меккя алындыдан аз алга муслиман болганы джазыла есе да тюз тюдю. Хакыйкат халда, Аббас ерте огуна муслиман болганды. Алай муну джашырып, Пайгъамбарны тасхачылыгын етип турганды. Сёзючюн, Хиджиратдан сора мушриклене пайгъамбарга джюрютген аман иннетлерин, политик сырларын юренип Мединага билдирип турганды. Бу себепден Мухаммат (ас) мушриклене тузакларына тюшмегенди. Й.Н].

Ыслам Динни ёсюмюне Акаба Бей'атланы берген кызывлугъун толусу была ағылатхан кыйынды. Мухаммат (ас) "Мени каным сизни каныгъыз, сизни каныгъыз мени каным; мен сизденме, сиз да менденсиз" деп, мединалыла кёргюзген кемсизликке уллу махтав салганды.

Уллу Аллах бу кемсиз Ансарны (болушчуланы) юсюнден ма бу аятны ендиргенди: "Аллах багъагъа джандетни берип, му'минледен маллары была джанларын сатып алганды. Нечюн десегиз, ала Аллах ючюн казават етерле, ёлтюрюрле, ёлюрле. Аллах сёз берген джандет хақды, Тавратда, Инджилде, Кур'анда билдирилген джандетди. Аллахдан бек сёзюне табыллык ким барды? Алай есе, сиз етген бу алув-сатувну юсюнден куваныгъыз. Да ма бу, (кертиси была) бек уллу бир асувду" (Тевбе / Товба сувра, аят: 111).

Мединада Ыслам Дин кар кюртюкча ёсюп, айнып бара еди. Му'аз бин Джебел, Му'аз бин Амр дегенча ем джаш ем да джарыклы адамланы муслиман болгъанлары Хак Динни кызув джайылырына себеп бола еди. Сора бу джаш адамла излеп, межус динни кояргъа талпыгъанланы табып, ойлашдырып аланы муслиман ете едиле⁴⁹. Бу кёзювде алчы хаджиретле да Мединагъа келип тебиредиле.

Хиджират (Пайгъамбарны Мединагъа Кёчювю)

Ыслам Динни джайылувунда белгили бир кадав таш болгъан "Хиджират" Пайгъамбарны: "Енди сиз хиджират етерик шахарны, еки кара ташлыкны арасында хурмалык (хурма бачхалары болгъан) бир джер болгъаны кёргюзюлдю... Меккадан чыгъаргъа излегенле Мединагъа кёчсюнле, алайда муслиман карнашлары была биригип бир джамагъат болсунла. Аллаху Та'ала аланы кеслерин сизге карнаш, джерлерин да сизни ючюн ишангылы, тынчлыклы бир джурт етди" сёзлери была ағылашылады (622 джыл)⁵⁰.

Кысха заманны ичинде меккялы муслиманла гитчерек джыйынла болуп Мединагъа кёче тебиредиле. Меккяда куру Пайгъамбар (ас) была Абюбекир (ра)ны юйдегилери калдыла.

Хиджират (Кёчкюнчюлюк) алай тынч джюрюмей еди. Сёзючюн Абю Селеме Меккяда рехин (залог) кояргъа зорлук кёрген еди. Айяш бин Ебî Рабиа, Абюджахилни етген планы была "анағ каты авруйду" деп хапар ийилип ызына кайтарылып тутмакгъа салынған еди. Сухайб бин Синан карыву иги савдюгерчи бир адам еди, бютёв аллыкларын мушрикlege коюп кёчдю. Бу кёчкюннчюлюк бир джерден бир джерге кеси разылыгъы была хаджюклерин да алып етилген кёчкюнчюллюкге ушамай еди. Кертисин айтыргъа керек есе, Аллахны разылыгъына джетер ючюн етилген бир "кесин аямагъанлык" еди, бир тюрлю "качхынчылык" еди.

Муслиманланы джыйын джыйын Мединагъа кёчгенлери мушриклени каты кыскыныкгъа тюшюрдю. ДЖыйылып узун узун кеҗешдиле. Ургъан-туйген была, тутмакгъа салгъан была джук еталмазлыкларына бир акыл болгъандан сора, Пайгъамбарны "кимни ёлтюргени белгили

⁴⁹ Ибн Хишам, аак, II, б. 95, дб.

⁵⁰ Ибн Хишам, аак, II, б. 111; Ибн Са'д, Табакат, I, б. 226; Ибн-юл Есîр, ел-Кямил, II, б. 100, дб.

болмазча" тузакъа тюшюрюп джояргъа онов етдиле. Аллахдан келген вахй была етиле тургъан тузакны юренген Сыйлы Пайгъамбарыбыз, Абюбекирге хапар джиберип "Хиджират"ха куралырын билдирди. Кече, кеси орунуна кузени джаш Алийни джатдырып, Ясин сувраны ал аятларын (1-9) окуй окуй, юйюню тегерегине бугъунуп тургъан тузакчы палачланы арасындан озуп кетди. Аллаху Та'ла аланы кезлерине джабув ийген еди, Аллахны Келечисин кералмадыла. Абюбекирни юйюнде куралдыла, джол азыкларын алып юйню артындан чыкдыла. Севр атлы тавгъа тувра кетдиле, алайда бир дорбунга кирип юч кюн была юч кечени калдыла. Дорбунга киргенден алгъа Абюбекир ичине кирип хар джанын аривлады, тешиклерин битеди. Айтувгъа кере, ала ичине киргенден сора бир ав гыбы дорбунну тышына ачылгъан тешигине ав етип джабады. Еки кегюрчюн да тюз аллына уя етеди, тиши кегюрчюн еки гаккы табып юсюне гурт джатады. Абюбекирни сюрювчюсю Амр бин Фухайра, гыбы авну бузмазгъа кюрешип алагъа сют келтиргенлей турады. Джашы Абдуллах да бир бирледе келип Мекяда джюрюген хапарланы билдиреди. Ючюнчю кечени ертденинде, ол кезювде муслиман болмай тургъан "джол тюзетювчю" Абдуллах бин Урайкытны джал была тутуп "Уллу Хаджирет"ге башладыла. Ол тегерекни увучуну ичича таныгъан Абдуллах бин Урайкыт, 4 кишилик джыйынны Аллахны болушлугъу была 12 кюнде сав-есен Мединагъа елтеди. Курейшни тамадалары Мухаммат была Абюбекирни сав не да ёлю тутуп келтиргенге уллу савгъа салгъан едиле. Бу себепден аланы излерге чыкгъанла болдула. Быладан бири белгили "ыз сюрювчю" Сурака бин Джу'шум еди. Кечкюнчю джыйынчык Беню Мудлич атлы кланны топуракларындан оза тургъан кезювюнде Сурака ызларындан джетип, тутаргъа деп, савуту колунда мыллыгын атады. Алай а аты алгъа теберге унамайды, тургъан джеринде тебинип, аяк кагып кумгъа батады. Бу хал Сураканы джюрегине уллу коркув салады, Аллахны Келечисинден кечмеклик тилеп ызына кайтады. Кайта туруп калгъан излевчюлени "ол джанында бошуна кыйналмагъыз, джокдула" деп ызларына кайтарады. Дагъыда айтылгъанга кере, джыйын Кудайт атлы джерде Атике юмню Мабат атлы тиширувну малчы кошунда солургъа деп бир кесекни мычыйды. Бу кезювде Мухаммат (ас) иесинден еркинлик алып сютю куругъан бир ечкини емчеклерин тартып сют савады, негерлерине ичиреди, кеси да ичеди, иесине да чөмюш толу бир сют кояды. Бу му'джиза (сейирлик иш) телюден телюге айтылып, унутулмай бюгюнге келгенди. Башы кайгъы была башлап ахыры завуклук была бошалгъан бир иш да ол еди: Еслем атлы кланны тамадасы Бурайда, хаджиретчи джыйын кеси топуракларындан оза тургъан кезювде, савутлу аскерлери была алларын кесип аланы джесир етерге излейди. Алай а Мухаммат была Абюбекирни джюрекге сиген сёзлери аны ойлашдырады, кеси да адамлары да шахадат келтирип муслиман боладыла, муну была да калмай, аланы Кубагъа дери ашырадыла,

каравуллук етедиле. Артда ма бу Бурайда Сыйлы Пайгъамбарны байракчысы боллукду.

Мухаммат (ас) была Абюбекир (ра)ны хиджираты 622 джылда, Раби'ул авал айны 12'синде, Мединагъа джувук Куба атлы елде ахырланады. Пайгъамбар (ас) Мединагъа барыргъа гузаба етмей 14 кюнню Кубада калады. Алайда Кулсум бин Хиндни юйюнде конак болады.

Пайгъамбарны Кубагъа келгени уллу куванч болады. Бу кёзювде Расулullaхны кузени Алий да алагъа джолугъады. Огъарыда айтылгъаныча Алий, Мухамматны орунунда джатып калгъан еди.

Мушрик палачла Пайгъамбарны джояргъа деп ичкери кирип аны орунунда Алийни кёргенлеринде не етерге да билмей шашхын халгъа тюшгендиле. Алийни тутуп, азап берип Пайгъамбарны кайда болгъанын айтдырыргъа кёрюшген еселе да авзундан джук алалмагъандыла. Дагъыда мушрикле Абюбекирни кызы Есмагъа да азап салып тюп табаргъа кюрешгендиле, болса да джук юреналмагъандыла. Ем ахырында, Алий каллайла болгъан есе да мушриклени колундан ычхынады, хаджирет болуп джолгъа чыгъады. Кюндюз бугъуп, кече джюрюйдю, джаш адам Кубада Пайгъамбар была джыйынына джолугъады.

Мухаммат (ас) Кубада калгъан кесегинде "Ыслам Динни Биринчи Межгити" деп айтылгъан "Куба Межгитни" ишлетеди. Кур'анда бу межгитни тамалын "Таква была салынгъаны" чертилип, кубалылары таза кёллюлюклери махталады. (Товба сувра, аят: 108).

Артда, Мединада уллу межгит (Пайгъамбар Межгит) ишленип ДЖума намаз алайда кылынып тебирегенинде, Куба мегит Байрым кюн кюнорта увакытда джюрютюлмегенди. Кубачи еркишиле да ДЖума намазгъа Мединагъа джюрюгендиле. Болса да Сыйлы Пайгъамбар Шабат кюнледе кюнорта намазны Куба межгитде кылып, кубачылары да кёлюн алгъанлай тургъанды. Абюбекир была Умар да халифа кёзювлеринде бу адетни джюрютюп тургъандыла.

Аллахны Келечиси Мединагъа барыргъа онов етгенден сора, ана карнашлары Неджджар улулагъа хапар джиберди; ала да савутланып Кубагъа келдиле. Бир Байрым кюн Сыйлы Пайгъамбар "Кусва" атлы тюесине минди. Каравуллары была калгъан муслиманла да төгерегине басынып бары биргелей Медина таба джолгъа чыкдыла. ДЖолда, Ауф улуладан Салимни джеринде, Ысламда биринчи болуп Пайгъамбар (ас) хутбе окуп ДЖума намаз кылдырды. Артан былайгъа межгит ишленип атына да "ДЖума Межгит" аталгъанды. Сыйлы Пайгъамбар хутбеде: инсанланы ишексиз соруvgъа-хыйсапха тартыллыкларын, хар адамны кеси оновуна сыйынып джашагъанладан джуваплы тутуллугъун, дуняда кесине ырысхы берилгенлеге ырысхыларын калайлада джойгъанларын ачык етип соруллугъун, ахыратда бютёв инсанланы бу дуняда етген иги ишлеринден, хайырларындан башха болушлук табалмазлыкларын, увак-уллу демей, куру да игилик етип тургъан была джаханим отдан азат болургъа мадар табыллыгъын аялатды. Ызы была да джамагъатха алай сёлешди: "Сёзню ем ариву Аллахны Китабыды. Уллу Аллах кимни джюрегин Кур'ан была джасаса ол адам фалахгъа / азатлыкгъа джетиширикди. Му'минле Аллахны зикир

етгенден ерикмезге керекдиле. Нечюн десегиз, Аллахны сёзлери хар затны игисин сайлап билдиреди, инсанланы ем ашхылары болгъан пайгъамбарланы хапарларын айтады, халалны харамны юретеди. Му'минле Аллахдан тыйынчлысыча коркаргъа керекдиле. Сёзлери тюз боллукду, Аллахны сёзлери была бир бирлерин еркелетирге талпырыкдыла. Берген сёзлерине куру да табылгъанлай турлукдула. Аллах сёзюне табылмагъанлагъа бек хыны боллукду”.

Сыйлы Пайгъамбарыбыз ДЖума намазны кылгъандан сора, джолну еки джанына тизилип кесин джаклагъан инсанлагъа салам бере джолун бардырды. Хар клан, хар тукум куванч аллы болуп Аллахны Келечисини аллына чаба еди. Тиширувла куванч джырла айтып, сабийле тюрлю тюрлю оюнла чыгъарып куванчларын белгили ете едиле.

Мединалы муслиманланы бары Сыйлы Конакны кеси юйлеринде конак етерге талпый едиле. Ол а кишини да мыдах етмезге излей еди. Бу себепден туюсин бошлап койду: тую калайда тохтаса, алайгъа ем джувук юйде конак боллук еди. Бютёв инсанланы ем ашхысын сыртына миндирип келген насыплы тую Кусва Халит бин Зейдни (Абю Ейюб-ел Ансярї)ни юйюне джувук бир джерде тохтап акыртын акыртын джерге чёкдю. Халид бин Зейд Неджджар улуладан болгъаны себепли Сыйлы Пайгъамбарны карт анасындан джувугъу да бола еди. Аллахны Келечиси, Месджид-и Небевї (Пайгъамбар Межгит) была аја кабыргъа хоншу болуп ишленген кеси юйюне кёчкюнчюсюне дери Халитни юйюнде конак болду.

Халит бин Зейдни пайгъамбаргъа болгъан суймеклиги была аја терен кёлден етген куллугъу хар муслиманја юлгю болурча алапат еди. Бу насыплы адам, арт ала Ыстампулну алыргъа деп куралгъан Ыслам аскерге кошулуп Ыстампулгъа келгенди, алайда шейит болуп топуракгъа тюшгенди. Арта кабырыны катына ишленген межгитге “Ейюб Султан Межгит” деп аталгъанды. Шейит болгъан кёзювюнде бек карт еди. Алай а казаватдан артха турмай, Халифа Муавияны аскери была Ыстампулгъа кеси суйюп баргъанды. Бюгюн бюгече да кабыры барылып кёрюлгенлей турады.

Махаммат (ас)ны хиджиратындан сора Медина, дуня тарыхны баргъанын тюрлендирлик тавушлук бир шахар болгъанды.

Медина ера / чак

Месджид-и Небевїни / Пайгъамбар Межгитни ишленгени

Сыйлы Пайгъамбарыбыз орналгъандан сора, Халитни юйю Ысламны биринчи медирсеси болду. Ем ансарлыла (болушувчу мединалыла) ем да мухаджирле (хаджиретчи меккялыла) кызыв кызыв пайгъамбарны зиярат етип Ыслам Динни кеги была юренирге ој тапдыла. Сыйлы Пайгъамбар алда Неджджар улула болгъан халда, бютёв кланладан, юйледен кесине теджелип келтирилген савгъаланы барын мухаджирлеге юлешип турду. Юмю Сюлейм атлы бир тиширув да 10 джыллык джашы Енес бин Маликни Сыйлы Пайгъамбарны джумушуна берди. Да ма бу Енес, Аллахны Келечиси авушхунчугъа дери аја джумуш етип тургъан насыпха тюбеген бир сахаба болду. Кур’анны

азбаргъа алды, дин илмуланы устазы болду, Пайгъамбардан ешитген сёзлерин джазывгъа кёчюрюп артда кёп хадислени муслиманлагъа юретти. Енесни анасы да ансарлы тиширувланы ичинде бек аз кара таныгъанладан бири еди. Ол да дин илмуланы толусу была юренип тиширувлагъа устазлык ете еди. Малы мюлкю болмагъаны себебли джашчыгъын пайгъамбарны джумушуна берген еди.

Сёзню кысхасы бютёв ансарлыла пайгъамбарыбызгъа джарык кёлден конакбайлык етдиле, аја суйюп-учунуп болушдула, бу затны юсюнден бир бирлери была еришдиле.

Аллахны Келечиси Медина джашавуну ал кёзювюнде бирликни, биригивню, тостлукну, карнашлыкны кючленирини юсюнден бек кюрешди; мухаджирле была ансарны бир бирлери была карнаш болуп джашарларына бек ес бёлдю. Муслиманланы бир бирлерине болушургъа керекли болгъанларын куру да чертгенлей, бу затны сувабын айтып дин карнашлыкны махтагъанлай турду. Бу кёзювде муслиманлагъа айтхан сёзлеринден бири да былай еди: “Ей инсанла! Салам бергенни джайыгъыз. Тюбегенигизге ачык етип салам беригиз. ДЖарлылагъа ашарык беригиз, джувукларыгъызны джоклагъанлай туругъуз, алагъа болушугъуз, хар кимни джуклагъан заманында (кече арасында) намаз кылыгъыз. Былай етсегиз азатлыкгъа чыгып джандетни табарсыз”.

Бу сёзлени тыңылагъанладан белгили чувутлу алим Абдуллах ибн Салам “Бу адамны бети ётюрютчюге ушамайды” деп, пайгъамбарны катына джувук барды, аја тюрю тюрю сорувла сорду, ийнандыргъан джувапла алгъанында шахадат келтирип Ыслам Динге кайтды.

Муслиман халкны джашагъан джеринде -ара джерге- межгит ишлеген адетни да биринчи болуп Сыйлы Пайгъамарыбыз башлатханды. Хиджиратдан сора кёп бармай Ара Межгит (Месджид-и Небевî / Пайгъамбар Межгит) ишленди. Мухаммат (ас) тюеси чёкген джерде кеп бир майдан бар еди. Еки ёксюзге аталарындан калгъан бу майданда мединалыла хурма курутувчан едиле. ДЖерни багъасын Абюбекир (ра) төледди. Топурак тюзелтилип межгитни тамалы салынды, кабыргъа хуналарына башланды. Мухаджирле да ансарлыла да куванч аллы болуп, учунуп халал куллук етдиле. Аллахны Келечиси да Куба Межгит ишленген кёзювдеча бир ишчи кибик ишледи. Хар кимни суйюп ишлегенин кёрген пайгъамбарыбызны кёлю такыр болуп бу дуваны етгени унутулмай бюгюнге дери айтылып келгенди: “Аллахым! Керти асув, ахырат асувду. Мухаджирни да ансарны да Сен гюнахларын кеч”.

Межгитни тамаллары таш была салынды. Кабыргъа хуналары кирпич была ишленди. Багъаналары хурма агъачладан етилди. Юсюне да хурма агъачла тизилди, аланы араларын джабарча кёндеден чыбыкла салынды, ем юсю да терек джапыракла была джабылды. Тюбюне да джумушак зыгъыр кум джайылды. Межгитни кюнтувгъан кабыргъасына Сыйлы Пайгъамбарны юйюню отовлары салынды. Бу отовланы хар бирине Ыслам Тарыхында “Хюджере-и Саадат” = Завуклу отов деп айтылады.

Аллахны Келечиси кеси юйюне кёчгенден сора, Зейд бин Харисе была Рафи'ни Меккягъа джиберип кеси юйдегиси была Абюбекирни юйдегисин Мединагъа келтиртди.

Межгитни олбир джанына да "Суффа" деп аталгъан бир джер ишленген еди. Былайда юйсюз хаджирет еркишиле джаша едиле. Алай а Суффа, Ысламны керти магъанада биринчи медирсеси болургъа тыйынчлыды. Динге джагъы кайтханла былайда билимлерин ёсдюрюрге оу таба едиле.

Межгитни тубюне артда хурма джапыракладан согъулгъан джегенле салынды. Кече намазда хурма бутакла кабындырылып межгитни ичи джарытыла еди. Асхабдан Темîм-юд-Дярî атлы бирев, 630 джылда Сырия джанында килисаланы "Кандил" деп айтылгъан бир тюрю чыракла была джарытылгъанын кёрюп аладан бир кесекни чырак джаву была бирге алып келген еди. Бир джатсы намазда быланы кабындырып межгитни ичин джарытды. Межгитни бек джарыгъанын кёрюп Сыйлы Пайгъамбар, чыракланы келтирген адамгъа "Сен бизни межгитибизни джарытды, Аллах да сени кеси нюрю была джарытсын" деп дува етди. Кандиллени кабындырывчу адамгъа артда "Сирадж" = кандилчи / чыракчы деп аталгъанды.

Ал кёзювледе межгитни кыбыла кабыргъасында михрап (хуна дорбун) джок еди. Пайгъамбарыбыз хутбени да бир хурма тёжекни юсюне минип окуй еди. Хиджиратны 8-чи джылында юч басхычлы бир минбар (хутбе окулгъан джер) ишленди .

Куба Межгит да Пайгъамбар Межгит да (кереклиге кёре) джагъыртыла, кежертиле бюгюнге дери келгенди. Хаджиге баргъанла еки межгитни да зиярат етмей кайтмайдыла.

Аллахны Келечиси хаджиретлени савлукларына да бек ес бёле еди. Хава тюрленгенни кётюралмай авругъанла да бар едиле. Абюбекир была Билал-и Хабешî да Мединаны хавасын кётюралмай авруп, кёллери такыр болуп, атаджуртлары Меккяны тансыклап тансык назмула да айтханлагъа кошулгъан едиле. Билал (ра) ма бу назмуну айтхан еди:

"Меккя ёзенде тегерегами,
Изхир ем джелил хансла куршалап
Бир кечечикни джатапырмамы?
Бир кюн келип Указыны
Медженна сувларына баралырмамы?
Меккяны Ша'ме, Туфейл тавлары
Магъа ентда бир кёрюнюрлеми?
Ей мени Аллахым!
Шейбаны да Утбаны да Умейяны да
Халек ет!

Была бизге зулму етип

Бизни нечик атаджуртубуздан юздюле есе!"

Тувуп ёсген джуртларыны тансыклав бир джанындан, Мединаны мылы тартхан хавасы бир джанындан хаджиретлени карывсузгъа джетдирген еди. Енфексиён аврувла тийгенле кёп едиле. Мухаммат (ас) авругъан хаджиретлеге тубегени сайын "Я Рабби! Меккяны бизге

суйдюргениҗча Мединаны да суйдюр. Ашарыгыбызгъа савлук, берекет сиҗдир. Я Рабби! Мединаны хавасын бизни ючюн атив ет, аврувлан барыбызны кери ет” деп, дува ете еди. Айшат (ра)ны айтханына кёре, Расюллахны дуvasы кабыл болду. Мединаны ыклимасы игиге тюленди, хаджиретлеге авур тиймезча маджалгъа айланды. Безгек была емина дегенча енфексийен аврувла тумаландыла⁵¹.

Карнашлык

Хиджиратны биринчи джылында (623) хаджиретлени Мединагъа джарашып кёл салгъанларыны ем белгили ишаны “карнашлык”ны куралыву еди. Етилген оновгъа кёре, карнашла (мухаджир была ансар) кёзюв была ишлерик едиле, еталгъан хайырларын да теҗ етерик едиле. Муну была калмай, бир бирлерине мересчи да боллук едиле. Бу онов бютёв мухаджирле была ансарлылагъа билдирилди. Халкны разылыгы алынҗандан сора Мухаммат (ас) 186 мухаджир юдегини, аллай бир ансарлы юге джерлешдирди. Ансарлыла юлерин да джерлерин да мухаджирле была теҗ етип юлешдиле. Алай а мухаджирле муну унамадыла; юйюгюзню да джеригизни да мюклую сизде калсын, ишлеп етген хайырыбызны теҗ етейик, дедиле.

Савдюгерчиликде мединалыладан оҗлу болгъан хаджиретле Мединаны базарына джан салдыла. Уллу сахабадан Абдуррахман ибн Авф, ансарлы карнашына “Аллах малыҗа, мюлкюҗе, ахлуларыҗа берекет берсин. Сен маҗа бир кесек ёнкюч ачха бер да базарны джолун кёргюзт”, деп сёлешгени бюгюн да унутулмай айтылып келген сёздю. Хаджиретле уллу-гитче калмай бары ишлеп, ансарлы карнашларына джюк болмазгъа кюрешдиле. Ансарчыла чомартлыкны, конаксюгенликни ем ашхы юлгюсю бдлдула. Сёзючюн, келлик бетледе хапары айтыллык Надирлиле была етилген казаватда алынҗан гъаниматдан (урушда алынҗан мал-мюлк) кеслерине тюшген юлюшлерин хаджиретчи карнашларына теджеп койгъан едиле. Мединада Ыслам была биргелей кёп атив адетле да курала едиле: карнашладан бири ишлерге кетсе, бирси да Аллахны Келечесине чабып андан бир джукла юренирге тырмаша еди. Кече ва юренҗенлерин бир бирлерине юрете едиле.

Акаба Бей’атлада мединалыла быллай зорлуклагъа тёзерге деп сёз берген едиле, сёзлерине толусу была табылдыла. Ала мухаджирлеге ашав была, киерик была болушхан заманда, мухаджирле да ансарлыланы окургъа юрете едиле.

Араларындагы сёзлешмеге кёре, бир бирлерине мересчи болурларын да кабыл етген едиле. Алай а Бадр Казаватдан сора енҗен бир аят была Уллу Аллах, мересни юсунден берилген сёзню тюз болмагъанын

⁵¹ Теджрид-и Сарих, II, б. 246.

ачык етип, мересни куру кан джувуклагъа халал болгъанын билдирди (Енфал сувра, аят: 75)⁵².

А з а н

Хиджиратны биринчи джылыны (623) енчиликлеринден бири да "азан" адетни джюрютюлюп тебирегени еди. Намаз увакытланы иги билалмагъан муслиманла намазгъа кеч кала едиле не да бек ертде келип сакла едиле. Бир джанындан да муслиманланы саны кюнден кюнге кѳебее еди. Бу болумгъа кѳере, муслиман халкны еркинлигин / азатлыгъын белгилеген ишанлагъа да керек бар еди. "Азан" бу ишанладан бири болду. Муслиманла Сыйлы Пайгъамбарны башчылыгъында джыйылып кеѳешдиле. Коѳурав кагъайык, байрак сюейик, тютюн чыгъарайык дегенле болдула. Ол кече ансарлыладан Абдуллах бин Зейд атлы муслиманны тюшюнде азан тавушну ешитип, сѳзлерин да юренип Аллахны Келечисине билдиргени китаплада хапар етилип джазыла есе да, азанны сѳзлерин Умар (ра)ны тюшюнде кѳрюп-ешитип пайгъамбаргъа билдиргени Бухаріде барды. Мухаммат (ас) Билалны азан кычырувчу / муваззин етди, ол да азанны сѳзлерин юренип биринчи болуп азан кычырды. Огъарыда айтылгъан тюшледен алгъа, Ми'рачда Аллаху Та'ланы Мухамматха азанны юретгенин айтханла да бардыла⁵³.

Азанны юсюнден китаплада джазылгъанланы кысхасы была айтайык: Абдуллах бин Зейдден сора Умар (ра) да келип пайгъамбаргъа тюшюн айтханында Мухаммат (ас) "Бу айтхан затыѳы юсюнден даха алгъаракда вахй келген еди" дегенди. Бу сѳзден; азанны, куру тюшлеге кѳере тюл да, вахй была да юретилгени белгили болады. Сыйлы Пайгъамбарны "Иншааллах кѳрген тюшюгюз хайыр тюш болур" деген сѳзю была азанны куру тюшлеге карап коймай вахйге тирегенине ишан берилгенди⁵⁴. Имам Бухарі да "Маида сувраны 58-чи аяты была ДЖума сувраны 9-чу аяты азанны вахй была билдирилгенине шагъатды"⁵⁵ дегенди⁵⁶.

Муслиманланы санын белгилев

Мединада Ыслам Дин таѳ кесекни джайылгъан еди. Болса да Хиджиратны биринчи джылыны ахырында халкны тюгел джартысы муслиман болмагъан еди. Ыслам Динге кайтмагъанланы кѳп кѳргюзтген бирихчи себеп чувутлуланы кѳплюгю еди. Алай а

⁵² Айтылгъан аятны магъанасы: "Артдан ийман етип, хаджирет болуп, сизни была бирге казават етгенле бардыла да, ала сиздендиле. Аллахны Китабына кѳре, кысха джувукланы бир бирлерине (мересчи) болгъанлары ем тыйынчлысыды. Ишексиз Аллах хар затны биледи".

⁵³ Азанны юсюнден тарых китаплада былай джазыла есе да ишни кертиси, азан барып вахйге тиреледи. Азан, еркишиле ючюн намазны каты сюннетлеринден бириди. Намаз куллукну калай етилири вахй была пайгъамбарыбызгъа юретилгенди. Сахабаланы теджегенлерин намазгъа кошаргъа еркинлик джокду. Аллаху Та'ла бир ишексиз аны Сыйлы Келечисине билдиргенди. Й.Н].

⁵⁴ Сюейлі, Равд-ул-Унуф, ЫВ, б. 300, дб.; Теджрид-и Сарих, ЫЫ, б. 553-557.

⁵⁵ Теджрид-и Сарих, ЫЫ, б. 553-557.

⁵⁶ **Маида / 58:** "Сиз намазгъа чакыrsaгъыз, аны селекеге алып оюнѳа санайдыла. Бу, ишексиз аланы акыллары джетмеген бир джамагъат болгъанлары себеплиди". **ДЖума / 9:** Ей ийман етгенле! ДЖума кюн намазгъа чакырылгъан заманда, ашыгъыш Аллахны ескерирге чабыгъыз, алув-стувну коюгъуз. Билсегиз бу, сизни ючюн ем хайырлысыды".

арапладан да алкын куслиман болмагъанла кѣп еди. Хиджиратдан алгъа Медина базарны бийлиги чувутлуланы колунда еди. Сыйлы Пайгъамбар муслиман базарны курап аланы бийлигин тентиретди. Мухаммат (ас) муслиманланы алуw-сатув етерге, савдюгерчиликге, кол санагъатланы юренирге, савут-саба етерге тырмашырларына бек кюрешди. Тюзлюк была етилген тиджаратны (савдюгерчиликни) суваплыгъын есгертгенлей тура еди. Былайлык была Ыслам джамагъатха иш-кюч джаны была джан кирди. Муслиманланы ырысхылары ёсюп, айнып тебиреди. (Муслим, Ийман: 102). Бир джанындан межгитле ишлене еди, бир джанындан да карнашлык кючлендириле еди. Кысхасы была джамагъатда кѣзге кѣрюнѣен бир ёсюм бар еди. Болса да шахарны ичинде джашагъан чувутлула была мунафыкла баш аврутургъа боллук едиле. Тышында ва мушрикле тохтамаздан темирчилеп, джавлукларын бардырып тура едиле. Бу болумгъа кѣре ёсюмню белгили джоруклагъа тирерге керекли бола еди. Былай болса муслиманланы айнуwлары тохтамаздан джюрюрюк еди. Да ма бу затланы юсюнден Сыйлы Пайгъамбар Мединада муслиманланы санын билирге изледи. Санавну ахырында Мединада 400 муслиман юйню джашагъаны белгили болду. Хиджиратны биринчи джылында муслиман адам санны 1500 чаклы болгъаны есепленди. Мыѣа каршчылык шахарда 10 миѣ чаклы адам джаша еди. Бу хыйсапха кѣре муслиманла алкын азлык едиле. Хар не да ала суйгенча бармай еди. Алларына тюрлю тюрлю зорлукла чыгъа еди.

Медина-Сите давлетни куралгъаны

Керти джюрекден Ыслам Динѣ кайтханланы джанында Абдуллах бин Убей бин Салул башларын тартхан мунафыкла да бар едиле. Бу адам, Мухаммат (ас) Мединагъа кѣчген кюнледе Медина-Сите давлетни тамадасы / бийи болургъа кюреше еди. Алай а Мединаны Евс была Хазреч кланлары Пайгъамбарны тѣгерегинде джыйылгъанлары себепли Убей улуну бийлик мураты тумаланѣан еди. Бу себепден Абдуллах бин Убей бин Салул, джалгъан муслиман болуп муслиманланы арасына фитна сукгъанны сайлады. Мединаны бийи болалмаса да мунафыкланы бийи болду. Бу мунафыкла меккялы мушрикlege, чувутлулагъа, бир кавум хыристиянлагъа Сыйлы Пайгъамбарны тасхасын билдирип, агентлик етип тура едиле. Мухаммат (ас) да муну сезе еди. Бу себепден муслиманланы бир тѣѣек, бир джан етерге казават етип, аланы муслиман миллет тинлерин, сезимлерин ёсдюрюрге кюреше еди. Аны кирик, тышындан келлик хыйлалагъа, тузаклагъа каршчы да бек сак болургъа керекли болгъанын есгертп тура еди. Бу затланы юсюнден етилген ем белгили иш “Давлет Организатсия” ны куралгъаны еди. Мухаммат (ас) джылладан бери кѣрюп билгенине кѣре, дин была ахлакны багъасын ёсдюрюп аякда тутар ючюн дуня ишлени да джоругъу была джюрютюрге керекли болгъанын ескере еди. Муну ючюн да политик бир авторитетни курар заман келгенин оюм етди. Мухаммат (ас) асхабы была да тѣгерекде джашагъан инсанла была да планыны юсюнден кѣѣеш етди. Енес (ра)ны юйюнде джыйылып керти

магъанада бир “сите-шахар давлет”ни курагъанны юсюнден бир фикирли болдула. Ыслам давлетни тамал канунуну / конституциясын джазып хазыр едиле. Бу конституция дуняда биринчи конституция болуп бюгюнге дери илму китаплагъа салынып тургъанды. Тамал конституцияны 47 маддеси бар еди. Быладан, 1’ден 23’ге дери болгъанла муслиманланы; 24’ден 47’ге дери болгъанла да чувутлуланы хакларын белгили ете еди. Муну тышында, шахарны тыш джавлагъа каршчы корувлагъанны юсюнден чувутлула была джуваплылык сёзлешмеле да етилген еди⁵⁷. Былайлык была Мухаммат (ас)ны пайгъамбарлыгъыны (дин тамадалыгъыны) юсюне политик тамадалыгъы да кошулду.

Кыбыланы Кябагъа айландырылгъаны, Дин казаватха еркинлик берилгени

Хиджиратны екинчи джылыны (624) ем белгили тюрленмеклиги, кыбыланы Кябагъа айлангъаны была казаватха (джихатгъа) еркинлик берилгениди.

Аллахны Келечиси ары дери, намаз кылгъан кёзювюнде Кудус шахарда Акса Межгитге айлана еди. Алай а кёпден бери кыбыланы Кябагъа айланырына джюрегинде бир талпыв бар еди: Кябаны мушриклене колундан кутхарып, путланы джок етип, аны Ибнахим (ас)ны кюнюндеча Бейтуллах (Аллахны Юйю) етерге бек дыгалас ете еди.

Мединада давлет куралып политик кюч колгъа ётгенден сора; оновну джюрютген да аскер курагъан да тынч болгъан еди. Былайлык была Медина тышында да политик хегемоня кураргъа оң табыллык еди. Чувутлуланы кыбылалары да Кудус шахаргъа айлангъаны себепли, ала муслиманланы “бизни кыбылабызгъа айланадыла” деп, хыликге етерге кюреше едиле. Бу себептен енчи кыбыла болса, бу да азан кычыргъанча Ыслам Динни енчи семболлеринден бири боллук еди. Талпыву кёп бармады, Хиджиратны екинчи джылында (624) вахй келип “Мындан ары кыбыланы Кябагъа айландырылгъаны” Пайгъамбарыбызгъа билдирилди: [“ Ей Мухаммат! Ей му’минле, тургъан джеригизде сиз да бетлеригизни ол джанына (Кябагъа) буругъуз [(Бакара Сувра, аят: 142, 144, 149)⁵⁸]. Мухаммат (ас) бу вахй

⁵⁷ Бу затны юсюнден карагъыз: Ибн Хишам, I, б. 147, дб.; Салих Тугъ, Ислам Юлкелеринде Анаяса Харекетлери, б. 31, дб.; Хамийдуллах, аак, I, б. 118-211; Салих Тугъ, “Хиджретле Гелен Девлет ве Анаяса Низамы”, Несил Дергиси Хиджрет Ёзел Сайысы (Еким-Касым 1979), б. 35-41; Деваляби, Исламда Девлет ве Иктидар, б. 48, дб.; Абидин Сёнмез, Расулуллахын Дипломатик Мюнасебетлери, б. 81-89.

⁵⁸ Айтылгъан аятланы магъанасы: " 142) Инсанладан бир кавум мыйысызла: айланып тургъан кыбылаларындан аланы бургъан неди? дерикдиле. (Алагъа) айт: Кюнтувгъан да Кюнбатхан да Аллахныды. Ол сюйгенин тюз джолгъа елтир. (144) (Ей Мухаммат!) Биз сени бетиңи кёкге тувра карай тургъанын (мийикледен хапар саклагъаныңы) кёребиз. Да энди, сени кувандырлык бир кыбылагъа айландырабыз. Энди бетиңи Месджид-и Харам (Кяба) таба бур. (Ей муслиманла!) Сиз да кайда болсагъыз болугъуз (намазда) бетлеригизни ол джанына буругъуз. Ишексиз, китап ахлула (чувутлула) была хыристянла) ары Раблеринден келген керти (зат) болгъанын бек иги биледице. Аллах аланы ете тургъанларындан хапарсыз тюлдю. (149) Кайдан джолгъа чыксаң чык (намазда) бетиңи Месджид-и Харам (Кяба) таба бур. Бу буйрук Раббиден саңа келген кертиди. Аллах етгенлеригизден хапарсыз тюлдю".

келгенден аз алгъа, Селеме улуланы межгитлеринде кюнорта намазны кылдыргъан еди.

Кыбыланы Кябагъа айландырылгъаныны юсюнден келген аят, чувутлуланы бир да мардасыз кыскыныкгъа сукду. Нечюн десегиз, кыбыланы Кудус шахаргъа айлангъаны аланы уллу кёллю ете еди: "Муслиманла да бизни кыбылабызгъа айланалла" деп. Муну была махдангъан да ете едиле. Болса да чувутлула узаймай фитналарын кызывдан кызыв бардыра тебиредиле. Ийманы карывсуз муслиманланы еслерин катыштырлык хапарла-айтувла джая едиле (Бакара сувра, аят: 142)⁵⁹.

Уллу Аллах муслиманла ючюн бир сембол болгъан кыбыланы Кябагъа айландыргъан была хак джолдан айрылмай джюрюрюкlege ёмюрлюкге джол кёргозгенди, муну Ыслам Динни тамал ташларындан бири етгенди (Бакара сувра, аят: 143)⁶⁰.

Чувутлула чыгъаргъан фитнаны юсюнден да аятла ендиле (Бакара сувра, аят: 177)⁶¹.

Ыслам джамагъатны айнып баргъаны Мединаны ичинде чувутлула была мунафыкланы, тышында да мушриклени тыгъысыз ете еди. Мединалы муслиманла хар кюнде да быланы саллык кыйынлыклары была бет бетге джаша едиле. Да ма ол кёзювде джихатгъа (дин казаватха) еркинлик берген аятла ендиле [(624) Хадж сувра, аят: 39; Бакара сувра, аят 190]⁶².

Мухаммат (ас) бу аятла енненден сора тюрю тюрю амалланы джашавгъа салды. Алгъы бурун Мединаны тегерегинде джашагъан кланла была "тослук сёзлешмеле" етилди. Меккя была Шамны (Дамаскус) бирбирине байлагъан караван джолну ишангъылы етер ючюн тыйынчлы кёрюлген джерлеге каравул аскерле салынды.

Курейш была байлам

Мухаммат (ас) ем уллу талпывларындан бири, Меккяны муслиман шахар болуру, аны кирик бютёв меккялыланы муслиман болуп Кябаны

⁵⁹ Айтылгъан аятны магъанасы: "Инсанладан бир кавум мыйысызла: айланып тургъан кыбылаларындан аланы бургъан неди? дерикдиле. (Алагъа) айт: Кюнтувгъан да Кюнбатхан да Аллахныды. Ол сыйгенин тюз джолгъа елтир".

⁶⁰ Айтылгъан аятланы магъанасы: "143. Да былайлык была сизни инсанлыкгъа шагъатла болуругъуз, Пайгъамбарны да сизге шагъат болуру ючюн сизни серивюн бир миллет етдик. Сени (талпып бусагъатда) айланмагъан кыбылагъа (Кябаны) бир Пайгъамбаргъа бойсунгъаны, табанларыны юсюнде ызына айлангъандан айырыр ючюн кыбыла етдик. Бу, Аллах хидаят (джюрегине ашхылык) бергенледен башхалагъа керти да авур тиерикди. Аллах сизни ийманыгъызны чыртда зая етерик тюлдо. Нечюн десегиз, Аллах инсанлагъа каршчы джумушакды, мархаматлыды".

⁶¹ Айтылгъан аятны магъанасы: "(177) Игилик, бетлеригизни кюнтувгъангъа, кюнбатхангъа айландыргъанда тюлдо. Керти игилик етген ол адамды: Аллахгъа, ахырат кюнге, мёлекlege, китаплагъа, пайгъамбарлагъа ийнаныр. (Аллахны разылыгъым излеп) джувукларына, ёксюзlege, джарлылагъа, джолда калгъанлагъа, тилевчюlege, куллагъа сыйген малындан джояр; намаз кылар, зекят берир. Кесамат етсе сёзюне табылыр. Зорлук, аврув, уруш кёзювдеге тёзюмлю / сабырлы болур. Да ма тюз болгъанла, бу енчиликlege ие болгъанладыла. Аллахдан коркгъанла куру аладыла".

⁶² Айтылгъан аятны магъанасы: **Хадж сувра, 39:** "Кеслери была уруш етилгенlege (му'минlege), зулумгъа тюбегенлери себепли, (казаватны юсюнден) еркинлик берилди. Ишексиз, Аллахны кудрети, алагъа болушургъа джетерикди"; **Бакара сувра, 190:** "Сизге каршчы уруш башлатханлагъа сиз да Аллах джолунда уруш башлатыгъыз. Чыртдан да чекден чыкмагъыз, нечюн десегиз, Аллах чекден чыкгъанланы сыймейди.

путладан тазаланғаны еди. Алай а бара турған болум, аны бу муратын тынч ем да джеңил болмазын кёргюзте еди. Нечюн десегиз, курейшли мушрикле Хиджиратдан сора да аңа джюрютген аман иннетлерин, джавлукларын тюрлендирмеген едиле. Мушриклени тамадалары Абюсуфян была Убей бин Халеф меиналылағға кағьыт джазып “Муслиманлағға болушмағьыз, болушсағьыз сизни была джюрютген тослугьубузну юзерикбиз” деп коркув берирге кюреше едиле. Болса да ансарлыланы (меиналы муслиманланы) мухаджирлеге етген болушлуклары бекден бек болуп барған болмаса не аз да таркаймай еди. Бу джорук была джук еталмазларын ағылаған мушрикле, чувутлуладан хайырланырға бир оновлу болдула. Абдуллах бин Убей бин Салулға кағьыт джазып “Муслиманланы Мединадан тышына кысталырларын” , муну еталмасала, еркишилерин кырып, тиширувларын да тутмак етерлерин каты кюйде билдирдиле. Меккялыладан арка тапхан меиналы чувутлула мунафыкла была бир болуп муслиманлағға каршчы кюреш башлатдыла. Алғы бурун економик аблуканы сынадыла. Алай а муслиманла кеси базарларын курап алув-сатув кереклилерин кеси араларында тындыра тебирегенлери себепли бу тузаклары джукка да джарамады. Муну ызындан “уруп-кырып халек етериклерин” сёз была джайып муслиманлағға кёз коркув берирге кюрешдиле. Мухаммат (ас) да муслиманланы савутландырып керекли джерлеге каравулла салып алағға каршчы кеслерин корувларға керекли болған ишлени барын тындырды. Сыйлы Пайғамбарны юйюню тегерегинде каравул аскерле гёзетчилик-саклавулдук ете едиле.

Мухаммат (ас) джавла джавлукларын кёргюзген заманда колу-аяғьы байланған халда туралмаз еди. Ол да меккялы мушриклеге каршчы тузакла хазырлады. Хиджиратны 2-чи джылында (624) меккялыланы, муслиманланы колунда болған Шимал Караван ДЖолундан хайырланырға еркинликлери болмағьанын билдирди. Бу планны джюрютюр ючюн да джол узуну керекли джерлеге савутлу аскерле орналтды. Быланы алчылары Хамзат (ра)ны башчылыгьында кулук алған 30 аскерчи еди. Хамзат карап карагьынчы Мединадан Кызыл Теңизге дери шимал джолланы кеси контролуна алды. Бир Курейш караванға тюбедиле есе да ол тегерекде джашаған ДЖухайнї атлы кланны тамадасы арағға кирип урушну тыйды. Убейде бир ел-Харисмїни башчылыгьында 60 санлы бир бёлек аскер да Абуджахилни джашы Икриме башчылык етген караванны тутарға джиберилди. Алай а тап тюшюрюп караванны тутарға мадар болмады. Каравандан еки адам былағға кошулду. Ол адамла, муслиманлыкларын мушрикледен джашырып тура едиле.

Мухаммат (ас)ны тузаклары мушриклени илгизлик етген еди. Ала, муслиманланы кючленип кеслерине уллу джав бола тебирегенлерин ағылаған едиле.

Са’д бин Еби Ваккас да гитче бир аскер бёлек была Рабигь-Хар деген джерге джиберилди. Аны куллугьу, ол тегерекни гёзет етип алайда джашаған юйюр кланла была тостлук сёзлешмеле етерге джол ачмаклык еди. Нечюн десегиз, былайда джашаған кланланы

разылыгын алмай , Курейш караванланы джолларына тыйгыч болган кыйын еди. Сора бу кланла айтылган караванладан хайырланган да ете едиле. Караванлагъа бичен, мал аш, сув, джол азык дегенча затла сата едиле. Бу себепден быланы разылыгын алган шарт еди.

Мухаммат (ас) төгережни ишангылы халгъа келтирлик политиканы биринчи атламын башлатды. 624 джылны Сафар айында аскер была Мединаны кюнлюм табасындагы "Веддан" атлы джерге барды. Алайда джашаган Дамме атлы клан была тостлук джюрютюрге, бир бирине чабывул етмезге сёзлешме етди. Муну ызындан, Мединаны шимал-кюнбатхан джанына атланды. Бу кёзювде Курз бин ДЖябир башчылык етген бир бёлек курейшлини Мединаны тыш тийрелерине чабывул етип, талай адамны ёлтюрюп, юйлени да тонаган хапары келди. Сыйлы Пайгъамбар гузаба аланы ызларындан аскер чапдырды есе да мушрикле качып кутулдула. Енди, Медина была Меккяны арасында канлы бир кюреш башлагъан еди.

Мухаммат (ас) бир джанындан Курейш караванланы илгизлик етип, бир джанындан да төгереке джашаган араб кланла была тостлук сёзлешмеле етип сак политикасын джюрютгенлей турду. Муну была да калмады, 624 джылны касым айында, Араб ДЖарты Айрымканны кёп джерлерине хапарчыла-агентле джиберип алайлада джюрюген болумну юсюнден да хапар джыйдырды. Курейш Караванланы хар калайда болса да рахатсыз етер ючюн аскер бёлекчиклени ары бери джибергенин бардырды. Быладан Абдуллах бин ДЖахш, 8 санлы аскери была 2 кюнню, колуна берилген буйрукну ачып окумай джол алды, сора аны окуп Меккя была Таифни арасында Нахла деген джерге барлыкларын юренди. Куллулары, гёзетчилк была хапар джююв (информатсия) еди. Бу гёзетчиле Хиджиратны 2-чи джылыны (624) Шабан айында Курейш караванга тюбедиле. Уруш башлатылды, бир мушрик ёлдо, екиси джесир етилди, маллары да Мединагъа келтирилди. Пайгъамбар (ас), берген буйругу была келишмеген бу тапсыз ишни юсюнден ДЖахшны кыджырады. Алай а болур болган еди. Курейшлиле бу урушну (харам айда) етилгенин төгереке джайдыла. Болса да Шабан айны 2-чи кюню еди, бу ай да харам айладан тюл еди. Курейшлиле еки адам джиберип джесирлени фидя была (тёлев ачха) азат етирирге излегенлерин билдирдиле. ДЖесирлени ызларына берилгенлерини юсюнден бир кавум тарыхчыла алай джазадыла: кыйын заман еди, уллу уруш башлатыргъа муслиманла хазыр тюл едиле. Бу себепден джесирле фидясыз (тёлев ачхасыз) еркин етилдиле. Ёлтюрюлген курейшли ючюн да диет (кан ачха / кан багъа) берилди.

Кертиси была курейшли мушрикле муслиманла кючленгинчиге дери уруш башлатыргъа чурум излеп тура едиле. Мухаммат (ас) да муну билгени ючюн керек джерде джумушак политика джюрюте еди. Бир джанындан да тохтамаздан казаватха хазырлана еди. Караванланы бёлек аскерчикле была илгизлик етген политикасы ишге джараган еди. Меккялы мушрикле караванларын корувлар ючюн савутлу аскерлерин караванлагъа чачаргъа керекли болдула.

Пайгъамбарыбызны излегени да бу еди. Болум былай барып турса, меккялы мушриклени уллу уруш башлатыргъа аскер джыйыу бек кыйын боллук еди.

Былайда бир затны ескертирге керек болады: муслиман аскерчиле куру курейшли караванланы илгизлик ете едиле, калгъан халкланы караванларына бурулуп да карамай едиле. Себеби да ол еди: курейшлиле муслиманлагъа каршчы тохтамаздан канлы джавлук джюрютуп тура едиле. Бу ол демеклик еди, муслиманла была мушриклени арасында джюрюген кюреш тохтамаздан барыргъа джаравлу кёрюне еди.

Бадр Казават

Пайгъамбар (ас)ны тасхачылары, Абюсуфянны башчылыгында бютёв Меккяны ортак капиталы была бек уллу бир караван куралып Сырия джанына кетгенин; малларын / товарларын уруш керекле была авуштурлукларын билдирдиле. Караванда 1000 тюеге джюк салынган еди. Бу хапарны юренген пайгъамбарыбыз, Курейш караванны ызына кайтыр заманында 312 санлы аскери была Абюсуфянны аллын кесерге деп джолгъа чыкды. Мединалы чувутлула да Абюсуфянны тасхачылыгын ете едиле. Бу себепден ол да Пайгъамбарны аскер кюч была аллына чыгъарыгын юренген еди. Кайта турубунда, куру да джюрювчю джолларындан кайтмай, теңиз джагъаны кыйыры была баргъан джолну сайлады. Мухаммат (ас) Абюсуфянны туталмазын аңылагъанында Бадр атлы джерде 10 кюн чаклы мурукку етип, тегерекдеги араб кланла была тостлук сёзлешмеле етгенни тапха санады. Алай а меккялы мушрикле муну ешитип, караванларын корувларгъа деп, 980 санлы аскер была Бадр таба джолгъа чыкган едиле. Мушрик аскерни келген хапары алынганында Мухаммат (ас) асхабы была кеңешди, бары казават етерге бир оновлу болдула. 624 джылны Рамазан (Оразай) айыны 2-чи кюнюнде Бадр деген джерде казават башлады. Казаватда, Аллахны Келечисини аскер башчылыкда да уллу фахму иеси болгъаны белгили болду. Адам саны была да савут была да кеслеринден юч кат кючлю мушрик аскерни муслиман аскер увадых етди, хорлам алды. Муслиманла 10 шейит бердиле, мушрикледен а 70'ге джувук адам ёлген еди. Ёлгенлени юч етип бири, Меккяны танылган байлары была бийлери едиле. Муслиманлагъа кёп кыйынлык салган Абюджахил, Утбе бин Рабиа, Умейя бин Халеф, Утбени карнашы была джашы, дб. татлы джанларын тас етдиле. Бадр Казаватда байрак кёлтюрген куллук Мусса бин Умейрге, келечи куллук да Умар бин Хаттапгъа берилгенди. Быланы тукумлары бурундан бери айтылган куллуладан джуваплы болуп келген едиле. Бир кавум тарыхчыла мындан джолгъа чыгып, Мухаммат (ас)ны сюрюнде, Мединада кураган давлети, хакикат халда Меккяны сите давлети еди. Сыйлы Пайгъамбар, качан болса да Меккяны Ысламгъа кошулурун биле еди. Мединада куралган давлетни Меккя-Сите давлетден башхасы джок еди, дейдиле⁶³.

⁶³ Хамийдуллах. Аак. Ы, б. 225.

Бир ишексиз муслиманла Аллахгъа куллукларын толусу была етип, дуня ишлеринде да тюзлюкден айрылмасала, Аллахны рахматындан умут юзмеселе, Аллаху Та'ала алагъа болушмай коярык тюлдо. Бадр Казават мыңа юлгюдю. Уллу Аллах, казаватны ал кечесинде аскерлеге солув алырча бир джуку берип жанларын тазалады, теңеклерине кюч берди. Дагыда джапуру джавдуруп букуну джок етди, хава да серивюн болду. Хар неге да кючу джетген Аллах, муслиман аскерге тин кюч берир ючюн, аланы кёллерин ёсдюрю ючюн мёлеклерине да буйрук берди. Мёлекле адам тюрсюнге кирип муслиман аскерни санын джавгъа кёп кёргюздюле (Ал-и Имран сувра, аят: 13, 123, 127; Енфал сувра, аят: 9-13)⁶⁴.

Урушдан сора Аллахны Келечиси, джесирлени юсюнден асхабы была кеңешди. Аланы барын джойгъандан есе Абюбекир (ра) белгилерик бир фидя (джулув) была еркин етерге онов бирлигине барылды. Джесир башына 4000 дирхам багъа бичилди. Етилген онов мушриклеге была джесирлени иелерине билдирилди. Джулув төлерге кючу джетмеген, алай а окуй билген джесирлеге бир колайлык берилди: окув билген бир джесир меиналы 10 сабийни окувгъа юретсе азат боллук еди. Абю Азза атлы шайир да "мындан сора муслиманланы аманларгъа назму джазмазгъа" сёз бергени ючюн джулувсуз бошланды. Алай а айтылган назмучу азат болгъандан сора сёзюне табылмады, муслиманланы аманлагъан назмуларын бардырды. Артда муслиманла аны тутуп джойгъандыла.

Джесирлеге бир да мардасыз алив каралды, алив ашатылды, алив кийдирилди. Дуня тарыхында канлы джавун джесир етип былай алив караган бир давлет, бир миллет кёрюлмегенди. Сыйлы Пайгамбар Мухамматны кураган давлети, бу джаны была бютёв инсанлыкгъа юлгю боллук бир сый тапханды.

⁶⁴ Айтылган аятны мағанасы; **Ал-и Имран:** "13. (Бадра) бет бетге келген бу еки джыйынны халында сизни ючюн уллу бир оюм барды. Бири Аллахны джолунда казават етген бир бёлек, ол бири ва буланы ишексиз кеслерини еки каты кёрген кяфир бёлек. Аллах сюйгенин болушлугъу была аркагъа алыр. Ажымсыз мында кёргенле ючюн уллу бир оюм барды. 123. Ант болсун, сизлени кючсюз кёзюнюгюзде Аллах, Бадра да сизге болушлук етген еди. Алай есе, Аллахдан коркугъуз да Аңа шукур етгенледен болугъуз. 127. Аллах, кяфирледен бир кавумун тамырлары юзюлсюн не да увадых етилсинле, былайлык была бузгъун халда ызларына кайтып кетсинле, деп сизге болушлук етер.

Енфал: "9. Ескерчигиз, сиз Раббигизден болушлук изле едигиз. Ол да, Мен арт артха келген миң мёлек была сизге болушурукма, деп дувагъызны кабыл етди. 10. Аллах муну (мёлекле была болушлукну) куру сизге сюйюмчу болсун, аны была джюрегигиз тынчайсын, деп етген еди. Болса да болушлук куру Аллахны катынданды. Нечюн десегиз, Аллах ажымсыз кудретлиди, хокум етивчюдю, хикмат иесиди. 11. Ол кёзювде, (кеси) катындан бир ишанчылык болургъа деп, сизни татлы джукугъа ташайта еди; сизни тазаларгъа, шайтанны кирип (ол берген ишкилликти) сизден кетерирге, джюреклеригизни бирбирине байларгъа, казаватда чыдамлылык кёргюзтюрге деп юсюгюзге кёкден бир сув (джапуру) ендире еди. 12. Есигиздемиди мёлеклеге: "Ажымсыз Мен сизни была биргеме; хайда ийман етгенлеге арка болугъуз; Мен кяфирлени джюреклерине коркув саллыкма; уругъуз боюнларына! Уругъуз аланы бютёв бармакларына! деп вахй ете еди. 13. Бу айтылганла, аланы Аллахгъа ем Расюлуна каршчы турганлары себеплиди. Ким Аллахгъа была Расюлуна каршчы турса, ишексиз билсин Аллах азабы ен каты болгъанды".

ДЖесирлени арасында пайгъамбарны кюйёвю Абул-Ас да бар еди, аңа джулуvgъа деп юйбийчеси Зайнеп (Пайгъамбарны кызы) ийген алтын боюнчак, бютёв асхапны разылыгы была алынмады, ызына кайтарылды. Абул-Ас да азат етилди.

Пайгъамбарны атакарнашы Аббас да тутмакланы арасында еди. ол да джувуклугъун алгъа чыгъарып джулув бермей азат болургъа умут етди есе да Аллахны Келечиси Аббасгъа: урушха чыкгъандан алгъа юйбийчең Юмю-л- Фадлгъа хызенни ичинде аманат етген алтынларың кайдады? деп сёз джетдиргенинде, Аббасны джюреги калтырайды, аны керти пайгъамбар болгъанына олсагъатда огъуна ийнанады, деп джазгъан тарыхчыла бардыла. Бир кавум тарыхчылагъа кёре да Аббас, Пайгъамбарны буйругъу была муслиманлыгъын джашырып тургъанды. Муну была да калмай, меккялы мушриклени тасхаларын юренип Мухаммат (ас)гъа билдирип тургъанды. Сёзню былайында Абюлахапны юсюнден да бир еки сёз айтыргъа керекди. Абюлахап авругъаны себепли кеси урушха кошулмай, джерине джал была адам тутуп джиберген еди. Артда мушриклени увадых етилген хапарлары келгенинде, авруву амандан аманга кетеди. Аббасны кулларындан Абю Ряфî, ертде муслиман болгъанладан еди, алай а муну джашырып тургъанды. Бадрда муслиманланы хорлам алгъан хапары келгенинде кесин тыялмай куванчын белгили етеди. Муну кёрген Абюлахап, ёле тургъанлайына, ачувдан секирип ёрге кобуп Абю Ряфîге урады. Аббасны юйбийчеси Юмю-л-Фадл да “башхасыны кулуна уругъа еркинлигиң джокду” деп, шатыр казык была Абюлахапны башына кагъады. Абюлахап да ачувдан чачылыргъа-бузулургъа джетип талай кюнню ичинде ёледи. Сёзню кысхасы, Бадр Казават муслиманлагъа ем дин ем да политика джаны была уллу кюч кошады.

Ухуд Казават

Огъарыда айтылгъан уллу караванны башында болгъаны себепли Бадр Урушха кошулалмагъан Абюсуфян ёч алыргъа деп ант етген еди. Ол мычымай уруш хазырлык етип тебиреди. Алгъы бурун бёлек аскер была ышырыла кысыла барып, чувутлу Надир улуланы да болушлугъун табып, Мединаны бир кыйыр тийресин басып бир адамны ёлтюрдю, тийреде джашагъанланы ындырларына от салып качды. Муслиман аскер муну хапар алып ызларындан джетгинчи думп болдула. Алай а курейшлиле былай бир ёч алгъанга разы тюл едиле. Бек канлы бир ёч алыргъа излей едиле.

Мухаммат (ас) да Курейшге айтылгъан караванланы бекден бек тыгысыз ете еди. Сёзючюн, Зейд бин Харîсе бёлек аскерчиги была Ребезе была Демрени арасында джол алып бара тургъан Курейш караванны джесир етип Мединагъа келтирди. Урушда алынган ырысхыны (гъанимат) арасында 100 миң акчалык ишленген кюмюш бар еди. Абюсуфян была Сафван бин Умейя кирик танылгъан танылгъан курейшли тамадала да бу караванны ичинде едиле. Алай а Зейдни аскери джетгенинде караванны коюп качхан едиле, былайлык была джанларын кутхаргъан едиле.

Бадр Казаватха себеп болгъан уллу караванны хайыры 250000 дирхам чаклы болгъан еди. Курейшлиле бу ачха была уруш савутла, керекле алып урушха куралдыла. 625 джылны Шавал айыны 3-чю кюнюнде 3000 башлы аскер была Мединагъа айландыла. Муну хапарын билип тургъан Мухаммат (ас) да асхабы была кешди. ДЖаш кавум майдан казаватха талпый еди, муну юсюнден бек каты болдула. Былайлык была майдан казаватха бир оюмлу болдула.

Муслиман аскерни саны 700 чаклы еди. Ыслам Аскер, Мединаны шималында Ухуд Тавну чыгышы болмагъан бир кулагъыны аллына келип алайда казават низам алды. Пайгъамбарны бу казават стратегиси себепли Курейш Аскер тавну артын айланып келирге керекли болду. Ыслам Аскерни бир кабыргъасындан часовул келирге коркув бар еди. Аны себепли пайгъамбарыбыз ол джанын гезетлерге деп, бир дуппурчукну юсюне окчу аскерле салды. Мушрик Аскерни орналыву бек тапсыз еди. Казават башлагъандан аз сора джав аскер бузулуп ызына кача тебиреди. Муслиман аскер да аны ызындан кувалады. Алай а не келсин, огъарыда айтылгъан стратегик дуппурчукну саклагъан окчу аскерле "хорлам бизни болду" деп, Пайгъамбар берген кулчукну коюп, качып баргъан джав аскерни ызындан мыллыкларын атдыла. Тавну ол дуппурчуктан керюлмеген бир кулагъында Халит бин Валидни башчылыгында джашырылып тургъан джавну атлы аскерлери бар еди. Ала гезетчилени джерлеринден айрылгъанларын кергенлеринде, хаман алгъа атылдыла. Курейшлилени кувалап баргъан муслиман аскерлерини артларындан урдула. Муну кергенлеринде, качып баргъан курейшлилени бир кавуму да ызларына кайтдыла. Муслиман аскер еки отну арасында калып бек джунчуду. Бу кыйын халдан кутулур ючюн паник етмей, уруша уруша тавну тюбюне кысылыргъа керек бола еди. Алай етилди, бек джунчугъан муслиман аскер акыртын акыртын Ухуд Тавну етегине келип алайда кесине табырак бир джерде тохтады. Бу кезювде Сыйлы Пайгъамбар джараланып бир бетджанга алынды. Алий была Талха аны керюп болушургъа чапдыла. Пайгъамбарны бетджандан чыгарып Ухуд Тавну етегинде муслиман аскер джыйыла тургъан джерге келтирдиле. Сора, Аскерлени бары джыйылгъанында, Пайгъамбарны буйругъу была тавну бетине ерледиле. Тавну кюнчыкгъан бетинде Ыслам Аскер ентда кават низам алды. Курейш аскер да муслиман аскерге уругъа оң табалмады, кертисин айтыргъа керек есе, кесине базалмады. Абюсуфян узакдан бир еки авур сез айтып, аскери была ызына кайта тебиреди. Мухаммат (ас) да аланы ызларындан джорюдю. Нечюн десегиз, мушрик аскерни кайта туруп Мединагъа чабывул етерине коркув бар еди. Алай а ала Мединагъа кайтмай ызларына кетдиле. Былайлык была хорлам белгили болмады. Тарыхчыла айтханга кере, огъарыда айтылгъан дуппурчукну саклагъан окчу аскерчиле джерлеринден тепмей, джав атлыланы алларын алса еди, хорламны Ыслам Аскерни алырына шек джок еди. Ухуд Казаватда муслиманла 70'ге джувук шейит бердиле, быланы барына джувугъун Халит бин Валитни атлы аскери артдан уруп шейит

етген еди. Пайгъамбарны атакарнашы Хамзат (ра) да шейитлени арасында еди. Мушриклени ёлгенлери ва 22 еди. Мушрик аскерни артындан келип алагъа кёл берирге кюрешгенлени бири да Абюсуфянны катыны Хинд еди. Ол, Бадр Казаватда ёлтюрюлген карнашы была джашыны ем да атасы Утба была атакарнашыны ёчюн алыргъа излей еди. Вахшî атлы бир кара кулгъа Хамзатны ёлюгюню карнын джардырып, бавурун чыгъартып аны тишлери была чайнагъаны тарых китаплада джазылады. Бу джийиргеншли иш тёлуден тёлуге айтылып унутулмай бюгюнге келгенди. Мушрикле ачывларын алалмай бир кавум шейитлени кулакларын, бурунларын да кесген едиле. Ухуд Казаватда шейит тюшгенлени юсюнден енген аятда "Аллах джолунда ёлгенлеге ёлюдю деп айтмагъыз, ала тиридиле..." деген суюмчюлюк берилгенди (Сувра: 3, аят: 151)⁶⁵.

Раджи'де шейит етилгенле была Мауна Хуюда джетген кыйынлык

Меккялы мушрикле Ухутда кёллери кежерча хорлам алалмагъанлары себехли тынчлык тапма едиле. Кум тюзледе джашагъан кёчкюнчю мушрик кланла была тостлук сёзлешмеле етип, керек кюнде аладан кошуллук аскерле была аскер санларын кёбейтирге дыгалас ете едиле. Бир джанындан да мединалы чувутлула была бир тилли болуп Мединаны басаргъа курала едиле. Бу иннет была, Хайберни бай чувутлуларындан ачха болушлук табып Гатафан, Фазара, Сулейм, Кинана, Сакиф... дегенча кланладан аскер джыйдыла. ДЖыйылгъан аскерни саны 10.000'не джувук еди. Меккялы мушрикле, аскер санларын кёбейтген была калмай хар муслиманны башына "ачха-савгъа" да салгъан едиле. Бу кёзювде Адел была Кане атлы араб кланла Ыслам Динни юренирге деп, устаз/ефенди излеген едиле. Мухаммат (ас) бу ишни юсюнден он адам сайлап алагъа джуваплылык берди. Устазла ишлерине бара тургъанлайларына, меккялыланы чабывулуна тюбедиле. Ичлеринден джетиси шейит болду, ючю да тутулду. Быладан да бирин джолда джойдула, калгъан екини ва мушриклени аллында меджус динге кайтарыргъа зор етдиле. Ала унамадыла, ахырында ол екисин да шейит етдиле. Устазлагъа зорлук джетген джерни аты "Раджи" болгъаны себепли, бу ачывлу ишге "Раджиде ДЖетген Кыйынлык" деп айтылгъанды. Мыга ушаш бир болгъан иш да "Мауна" атлы хуюну катында джетген кыйынлыкды. Амыр улула атлы клан была Сулейм улула атлы кланланы чакыруву была 70 чаклы Кур'ан-устаз айтылгъан кланлагъа Кур'анны юретирге деп джиберилген еди. Быланы башчылары Мунзир бин Амр еди. Ала "Мауна" атлы хуюла болгъан джерге джетгенлеринде, кеслерин чакыргъан кланла еки бетлиликлерин кёрюздюле, устазланы 69'ун шейит етдиле. Бу, кёрюлмеген

⁶⁵ Айтылгъан аятны магъанасы : "Аллахны джолунда ёлтюрюлгенлеге чыртда ёлгенди, деп айтмагъыз. Кертиси да ала тиридиле; Рабларыны катында ырысхылагъа батып турадыла".

ешитилмеген бир палачлык еди. Палачла да Сулейм улуладан едиле. Ыслам тарыхында бу ачувлу болгъан ишге “Мауна Хуюлада ДЖетген Кыйынлык” деп айтылады.

Мусталык улуланы етгенлери

Мединагъа джувукда джашагъан Мусталык улула атлы клан, Меккяны тосту еди. Тамадалары Харис бин Ебî Дирар курейшлилени юсдюргенине карап Мединаны басаргъа иннет етди. Куралыргъа деп аскерин Ел-Нурейсî деген джерге джыйды. Мухаммат (ас) тасхачылары была аланы иннетлерин юренген еди. Гузаба 1000 санлы аскер курап ала кымылдагъынчы юслерин басды. 627 джылны 5 Шубатында етилген казаватда Мусталык улула палах тукум увадых етилдиле. Муслиманла бир джагъыз шейит берген едиле, джавну ёлю саны ва 10 еди. Муслиман аскер 700 джесирни джанында 5000 кой была 2000 тюени гъанимат (урушда джавдан алынган ырысхы, джесир) алып Мединагъа кайтды.

Бу казаватда юч зат, тарых китаплагъа джазылып унутулмай бюгюнге дери келгенди:

Биринчиси; аскерлеге сув елтген мухаджирле была ансарлыланы араларын бузаргъа деп, Абдуллах ибн Убей бин Салул атлы чувутлу мунафык была адамлары фитна джюрютдюле. Еки кавумну арасында туююш башларгъа аздан аз калган заманда Аллахны Келечиси муну еслеп барын джараштырды.

Екинчиси; Айшат анабызгъа кара джагъылыргъа кюрешилди. Хорлам алынып Мединагъа кайтылган кёзювде Ыслам Аскер солургъа деп бир джерде тохтайды. Пайгъамбарыбызны юйбийчеси Айшат да биргесине болгъанды. Аны тахтыраван деп айтылган бир четенни ичине салып, тюени сыртына байлап елте тургъандыла. Кетерге курала тургъанлайларына Айшат (ра) кеси кереклесин тындырыргъа деп адам кёрмезча джыйынны тышына чыгъады. Кавдан хансланы арасында кереклисин тындырып ызына кайта тургъанлайына, анасыны кёзюнден кёрюп джюрютген боюнчагъын тюшюргенин еслейди. Аны излерге деп дагъыда ызына кайтады. Ол боюнчакны ары бери карап излей тургъанлай, ыслам Аскер куралып джолгъа айланады. Айшатны джумушун етгенле четенни кёлтюрюп тюеге салып байлайдыла, Айшат бек катангы тиширувчук болгъаны себепли четенни ичинде болуп болмагъанын аңылаялмайдыла. Айшат (ра) боюнчагъын табып ызына кайтханында ва не кёрсюн, аскер кетип тура. Чабып ызларындан джеталмазын аңылап джеринден тепмей алайда сакларгъа оюм етеди: джолда ескерселе, кайтырла да мени былайда табарла, деп. Алай мыңа керек калмайды. Мухаммат (ас) кёп аскер была джолгъа чыкса, аскерни артын гёзетлеп-джыйып келирге артчы аскерле джюрюте еди. Бу артчыла келип Ыслам Аскерни солургъан джерин гёзет ете тургъанлай Айшат (ра)ны шашхынлык была кёредиле. Артчыланы башчылары Сафван бин Му’аттал, Айшатны джагъыз кёргенинде шашып “ Аллахдан келгенбиз, Аллахгъа кайтырыкбыз” деген аятны окуйду. Айшат (ра) муну ешитип, ёрге туруп джюрюйдю. Сафван да аңа уллу сый берип тюеге минерине болушады. Нёгерлери была бирге

Сыйлы Аманатны төгерегин алып джолгъа чыгъадыла. Узаймай Ыслам Аскерни ызындан джетедиле.

Айшат (ра)ны кеси джаһыз артда калып, Сафван бин Му'атталны туюсине минип джыйынга джолукгъаны ешитилгенинде, аскерни ичндеги мунафыклагъа джан киреди. Баш мунафык Абдуллах бин Салул Айшат (ра)гъа хаман кара джагъады: Айшат, Сафван была джорюген етеди. Бу джыйиргеншли сёзле аскерни арасына джайылады. Ётюрюк болгъаны белгили болган бу фитна сёзлени карап карагъынчы джайылгъанына каралса, аскерни ичинде кёп мунафык болгъаны аңылашынады.

Мединагъа кайтханларында, джоловчулукну зорлугъуна чыдаялмагъан Айшат (ра) авруп орунга тюшеди. Алай а кесине джагъылган карадан хапары болмайды. Узаймай Юмю Мыстах атлы тиширув джорюген сёзю кесине билдиреди. Айшат шашады, авруву да авургъа кетеди. Хапарны ешитген кюнюнде огъуна атасы Абюбекирни юйюне кайтаргъа деп Аллахны Келечисинден еркинлик алады. Мураты, кесине джагъылган караны атасына анасына билдирирге еди. Юйлерине баргъанында анасына: "Аначыгъым, айтчы маға, халкны арасында джорюген бу сёз неди?" деп сорду. Анасы да: "Кызым, кесиңи кыйнама, савлугъуңа ес бёл. Аллахны аты была айтама, бир тиширув сенича атив болса, ерини катында сыйы мийик болса, талай кюндеши да болса аға сёз етилмегени бек аз кёрюлгенди", деди. Айшат ол кече таға дери джылады, джыламугъу куруду.

Мухаммат (ас) да бу фитна сёзю ешитген еди. "Вахй келлик болур" деп джук да айтмай бир авукну мурукку етди. Алай а вахй кечикгенинде Алий была Усаманы чакырып ала была кеңешди. Усама: "Я Расюллулах! Ол намыслы, адепли, сизге тыйынчлы бир тиширувду, сыйлы юйбийчегизди. Биз, Айшатны юсюнден хайырдан башха бир джук да билмейбиз", деп сёлешди. Алий да алай былай деп джук айтмай: "Я Расюллулах! Аллах дуняны саға тар етмегенди, Айшатдан сора да тиширув кёпдү. Болса да аны юсюнден джумушчусу Бериреге соругъуз, ол тюзюн айтыр", деди. Мындан сора Сыйлы Пайгъамбар Берирени чакырып: "Ей Берире! Бийчеңде саға ишек берлик бир хал кёргенмисе?" деп сорду. Ол да: "Огъай, я Расюллулах! Кёрмегенме" деп джувап кайтарды.

Мухаммат (ас) ол кюн межгитде бу болган ишни юсюнден сёлеширин, кара джакган Абдуллах бин Салул ючюн да айтыр сёзю болганын халкга билдирди. Аллахны Келечиси джыйылган джамагъатха: "Юй ахлуму юсюнден маға кыйынлык берген адамга каршчы маға болушурук кимди? Мени ючюн андан ёч аллык бармыды? Намысыма быллай тил узатхан бир адамга ким азап берликди? Оллахий, мен ахлуму юсюнден хайырдан башха бир джук билмейме. Бу кара джагъывчула бир адамны атын да ортагъа атхандыла, аны юсюнден да хайырдан башха джук билмейме. Бу адам, ахлум юйде джаһыз заманда ешигинден да кирмегенди, мен юйде кёзювде да еркинлик алып келгенди", деп сёлешди. Евс улуланы тамадаларындан Саид бин Муаз была Усайд бин Худайр ёрге туруп "Расюллулахга хар неде да болушурукларын" айтдыла. Алай а Хазреч улуланы тамадасы Саид бин

Убьада, кланчылык кайгы была ала айтханҗа каршчы бола тебирегенинде Аллахны Келечиси “фитна чыкмасын” деп джамагъатны чачылырын буюрду.

Ем ахырында Сыйлы Пайгъамбар Уллу Аллахдан, болгъан ишге ачыклык берлик бир ишан сакларгъа оюм етди. Алай а кеси, Айшатны намысындан зарра чаклы ишек етмей еди. Иш алай теренге кетген еди, муну Аллахдан сора тюзетирге кишини колундан келлик тюл еди. Бу себепден Абюбекир (ра) была юйбийчеси да Расюллулахгъа джук да айтмай, сакларгъа бир оновлу болгъан едиле. Айшат а бурун пайгъамбарладан Юсуф (ас) гъа джагъылгъан караны есине тюшюрюп аныча тезерге кюреше еди, Аллахгъа сыйынган еди. Аллахны, кесин тазаларыгъына да ийнана еди.

Бир кюн Мухаммат (ас) Абюбекирни юйюне барып ахлусу Айшатны кёрдю. Да ма ол кёзювде вахй келди:

“ (Пайгъамбарны юйбийчесине) бу авур ифтираны / караны джарашдыргъанла ишексиз сизни ичигизден бир кавумдула. Муну кесигиз ючюн бир аманлыкгъа санамагъыз, ол огъай есе, бу (зат) кесигиз ючюн бир игиликди. Аладан хар биревге, гюнах болуп не етген есе (аны каршчылыгъы) азап барды. Аладан (башхартывчулук етип) бу гюнахны уллулугъун джюкленген адам ючюн да бек уллу бир азап барды”.

“Бу ифтираны / караны ешитгенлеринде, еркиши-тиширув (бютёв) му’минлени, кеси намыслары была атив оюм етип ‘Бу, ачык бир ифтирады / карады’ дериклери керекли тюлмю еди?”

“Аланы (ифтирачыланы / кара чагъывчуланы) да бу затны юсюнден төрт шагъат кёргюзтюрге керекли болгъанлары шарт тюлмю еди? Алай а шагъат кёргюзтмедиле, енди ала Аллахны катында ётюрюкчюлени барып тохтагъан кеслеридиле”.

“Да ма дуняда ем ахыратда Аллахны ашхылыгъы, мархаматы юсююзге болмаса еди, сиз ичине кёмюлген бу ифтира / кара себепли сизге ишексиз уллу бир азап бар еди”.

“Нечюн десегиз, сиз бу караны авуздан авузгъа бирбиригизге джетдиресиз, джук билмеген затыгъызны юсюнден авузларыгъызда (сёзню) чайнап турасыз. Муну хатагъа джазылмазлыгъын сунасыз. Алай а Аллахны катында (бу етгенигиз) ем уллу бир гюнахды”.

Аны ешитгенигизде ‘муну сёлешип джаяргъа бизге джарашмаз. Аллах была сакланайык! Бу бек уллу бир карады’ дерге керекли тюлмю еди?”

“Алай а, сиз ийнанган инсанла есегиз, Аллах мындан сора мыҗа ушаш бир халны дагъыда етгенден сизни кесигизни сакларыгъызны ескертеди”.

“Аллах аятларын сизге ачык етеди. Аллах (ишни кертисин) бек иги биледи, хокум иесиди, хикмат иесиди”.

“Ийнанганланы арасында ерши затланы джайылырын излеген инсанла ючюн дуняда да ахыратда да каты бир азап барды. Аллах билир, сиз билмесиз” (Нур сувра, аят: 11-19”).

Бу аятла енгенден сора Аллахны Келечиси Айшатгъа сюйюмчюлюк серди, кара джагъывчуланы карасындан кутхаргъан Аллахгъа махдав

салырҗа керекли болҗанын ескертди. Кара джакҗанлагҗа да “Хадд-и кязиф” етилди. Бу, Ыслам Динде намыслы бир тиширивҗа зийна была кара джакҗанлагҗа берилген джазады / азабды.

Мунафыкла бу кара была Пайҗамбар (ас) была Абюбекир (ра)ны арасын бузарҗа; Айшат (ра)ны мийик илмусу была Ыслам Динни джайҗан куллугҗундан тырҗа мурат етген едиле. Алай а Аллах муратларына джетдирмеди.

Айшат (ра)ны джамаҗатны ичиндеги сыйы даха бек ёсдю. Кара джаҗывчула орамҗа чыҗалмазча болдула. Быланы караларына ийнанҗан сай акыллы муслиманла да уятлы болдула⁶⁶.

Ючюнчюсю; Мухаммат (ас) Мусталык улуланы тамадалары Харис бин Ебî Дирарны кызы ДЖувейрияны фидясын (джулувун) берип азат етди, разылыгҗын алып кесине некахлады. ДЖувейрияны муслиман болуп Пайҗамбарны некахына киргенинден уллу бир рахмат тувду: Харис бин Ебî Дирар да Мединаҗа келип Хак Динҗе кирди.

ДЖесирлени бары муслиман болҗанлары себепли азат етилдиле. Былайлык была джувуклук араҗа киргенинде кючлю бир бир клан Мухаммат (ас)ны катында орун алды.

Ендек Казават

Мушрикле тюрлю тюрлю палах ишлеге себеп болҗанлары кирик, бютёв муслиманланы джок етерге да планла ете едиле. Аланы планлары; Мухаммат (ас)ны шахар тышына чыҗарып, саклавсуз калҗан шахарны тегерекде джашаҗан мушрик кланлагҗа урдуругҗа еди. Ызы была да еки отну арасында калҗан Пайҗамбарны бютёв аскери была биргелей джок етерге еди. Мухаммат (ас) мушриклени планларын тасхачылары была алҗадан юренҗен еди. Асхапларын джыйып уллу кеҗеш етди. Салман Фярисîни оюму кабыл етилди: аны оюмуна кёре, Ыслам Аскер шахардан чыҗарык тюл еди. Шахарны тёп тегерегине ендек казыллык еди. Аскер да бетджан салып джав аскерни сакларык еди. Бютёв муслиманла кече-кюндюз ишлеп ендекни каздыла, бетджанланы хазыр едиле. Бу иш, ол кюнҗе дери арабла кёрмеген бир амал еди.

Узаймай мушрик аскер кёрюндю. Меккалыла мушрик кланладан да болушлук табып урушха 10.000 аскер была келген едиле. Учү кыйыры болмаҗан бу мушрик аскер келип Мединаны тегерегине салынҗан ендекге тирелди.

Мединалы мунафыкла да бузгҗунчулук куллукларын бардыра едиле. Бу мунафыкла, шахарны корувлагҗанны коюгҗуз, юдегилерин урушдан сакларҗа деп кеси юйлерине дүмп болуп кетген едиле (Ахзап сувра, аят: 12-13).

Сыйлы Кур’анда бу казаватны юсюнден “ ... Кёзле коркуп, джюрекле тамакҗа келген заман” деп айтылҗанына гёре, болумну колайлы болмаҗанын аҗылагҗан кыйын тюлдю. Алай а зорлук да кайгҗы да хар адамны кюнде кечеде кёре турҗан зорлугҗуча кайгҗысыча кёрюне еди. Муслиманла Уллу Аллахны кеслерине болушуруна ийнана

⁶⁶ Хамийдуллах, аак., Ы, б. 225.

едиле. Хакыйкат халда Аллах джюреклерине тынчлык берген еди, кёллерин ёсдюрген еди (Ахзап сувра, аят: 22).

Бирлешген мушриклени аскери, ендигеге дери кёрюлмеген бу лагъымгъа, шахарны корувлагъан терен ендекге тюртюлюп калгъанында, шашхын халгъа кирип бир авукну не терин да билмей саклады. Сора мушрик тамадала калай амал етерлерин кеңешип башладыла. "Шахарны ичинде джашагъан чувутлу Курайза улуладан савутлу болушлук" тапсала, муслиманланы еки отну арасына алынныгъын оюм етдиле. Биргелериндеги хайберли чуджутлула была Надир улуладан талай адам, джашыртын шахаргъа сиңип Курайза улулагъа оновларын билдирдиле.

Мухаммат (ас)ны 3000 аскери ем шахарны ем да фронтну корувлай еди. Курайза улуладан ишекли болгъаны себепли аланы тийрелерине гёзетчи аскер салыргъа керекли болгъанын биле еди. Джав аскер тохтамаздан ендекни ётерге мыллыklarын атып, Ыслам аскерле да аланы ок была савут была ызларына кайтарып тура еди. Бирбирледе муслиманла намаз етерге да заман табалмай едиле. Пайгъамбар (ас) да бир екинди намазда намаз кылыргъа мадар табалмай, джавну каргъагъан еди: "Аллах бу джавланы джашавда юйлерине, ёлюмлеринде кабырларына от толтурсун! Бизге екинди намазны оздурдула, ем ахырында кюн батды" деп (Теджри-и Сарих, X, б. 220).

Бу кёзювде муслиманланы куванч аллы етген бир иш болду: Гатафан атлы кланны Ешджа улула колуну тамадасы Ну'айм бин Мас'уд Ыслам Динге кайтды. Муслиман болгъанын джашырып тургъан бу адам, Сыйлы Пайгъамбардан еркинлик алып Курайза улулагъа барды. Ески шохлары болгъаны себепли алагъа: "Курейш была Гатафанны белгили юйлеринден кереклиси чаклы рехина (заложник) излегиш. Муну кабыл етип рехина (аманат, джюккге алынган адам) берселе, ендекни ары джанындагъы Бирлешген Мушриклени Аскери сизни коюп кеталмаз. Рехина (аманат) алалмасагъыз а башлары таргъа тюшгенлей сизни коярла да кетерле, сиз да муслиманланы туврасында джап джагыз калырсыз" деп акыл берди.

Ну'айм муну ызындан ендекни ары джанындагъы мушрик аскерлени тамадасы Абюсуфянга барып "Курайза улуаны муслиманла была етген тостлук сёзлешмелерин бузгъанларына сокуранып тургъанларын, Гатафан была Курейшни белгили юйлеринден "рехина" излериклерин, бу рехиналаны муслиманлагъа берип кеси джашавларын бегимге алыргъа план етгенлерин" билдирди. Былайлык была еки кавумну да джюреклерине ишеклик тюшюрдю. Ертден быласында Курайза улула келечи джиберип Курейш была Гатафандан рехинала изледиле. Ну'аймны айтханлары тюз чыкды, мушрикле была чувутлуланы аралары бузулду. Былайлык была аз да болса муслиманла бир кесек рахат тылпув алдыла⁶⁷.

⁶⁷ Ибн-и Хишам, III, б. 230.

Казават 27 кюнню барды. Ахыр кюн Мухаммат (ас): “Аллахым! Ей Кур’анны иеси Раббим! Ей, джавланы хыйсабын кысха кёрювчю Раббим! Бу тушман джыйынга халеклик бер, аланы чачув кучув ет! Оюмларын, джюрек сезимлерин катыштыр!” деп дува етди. Ол кече бек каты бир кум боран чыкды. Тёгерекни кумун алып келип мушрик аскерни юсюне куйду. Кёз кёзню кёрмеген бу джаханим кече джав аскерлени бары, тамадалары Абюсуфян была биргелей атларына, тюелерине минип, жанларын кючден кутхарып, думп болуп ызларына кетди. Кур’анда бу затны юсюнден алай айтылады: “Ей, ийман етгенле! Аллахны сизге берген болушлугъун ескеригиз; есигиздемиди, сизге (джав) аскерле чапхан еди да Биз алагъа каршчы бир кум боран была сиз кёрмеген аскерлени джиберген едик. Аллах сизни не етгенигизни бек иги кёре еди” (Ахзап сувра, аят: 9)⁶⁸.

⁶⁸ Ахзап суврада айтылгъанланы бары китапха алынмагъанды, енди мен айтылгъан аятланы барыны магъанасын былайгъа салама:

9. Ей ийман етгенле! Аллахны сизге берген нигъматын (ашхылыкларын) ескеригиз; есигиздемиди сизни аскерле куршалагъан еди да, биз алагъа каршчы бир джел была сиз кёрмеген аскерле ийген едик. Аллах не етгенигизни бек иги кёре еди.

10. Ала ем огъары ем да енишге джаныгъыздан юсюгюзге джюрюген кёзювлеринде; кёзле каджыкгъан, джюрекле тамакгъа келген, Аллахны юсюнден сиз тюрюлю тюрюлю затланы оюм етген заманда; Да ма алайда ийман иелери сыналгъан еди, каты бир тентиревге тюбетилген еди.

12. Да ол заман, мунафыкла была джюреклеринде кемиз (ийман кыяв) болгъанла: да Аллах была Расюлу бизге куп куру сёзле берген кёре ем! дей едиле.

13. Аладан бир белек да алай айтгъан еди: Ей меиналыла! Енди сизни ючюн тохтагъанны кёзювю тюлдю, хайда кайтыгъыз! Ичлеринден бир кавуму да: кертиси была юйлерибиз ишанчылы тюлдю, деп Пайгъамбардан (кетерге) еркинлик излей еди; алай а юйлер ишанчысыз тюл еди, (ала) куру качаргъа излей едиле.

14. Мединаны хар джанындан юслерине чабывул етилге еди, ол заман уруш етерлери изленсе еди, ишексиз гузаба урушха кошулур едиле, юйлеринде бек мычымаз едиле.

Ант болсун, даха алгъа ала сырт айландырып качмазлыкларыны юсюнден Аллахгъа сёз берген едиле. Аллахгъа берилген сёз джуваплылыкны керекли етеди.

16. (Расюлум) айт: енди ёлюмден не да ёлтюрюлгенден корка есегиз, качханны сизге чырт да файдасы боллук тюлдю! (Аджалыгъыз келген есе) ол кёзювде сизни джашатыллык заманыгъыз кёп тюлдю.

17. Айтчы: Аллах сизге бир амаллык тилесе, Ага каршчы сизни ким саклар, не да сизге ашхылык тилесе (сизге ким заран бералыр)? Ала, кеслерине Аллахдан ёзге не бир тост табарла не да бир болушурук.

18. Аллах ичигизден (сизни казаватдан) артха тыйгъанла была аланы джакчыларына: “Бизге кошулугъуз” дегенлени кертиси была биледи. Кертиси, быланы бек азы казаватха барыр.

19. (Ала келселе да) сизге бек кызгъанчдыла. Бир да коркув келип тюртюлдюмю, юсюне ёлюм ес ташлагъанлык чёкгенча кёзлери аралып сага карагъанларын кёрюрсе. Коркув кетсе ва малкёзлюк етип сизни джити тиллери была кыйнарла. Ала ийман етгенледен тюлдюле; муну себепли Аллах аланы кыйыларын бошха чыгъаргъанды. Бу, Аллах ючюн тынчды.

20. Была, джав аскерлени бузулуп кетмезликлерини коркуву ичиндедиле. Бирлешгенлени аскери ентда келлик болса, (кеслери) кум тюзледе номад арабланы ичинде болуп, сизни хапарларыгъызны (узакдан) сорургъа талпыйдыла. Алай а ичигизде болсала да бек казават етип кюреширик тюл едиле.

21. Ант болсун, Расюлуллах сизни ючюн, Аллахгъа была Ахырат кюнге барыргъа талпыгъанла ючюн, Аллахны кёп зикир етгенле ючюн атив бир юлгюдю.

22. Му’минле ва джав аскерлени кёрген кёзювлеринде: Да ма Аллах была Расюлуну бизге сёз берген затлары! Аллах была Расюлу тюз айтхандыла, дедиле. Бу (аскерлени келгени) аланы кертиси была ийманларын ем да Аллахгъа бойсунувларын ёсдюрю.

23. Му’минлени ичинде Аллахгъа берген сёзлерине табылгъан аллай ерле бардыла. Да ма аладан кими сёзюне табылып ол джолда джанын бергенди, кими да (шейитликни) саклайды. Ала чыртда (берген сёзлерин) тюрендирмедиле.

24. Нечюн дсегиз, Аллах (кerti кёлден кесин) джаклагъанланы, джаклары себепли савгъаларын берликди, мунафыклагъа ва (сюегенича) азап етерикди не да (товба етселе) товбаларын кабыл етерикди. Ишексиз Аллах кечивчюдю, саклавчюду.

Кур'анда Ендек Казаватха "Ахзап Казават" деп айтылады. Анзап, бирлешген группа деген сөзді. Бу себепден Ендек Казаватны бир аты да Ахзап Казаватды. Кур'анны Ахзап суврасында айтылған казаватны юсюнден кеңи была хапар бериледи.

Ендек казаватда муслиманла 6 шейит бердиле. Мушрикледен да 8 адамны тас болғаны джазылады тарыхлада.

[Ендек Урушха 10.000 аскер джыйып келген курейшлиле, мындан сора ески кючлерин тас етдиле, айланып уллу аскер джыярга мадар табалмадыла. Кюнден кюнге кючлери таркая, ызларына кетип тебиредиле, Ыслам Динни туврасына чыгяр кючлери калмады. Ыслам Дин а кюнден кюнге ёсдю, айныды, уллу аскер кючге ие болду. Меккалы мушрикле да башларына келлик кара кюнню саклагъандан ары джук еталмазча болдула. Й.Н].

Худайбия Шохлук Сёзлешме

Курейшли мушриклени кысха арала была етген урушлары, аланы мал-ачха кючлерин таркайтған еди. Кан дыгалас етип Ыслам Динни джок етерге кюрешселе да бир джук еталмай едиле. Хар урушда кыйынлары бошха кете еди. Шимал была кюнтувған джанына джюрюген караванланы джоллары муслиманланы колларында болғаны себепли савдюгерчилик ишлери таркайтған еди. Аллахны Динин джок еталмазларын да аңылагъанча кёрюне едиле. Бу себепден тостлук сёзлешме етерге разылыклары белгили бола еди. Муратларына джетдирмеген, алай а адам, ырысхы кючлерин хыйсапсыз джойған урушладан есе шохлук джюрютгенни сайларыклары белгили бола еди. Шохлук джашавға муслиманла да таб кара едиле. Меккялы мушрикле была хайберли-мединалы чувутлуланы арасында кысылып турған алагъа да бек тапсыз еди. Хайберли бай чувутлула еркин ачха джоюп Сулейм улуланы, гатафанлыланы, Фезане улуланы, дагыда башха мушрик араб кланланы муслиманлагъа юсдюрюп тура едиле. Курейшни калған тостлары да Мединагъа каршчы едиле.

Джаңы куралған Ыслам Давлетни кюч джыяр ючюн неден да бек шохлук джашавға кереклиси бар еди. Болум былай болса, Ыслам Динни джайған тынч боллук еди. Бир зорлук да ол еди: Хайбер была Меккяны арасында етилген сёзлешмеге кёре, быладан бири Медина была уруш етсе, ол бири аңа болушургъа борчлу еди. Бу себепден, быланы бирбиринден юзер ючюн Пайгъамбар (ас)ны Меккя была араны тюзелтири шарт еди.

Хава кургъак кетген себепли Меккяда джашав таркайтған еди, экономик болум тарбувунда еди. Меккяны мадарсызгъа джыйған бир себеп да ол еди: меккалыла мирзев алывчу Емаме атлы кланны тамадаларындан Сумама бин Усал Хак Динге кайтған еди. Сумама

25. Аллах ол ётюрюкчулени (ийман етмегенлени) чырт бир джарав алалмай (джюреклериндеги) ачувлары была ызларына кайтарды. Аллахны (болушлугъу) казаватда му'минлеге джетди. Аллах кючлюдю, ишексиз хорлавчуду.

26. Аллах китап ахлуладан, алагъа (мушрик аскерлеге) болушханланы калаларындан (бегимли орунларындан) тюшюрдю, джюреклерине коркув берди; бир кавумун ёлтюре едигиз, бир кавумун да джесир ала едигиз.

27. Аллах аланы джерлерине, джуртларына, малларына, сиз аяк басмагъан топураклагъа сизни мересчи етди. Аллахны хар затха кючю джетер. Й.Н].

Мединагъа барып Пайгъамбаргъа таба болгъанын билдиргенден сора, кайта туруп Меккягъа тюбеп Кябаны таваф етди ем да муслиман болгъанын халкгъа ачык етди. Меккялыла да аны селекеге алып енишгелерге кюрешди. Сумама бу халгъа бек ачувланды, кеси джурту Емамеге кайтханында, меккялылагъа мирзев бергенни тохтатды. Бек таргъа тюшген меккялыла канлы джавлары Мухамматгъа келечи ийип Сумаманы джумушатырын тиледиле. Пайгъамбар да Сумамагъа хапар ийип катылыкны коярын, ач инсанлагъа мирзев сатарын билдирди. Былайлык была меккялыланы тамам да карывсузгъа джетгенлери, сёзлерини джапыракдан ётмегени ортагъа чыкды.

Сыйлы Пайгъамбар, Хиджиратны 6-чы джылында (628) Март-Нисан айлада джоловчулук куралывну башлатды. Мураты, Меккягъа барып "Умре кулук"ну тындырыргъа еди. Былайлык была мухаджирлеге атаджуртларын кёргюзюп тансыклыкларын кетерирге да оу табарык еди. 1400 адамдан куралган сахаба джыйын была куру кылычдан башха савут алмай джолгъа чыкды. Джидда была Меккяны арасында "Худайбия" атлы джерде солургъа тохтадыла. Меккалыла муслиманланы Меккяны джувугъуна келгенлерин юренип тыгысыз болган едиле. Алгъы бурун 50 атлы аскер джиберип аланы ызларына кайтарыргъа оюм етдиле есе да муслиманла аланы терк огъуна джесир алдыла. Алай а Мухаммат (ас) джесирлени азат етип тюз иннетин белгили етди. Муну ызындан Аллахны Келечиси, Хуза'а атлы кландан келген Хыраш бин Умейяны Меккягъа келечи етип "Умре кулук етерге" келгенлерин билдирди. Болса да мындан бир файда чыкмады. Пайгъамбар екинчиге Осман бин Аффанны джиберди. Осман (ра) Абюсуфяны джувугъу еди. Алай а Абюсуфян ол кёзювде Меккяда тюл еди. Бу себепден меккялыла Пайгъамбаргъа не джувап етерлерин бегиталмадыла. Бары да "не боллукду" деп сакла еди. Бу кёзювде Осман (ра)ны шейит етилген хапары джайылды. Болум тапсызгъа бара тебирегенинде Мухаммат (ас) бир терекге сыртын таяп, бюртёв муслиманладан муну ёчюн алыргъа сёз берирлерин изледи. Ала да хар тюрлю зорлукгъа тезериклерине, Османны ёчюн аллыкларына ант етдиле.

Бу терекни тюбюнде бютёв муслиманланы Пайгъамбаргъа бойсунганлары Аллахны разы етди (Фетих сувра, аят: 18)⁶⁹. Кыйын кюнде муслиманланы канлары-джанлары была Пайгъамбаргъа болушургъа ант берген хапары Меккягъа баргъанында мушрикле бек коркдула. Бу себепден Сухейл бин Амрны башчылыгы была Мухаммат (ас)гъа келечиле ийдиле. Муслиманла мушриклени келечилери была аюылашалмай тау кесекни кюрешдиле есе да ем ахырында бир фикирли болдула: сёзлешмеге кёре, муслиманла быйыл умре етмей ызларына кайтып, келир джыл толу юч кюнню етерге еркин боллук едиле. Юслеринде кылычдан ёзге савут боллук тюл еди. Мындан

⁶⁹ **Фетих сувра, 18:** "Айтылган аятны маъанасы: "Ант болсун, ол терекни тюбюнде сага бей'ат ете турганлайларына Аллах ол му'минледен разы болганды. Аланы джюреклеринде болганны билип, алагъа ишанчылык сезим берип, аланы бек джувукда бир фетих (хорлам) была сюйюмчулегенди".

башха; Меккядан Мединагъа качхынчы болуп баргъанланы муслиманла кабыл етерик тюл едиле. Мыңа каршчылык, мединалы бирев качхынчы болуп Меккягъа барса, меккялыла муну кабыл етип етмезге еркин едиле. Башха кланла ва суйгенлерича политика джюрютюрге еркин едиле. Хар еки джаны да кеси гезетлеринде болгъан джолланы саклавулгъа алып джан-мал ишанчылыкны толусу была тындырлык едиле. Меккя была Мединадан бири башха бир джав была уруш етсе, олбирси джукгъа катышырык тюл еди. Бу сёзлешмени болджалы 10 джылны барлык еди.

Сёзлешмеге кол салынгандан сора Мухаммат (ас), Осман ызына ийилгинчиге дери меккалы келечилени ызларына кайтырларына еркинлик бермеди. Меккалыла Османны сав-есен ызына келтирди, кеси келчилерин да еркин етди. Былайлык была Ысламны тарыхында уллу енчилиги болгъан "Худайбия Сёзлешме" джашавгъа кирди.

Бу сёзлешмеде бир кавум затланы муслиманлагъа таб тюшмегени белгилиди. Болса да Мухаммат (ас), бу увак затчыкланы джукха санамады. Аны ючюн ем керекли зат, шохлук сёзлешмени кертиленгени еди. Меккя башын тартхан урушла тохтасала, Ыслам Дин айныргъа бир да бек оң табарык еди. Бу кёзювде, Сухайл бин Амрны колу была бугъов салынган Абю ДЖендел атлы муслиманны джетген джашы бугъовун юзюп Худайбиягъа келди. Сёзлешмеге кёре, бу муслиман джаш ызына кайтарылганында муслиманла мыңа бек кыйналдыла. Умар (ра) Худайбия Сёзлешмени муслиманлагъа авур шартла джюклегеини айтып Пайгъамбаргъа кёп сорувла салды есе да Расюллах аңа джувап кайтармады.

Муслиманла ызларына кайта туруп сёзлешмени "Уллу хорлам" болгъаныны юсюнден вахй келди (Фетих сувра, аят: 1)⁷⁰. Кертиси да бир-еки джылны ичинде муслиманланы саны кат кат кёбейди. Аланы таза / кирсиз джашавлары мушрикlege юлгю бола еди. Меккяны танылган аскер башчыларындан Халит бин Валид была айтылган дипломатларындан Амр ибн-юл Ас кеслери разылыклары была Мединагъа келип Аллахны Келечисини аллында шахадат келтирип муслиман болдула. Кум тюздеде джашагъан араб кланла да ыз ызгъа Ыслам Динге кайта едиле. Сёзлешмени ем авур шарты болгъан качхынчылык промлеми да меккялы муслиман Абю Бусайрны талай нёгери была кеси караванларын илгизлик етгени себепли муслиманлагъа тап тюшерча джагъдан белгили етилди. Муну былай болурун меккялыла кеслери излеген едиле.

Бир джыл сора (629), Хиджиратны 7-чи джылында муслиманла Меккягъа барып юч толу кюнню ичинде умре куллукларын тындырдыла. Былайлык была мухаджирле ата джуртларын барып кёрдюле, тансыкларын алдыла. Муслиманла умре етген кёзювде меккялыла шахарны тышына чыгып тегерекде шатырла куруп аланы тамаша ете едиле. Мушриклени джашыртын карап муслиманланы калай таваф етгенлерин гезет етгенлери ескерилгенинде Мухаммат

⁷⁰ Фетих сувра, 1: "Былайлык была биз саңа кертиси была аппа ачык бир фетих (хорлам) насып етдик".

(ас) былай буйрук берди: “Имбашларыгъызны тургъузуп, ёкхтемленип, чайкала чайкала джюрюгюз!” Ол кюнден бери муслиманла Кябаны таваф етген кёзювлеринде Сыйлы Пайгъамбарыбызны бу сёзлерин еслерине тюшюрюп ол айтханча ёкхтемленип джюрюрге кюрешедиле. Мыңа арабчада “Реми етген” = ёкхтемленип джюрюген дейдиле. Умреден кайта туруп Сыйлы Пайгъамбар, Хамзат (ра)ны ёксюз кызчыгъы Умамени да биргесине алгъан еди. Аны багъымын юслерине алыргъа деп Алий, Джагъафар, Зейд Пайгъамбаргъа тилек бердиле. Бу ёксюз кызчыкгъа ала кёргюзтген керти кёллюлюкге Аллахны Келечиси бек разы болду, алагъа махдав салды. Кызчыкны багъымын да Джагъафаргъа берди. Джагъафарны юбийчеси Умамени анасыны егечи еди⁷¹.

Меккяны Фетхи (Казават была алыныву)

Худайбия Шохлук Сёзлешмеден сора Хуза’а атлы клан Медина была, Бекр атлы клан да Меккя была тостлук сёзлешме етген еди. Бир кюн Бекр улуладан бири Аллахны Келечисине аман сёзле айтады. Хуза’а улуладан бири да аңа джувап кайтарады. Былайлык была арада дав башхартылады. Бекр улула Курейшден болушлук алып Хуза’а улулагъа чабывул етедиле. Талай адамларын ёлтюрюп, тонов етип кетедиле. Хуза’а улула да Мединагъа барып Пайгъамбаргъа тарыгдадыла. Ол да Курейшге келечи джиберип Хуча’а улуланы тоналгъан ырысхыларын ызына кайтарылырын, ёлтюрюлген адамларына да диет (кан ачха) төленирин изледи; мындан ары Бекр улула была етген сёзлешмелерин бузаргъа керекли болгъанларын ултиматом кюйде билдирди. Была етилмеселе казават башлатыллыгъын да ескертди.

Курейшни катышып тургъан бир кёзювю еди. Онов бирлик етип Мухаммат (ас)ны ултиматомуна джувап бералмадыла.

Бу болгъан ишден сора Сыйлы Пайгъамбар, бек джашыртын кюйде казаватха куралывну башлатды. Тост кланлагъа келечиле джиберип аланы да казаватха куралувларын билдирди. Медина была тост кланладан 10.000 аскер джыйылгъан еди. Бу, ол кюнге дери джыйылгъан ем уллу Ыслам Аскер еди.

Бу кёзювде сай акыллы бир муслиман Хатип бин Ебî Бета’а “Меккядагъы джувукларына заран джетмесин” деген мурат была Мухаммат (ас)ны казаватха куралгъанын кагъыт джазып Меккядагъы джувукларына билдирген еди. Бу тапсыз ишден Сыйлы Пайгъамбар джеңил хапар алды, Меккя джолуна атлыла чыгъарып кагъытны елте тургъан тиширувну тутдурду. Ол тиширув чачларыны арасына джашыргъан кагъытны чыгъарды. Аллахны Келечиси бу сай акыл муслиманны етген хатасын кечти.

Бек кыйын кюнле джашай тургъан меккялы мушрикле тамадалары Абюсуфяны кесин келечи етип Мединагъа джибердиле. Абюсуфян кан дыгалас етип ары была бери чапты есе да Аллахны Келечиси аны была кёрюшмеди, калгъан тамада асхапла да саңа алмадыла.

⁷¹ Ибн Са’д, аак., III, б. 159.

Пайгъамбарны юбийчелеринден Хабийбат Абюсуфянны кызы еди, бу себепден Абюсуфян болушлук излеп аңа чапты. Алай а кызы Хабийбат "Мушрикле кирлидиде" (Товба сувра, аят: 28)⁷². деген аятны окуп, атасын Пайгъамбар олтурувчу тыркыкга олтуртмады. Ем ахырында Абюсуфян "Худайбияда етилген сөзлешмеге биз табылганлай турабыз!" деп, кычыра кычыра Мединадан айрылды.

Ыслам Аскер, Абюсуфян ызына кайтхандан сора, узаймай Меккя таба джолга чыкды. толуга бир низам была Меккяга келинди. Мухаммат (ас) Ыслам Аскерге "Кан төкмегиз" деп буйрук берген еди. Куру Халид бин Валид башчылык етген аскер бөлек была Абдужахилни джашы Икрима юстюрген мушрикдени арасында кысха бир урушчук етилерге керек болду. Мушрикледен 13 адам карап карагынчы джоюлду, калганла да ызларына айланып качдыла. Пайгъамбар (ас) бу татывсуз ишни ешитгенинде мыдах болду, алай а себеп мушрикле едиле. Аллахны Келечиси бу болган ишни "Аллахны бир джазыву" болганын айтып сабырлык салды⁷³.

Меккяны төрт джанындан шахарга кирилди. Мушрикле терезеледен, ешикледен карашып Ёкхтемли Ыслам Аскерге карашгандан ары джук да еталмадыла. Аллахны Келечиси была тукумуна, калган асхабына "Сотсиял-економик" бойкот была, тюрю азапла была салган кыйынлыкларын еслерине тюшюрюп уллу коркувга кирдиле. Ол кезювде Мухаммат (ас) была ахлулары кысталган майданда "Хаджун" деп айтылган джерге Пайгъамбарны шатыры салынды. 14 джылны мындан алга, муслиманланы кьрген кыйынлыкларына ишарып караган курейшли мушрикле, енди аланы хорлам парадларына шашхын шашхын кара едиле. Уллу Аллах залимлени етгенлерине тюбетти, оңсуз-карувсуз болдула, селеширге турсунмаган адамларыны аллында башларын енишге тутдула.

Меккя алынып бошалгандан сора Сыйлы Пайгъамбар шатырындан чыгып тюесине минди, Аллахга махтав сала, зикир ете Кябага келди. Кишиге да уллу келлюлюк етмеди. Кябаны ичине кирип миңле была джылдан бери алайга тизилип турган путланы тышына атдырды. Ичин тышын джувдуруп тазалатды. Бюгюн аллай бир кюн еди, Кяба Хак Дин была, азан была, намаз была джылтырарга курала еди. Кябаны джувулуп тазаланганы бошалгандан сора, Аллахны Келечиси Мухаммат алейхиссалату вассалам Кябаны аллына басынып турган халкга былай селешди: "Сизге не етерими оюм етесиз?" Бу сору сорулган инсанла сав 21 джылны Пайгъамбарга да муслиманлагга да хар тюрю кыйынлыкны, азапны салган инсанла едиле. Ала бир авуздан джувап едиле: "Сен ашхы бир инсанса, ашхы бир инсанны джашыса, сенден ашхылык саклайбыз!" Быллай уллу бетсизлик кайда кьрюлген еди? Етерлерин етип, салыр кыйынлыкларын салып, атаджуртундан кыстап, ёлтюрюрге лагъым

⁷² **Товба сувра, 28:** "Ей, ийман етгенле! Мушрикле хар куру да кирлидиде. Ала быйылдан сора Кябага джувук бармасынла. Кerti да джарлылыкдан корка есегиз, (аны билигиз) Аллах суюсе сизни кеси чомартлыгындан бай етерикди. Ишексиз Аллах иги биливчюдю, хикмат иесиди".

⁷³ Ибн-и Хишам, III, б. 159.

етип кюрешген адамларындан “игилик саклагъанларын” айтыргъа уялмадыла. Хакыйкат халда Мухаммат (ас), быладдан колу савут тутхан еркишилени джыйып боюнларын юздюрюрге, тиширувларын кулдукчу-караваш етерге, сабийлери была ырысхыларын да колгъа алыргъа кючиеси еди. Алай а ол, Аллахны Сыйлы Келечиси еди. Уллулук, ашхылык, джумушаклык кёргюздю. Аланы 21 джыллык канлы джавлукларын, етген артыклыкларын кечип джюрекледен сыйны-хурметни, суймекликни орналтханны сайлады: “Бюгюн сиз енишге етиллик тюлсюз, азап да кёрлюк тюлсюз. Барыгъыз да еркинсиз, юйлеригизге чачылыгъыз!”

Мындан сора Билал, Пайгъамбарны буйругъу была Кябаны чардагъына ёрлеп кюнорта азанны кычырды. Кябаны тегерегинде тогъай сафла болуп намаз кылынды. Намаздан сора Сафа атлы джерге келинди. Аллахны Келечиси былайда алгъы бурун меккялы еркишилени, ызы была да тиширувланы Бей’атларын (бойсунувларын) кабыл етди: “Еркишиледен Ыслам Динден айрылмазгъа, казаватдан качмазгъа”, тиширувладан “Аллахгъа ортак кошмазгъа, зийна етмезге, кагъанак сабийлерин ёлтюрмезге, кишиге кара джакмазгъа, хак болгъан хар ишде Пайгъамбаргъа бойсунургъа, иги кюнлеринде да аман кюнлеринде да Ыслам Динге, Сыйлы Пайгъамбаргъа сыйынып джашаргъа” сёз алды.

Меккяны ёмюрлюкге колдан кетгенин, Кябаны чардагъында азан кычырылгъанын кётюралмагъанланы башында Аккаб бин Есийд келе еди. Коду кычыртылып бютёв меккялы мушриклени кечилгени билдирилгенинде ол да келип муслиман болду. Мухаммат (ас) да аға сый берип кесин Меккягъа гувернор (олий) етди. Му’аз бин Джебелни да джағы динге кайтханлагъа Ысламны ем да Кур’анны юретирге баш устаз етип Меккяда койдю.

Мухаммат (ас) Харис бин Хишам, Абюсуфян, Сафван бин Умейя, Сухайл бин Амр кирик Курейшни танылгъан тамадаларына сый берип аланы джюреклерин Ыслам Динге джылынырын излей еди. Быладан Сафван Пайгъамбаргъа келип, Ыслам Динге кайтхандан алгъа еки кюнню ойлашыргъа излегенин, муну ючюн болджал тилегенин билдирди. Пайгъамбар да аға төрт ай болджал берди. Алай кёп бармагъанлай, Хунайн Казаватда алынган гъаниматдан иги юлюш берилгенинде болджалын да толтурмай муслиман болду. Калгъанла да бирер бирер Хак Динге кайтдыла. Ыслам Аскерге уруш башлатхан Икрима бин Абюджахил да ичлеринде, бютёв курейшлиле кечилген едиле. Куру юч адам енчи аманлыклары себепли джоюлду.

Мухаммат (ас) уруш канунлагъа кёре меккялы мушриклени барын джояргъа оғ таба еди, муну етерге кючю да бар еди. Алай а барын кечди, мушриклени джыйын джыйын келип Хак Динге кайтырларына себеп хазырлады. Пайгъамбарны меккялы мушрикле ючюн джаздыргъан амнести (кечюв) кагъытыны ахыр сёзю былай еди:

“Тюлека”. Бу себептен меккя алынңандан сора муслиман болғанлагъа “Тюлека” деп айтылғанды⁷⁴.

Хунейн Казават

(Х. 8. Шавал ай/ 630 Оджак-Шубат айла)

Хунайн, Меккя была Таифни арасында, Меккягъа 15 кычырым узакда бир джерди. Меккя алынып, Мухаммат (ас), шахарны мындан ары джюрютюллюк онов ишлерин низамгъа салыргъа кюреше тургъан кёзювюнде, Хунайн тюзледе джашагъан “Хавазин” атлы кланланы Ыслам Динге каршчы биригип аскер джыйгъанлары, Малик бин Авф деп бирни башчылыгъында урушха куралгъанлары, ол төгерекеде джашагъан “Сакîф” атлы кланны да алагъа кошулгъаны ешитилди. Бу мушрик кланла Курейшни путларыны башына келгенни кеси путларыны башына да келлигин оюм етип, Мухаммат (ас)гъа каршчы уруш башлатыргъа бир фикирли болгъандыла. Болумгъа кёре “Курейш еталмагъанны бир етейик” деп кеслерине да база едиле. Ишни аманга кетерин сезген Сыйлы Пайгъамбар, джагъы муслиман болгъан 2000 адамны да кошуп 12000 санлы аскер была Хунейн тюзлеге таба айланды. Бир кавум муслиманланы джюреклеринде “Енди мындан ары бизни киши да хорлаялмаз” деп бир уллу кёллюлюк орналгъан еди. Алай а ендиге дери алгъан хорламларын Аллаху Та’ланы болушлугъу была алгъанларын есден чыгъармазгъа керек едиле (Товба сувра, аят: 25-26)⁷⁵.

Хунейн тюзлеге ачылгъан тар ёзенге киргенлеринде, джашырылып тургъан уста окчула Ыслам Аскерни ок джагъургъа тутдула. ДЖагъы муслиман болгъанла коркуп ызларына, Меккягъа дери качдыла. Калгъанла да кеслерине бетджан салыр кайгъыгъа тюшдюле. “Муслиманла хорланды” деген бир хапар карап карагъынчы төгерекеге джайылды. Керти кёлден муслиман болмагъан меккялыла бу халгъа куванч ете едиле. Пайгъамбарны төгерегинде 100 чаклы аскер калгъан еди. Сыйлы Пайгъамбар: “Мен керти пайгъамбарма, Аллахны келечисиме!” деп, минген кадырын ары была бери чаптырып чачув-кучув болгъан аскерлени казаватха чакыра еди. Аббас да ага бир заран келмесин деп, аны кадырыны джюгенинден тутаргъа кюреше еди. Пайгъамбарны, Абюбекирни, Аббасны, Умарны кёрюлмеген бир батырлыкъ была кеслерин алгъа атгъанлары, калгъанлагъа да джюрек кюч берди. Муслиманла Аллахны болушлугъу была дагъыда джыйылып казават низамгъа кирдиле. ДЖашыртын кеслерине ок атгъан Хунейн аскерлени джерлеринден юзюп атдыла. Енди паникле кёзюв мушрикlege келген еди. Мушрикле асыры коркгъандан хазналарын,

⁷⁴ Халебî, Инсан-юл Уйюн, III, б. 118; Ибн-юл Есир, аак., II, б. 267; Теджрид-и Сарих, X, б. 336, дб. (1633 нумерли Хадис); Белазурî, Футух-ул Булдан. б. 67.

⁷⁵ **Товба сувра, 25-26:** “25. Ант болсун, Аллах кёп джерде (уруш тюзледе), Хунейн казаватда сизге болушлук етген еди. Есигиздемиди, кёбюгюз кесин уллу кёллю етген еди, алай а (бу) сизни чачув-кучув болгъандан саклаялмагъан еди. ДЖерни юсю кең болса да сизге тар келген еди, ем ахырында (бузулуп) ызыгъызгъа кайтгъан едигиз. 26. Сора Аллах, Расюлу была му’минлени юслерине шошлук сезимни ендирди, сиз кёрмеген аскерлени (мёлеклени) ендирди да кяфирлеге азап етди. Да ма бу ол кяфирлени (кёрген) азабыды”.

ырысхыларын, тиширувлары была сабийлерин коюп качдыла. Муслиманла кёп джесир была сансыз санавсуз гъанимат алдыла. Быланы барын алып келип ДЖирана деген джерге джыйдыла. Алай а Мухаммат (ас) казаватны бошламагъан еди. Таиф джанына да, Етвас джанына да качханланы ызларындан кувалатды. Евтасда етилген казаватда муслиманланы аскер башчылары Абю Амр шейит болду. Аны джерин Абю Муса-ел-Аш'арі алып джавну кавшатды. Таифни тегерегинде таш хунала болгъаны себепли бет бетге уруш етерге мадар табылмады, ок атышылды.

Бу казаватда муслиманла биринчи болуп таш атхан мешинала ишлеп хуналагъа таш джавдурдула есе да оялмадыла. Казаватны каты бара тургъан кёзювюнде 23 каракул Таифден качып муслиманлагъа кошулдула, кеслери да Ыслам Динге кайтдыла. Хакыйкат халда бу, алагъа берилген сёзню джерине келтирилгени еди, бары азатлыкларын алдыла.

Таиф шахардан калгъан джерлени бары муслиманланы колларына ётдю. Алай а таифлиле да бек ирахын болгъан едиле. Хунадан башларын узатып карар кючлери калмагъан еди. Аланы корувлагъан, шахарны деменгиле хунасы еди. Муслиманла хунаны оялмазлыкларын ағылагъанларында кеҗеш етип куршовну бошладыла. Ызларына кайта туруп "Я Рабби! Таифлилени тюз джолгъа кайтар, аланы бизни джыйыныбызгъа джолукдур" деп, дува етдиле⁷⁶.

ДЖесирле была гъаниметле джыйылып тургъан ДЖиранада Мухаммат (ас) сют егечи Шейманы тапды, аны ийнаклап еркелетди.

Муслиманлагъа кошулургъа была юйюна кайтыргъа еркин болгъанын билдирди. Ол да кайтыргъа сюйгенин айтды. Кесине ырысхы да, ачха да берилип, саклавул аскерле была елине ашырылды.

Алынган гъаниматны юлешинген кёзювюнде Уркус бин Зубейир атлы акмак адам "Мухаммат (ас)ны гъаниматны тюз юлешмегенин" айтханы асхапны бек ачувландырды, аны джоюлуруна деп оюм билдиргенлеге Аллахны Келечиси "ДЖерни юсюнде мен тюзлюк етмеген есем тюзлюк етген кимди?" дегенден ары джук да айтмады. Куркусха да кол тийдиртмеді. Куркус юлюшюн алып кете тебирегенинде Сыйлы Пайгъамбар "Бу адам да, аны тукумундан келген талай адам да узаймай окну хайванга кирип чыкгъаныча кысха бир заманда Ыслам Динден чыгъарыкдыла" деди. Кертиси да бу Куркус деген адам, Алийни халифелик заманында аға баш келтюрген "хариджілени" тамадаларындан болду. Нехраван деген джерде Алийни аскерлерини колу была джойулду⁷⁷.

Гъанимат (добыча) юлешингенден сора бек сейир ишле болду. Быладан бири, хавазинчи джесирлени Пайгъамбаргъа келип, сабийлигинде Са'д улуланы колунда 4 джылны джашагъанын,

⁷⁶ Ибн Хишам, аак., IV, б. 131; Ибн Са'д, аак., ЫЫ, б. 159.

⁷⁷ Ибн Хишам, аак., IV, б. 139; Халебі, аак., III, б. 122; Шехрестяні, ел-Милел ве'н Нихал, I, б. 21; Ибн-юл Есир, аак., II, б. 341, дб.; А.ДЖ. Паша, Кысас-ы Енбия, II, б. 117; Яшар Кутлуай, Тарихте ве Гюньюмюзде Ислам Мезхеплери, б. 85.

Халиматны емчегин емгенин, джесирлени ичинде емчек-ана карнашлары была емчек-ата карнашлары-егечлери болгъанын ескертип аланы кечилирлерин тиледиле. Бу тилек Сыйлы Пайгъамбарны мардасыз кувандырды. Хаман Абдулмутталип улуланы юлюшюне тюшген джесирлени азат етилирин буюрду. Хакыйкат халда Аллахны Келечиси бу затны ортагъа чыгъарын саклап тура еди. Бу себепден, гъаниматны юлешинирин бир кесекчикни кечиктирген еди. Абдулмутталип улула Пайгъамбарны емчек карнашлары была егечлерин азат етгенлеринде, калгъан халк да кеслерине тюшгенлени азат едиле. Муслиманланы бу атив иннетлерин керюп тургъан азатлыланы бары кеси талпувлары была Ыслам Динге кирдиле. Бир башха сейир иш да ансарлыланы кеси араларында даулашханлары еди. Муну себеби; джагы муслиман болгъанлагъа (меккялыла) гъаниматдан аслам юлюш берилгени еди. Алай а муну себеби, джагы муслиманланы джюреклерин Ыслам Динге джылынырына болушлук етив еди. Тарыхда бу болгъан ишге “Муеллефет-юл Кулюб” = ДЖюреклени Ыслам Динге джылытув, деп айтылганды. Быланы ичинде Абю Суфян, Хаким бин Хизам, Уейне бин Хысн, Акра бин Хабис, Сафван бин Умейя, Аббас бин Мирдас, дб... кирик Курейшни тамадалары да бар еди. Ансарлы джаш муслиманладан бир кавуму, джагы муслиманлагъа гъаниматдан аслам юлюш берилгенини магъанасын аялаялмай “Мухаммат (ас) бурунгу елчилерине кел ашады” деп, куш-муш ете едиле. Пайгъамбарыбыз бу куш-мушланы ешитгенинде, бутев ансарлыланы джыйып “Меккя халкны савлай Ыслам Динге кайтырын ем да керти келден байланырын бегимге алыр ючюн былай тап кергенин, бу себепден тукум тамадалагъа айырып артык гъанимат чачханын, алагъа ансарлыладан бек кел ашамагъанын” билдирди. [Сезню былайында хар ким да ажимсыз керюп билген бир иш да олду: Мухаммат (ас) ансарлылагъа айтырын айтып бошагъанында, былай айтып сорады: Меккялылагъа гъаниматны асламын юлюш етдим, сизге да кесими тыйынчлы кердюм. Енди айтыгъыз, гъаниматны асламынмы излейсиз, меними?” Бу сезлени ешитген ансарлыла кычырык етип джыладыла, бары бир авуз болуп “Сени, я Расюлулах, сени!” дедиле. Й.Н]. Былайлык была керексиз мыданлыкла чачылды, бары куванч аллы болдула⁷⁸.

Бир башха сейир иш да Мухаллим бин Джассама атлы адамны махкеме аллына чыгъарылгъаны еди. Бу адам алгъараклада, Пайгъамбарны буйругъу была инсанланы Хак Динге чакырыргъа деп куралгъан устаз белекледен биринде ишлеген еди. Бу кезювде Амр бин Азбат-юл-Ешджай атлы адамны Ыслам Динге чакырады. Ол а “огъай” деп коймай, Ыслам Динге киририне ишан боллук атив сезле айтады. Алай а Мухаллим, бурундан бери дерти болгъан Амрны елтюреди. Айтхан

⁷⁸ Ибн Хишам, аак., IV, б. 141, дб.; Халеби, аак., III, б. 123-124; Теджрид-и Сарих, X, б. 341-343 (Хадис: 1635).

арив-джарык сёзлерин да джан коркув была айтханын билдиреди. Хунейн Казаватдан сора, Амрны юйдегисини тарыгъыву, устаз бёлекни тамадасыны шагъатлыгъы была Мухаллим махкеме аллына чыгъарылды. Кысасха кысас хокум етилди. Алай а Сыйлы Пайгъамбар, Амрны юйдегисине “кан ачха”ны кабыл етселе тап болурун билдирди, ала да кан ачхагъа разы боладыла. Мухаллимни Амрны юйдегисине 100 тье тёлерге керекли болгъанына хокум етилди. Алай а Мухаллим кечмеклик тилер орнуна, бурун айтханында каты болады. Айтылгъанга кёре Мухаллим кеси увахдысы была ёлгенди. Дагъыда муну юсюнден айтылгъанга кёре, Мухаллим ёлгенинде, Пайгъамбаргъа ётюрюк айтханы ючюн кабыр топурак аны джийиргеншли тёрегин кабыл етмей тышына атханды. Бу болгъан иш Аллахны Келечисине айтылгъанында ол мубарек алай сёлешгенди: “Бу иш, тергев алып ючюн Аллахны бир му’джизасыды, ансы топурак кабыл етмезлик джук да джокду. Иги терен асырагъыз да юсюне ташла калагъыз”⁷⁹. Сыйлы Пайгъамбар Мухаммат Мустафа алейхиссалам, Мекяда ишлени тындыргъандан сора, Кябаны таваф етип Мединагъа айланды. Аттаб бин Есидни Мекягъа олий етген еди. Огъарыда айтылгъаныча Му’аз ибн Джебелни да баш устаз кулук была алайда койду. Абю Махзура атлы джаш адамны да Кяба межгитге муваззин етди.

Арап кланланы келечилерин Мединагъа келивлери

Кекяны алынган, Хавазин кланланы бойсундурулгъаны Арабада джашагъан кланланы Ыслам Динге карагъанларын кёзге кёрююрча тюрлендирген еди. Нечюн десегиз, Мекяда джашагъан Курейшли кланладан сора, батырлыклары была танылгъан Хавазинли кланланы да Ыслам Давлетге бойсунганлары, барыны еслерин башларына джыйгъан еди. Бу тегерекде, Таифден калгъан джерле Мединаны оновуна кирген едиле. Хиджиратны 8-чи джылында (630) башлагъан кланланы келечи ийивлери 631 джылда да джюрюгенлей тирду. Келгенледен 20’дан артыгъы Ыслам Динге кайтып Ыслам Давлетге таба болургъа талпыгъанларын билдирген едиле. Бу джылгъа Ыслам Тарыхында “Келечилени келген джылы” деп аталгъанды.

Бу кёзювде Неджран, Хавлан, Сакиф, Са’д, Темим, Есед, Фезара, Мурна, Кинана, Садиф, Джухайна, Езд, Гассан, Еслем, Химер атлы кланла Ыслам Динге кайтдыла.

Кланладан келген келечиле давлетни конак юйлеринде не да карыву иги юйледе конак етиле едиле. Сора алагъа узтазланы болушлугъу была Ыслам Динни тамаллары юретиле еди. Келечиле былайлык была Ийман-Ысламны юретип джуртларына кайтсала, кеси халкларына Ыслам Динни юрете едиле. Сыйлы Пайгъамбарыбыз бу келечилеге, кеси джуртларында муслиманлагъа иймамлык (намаз кылдыргъан кулук) ючюн да еркинлик бериле еди.

⁷⁹ Ибн Хишам, аак., IV, б. 276.

Мухаммат (ас) кланладан келген келечиле была кёрюшген кёзювюнде ем маджал, ем джрашыв кийимлерин кийип алагъа хошкелди бере еди, аланы арив кёрюп джакла еди. Кубатлыкларын, кёзге джарашмагъан затларын да кёрмезден келе еди. Кете тебиреселе да савгъала бере еди.

Биринчи Хаджи Куллук – Мушрикlege ес джыйдырув

Хиджиратны 9-чу джылында (631) Хаджи куллукну калай етилирини джоруклары белгили болду. Аллахны Келечиси, Абюбекир (ра)ны “Хадждж Емърликге” = Хаджи Тамадалыкгъа атады. Ол да Кяба была тегерегинде хаджи куллукну калай етиллинги муслиманлагъа юретди. Алий да Пайгъамбарны буйругъу была, мушрикlege төрт айны болджал берилгенин, бу заманны ичинде муслиман болмасала джуртларындан коюп кетерге керекли болгъанларын ачык етип билдирди. Путлагъа табынганланы кирли / мурдар болгъанлары себепли, быйылдан сора аланы Кябагъа джувук барырларына еркинлик берилмезлиги да Алийни авзу была бютөв халкгъа ачык етилди. Алий (ра), Сыйлы Пайгъамбарыбызны буйрукларын халкгъа билдирген кёзювюнде “Товба Сувра”ны аятларын да окуй еди: 1-28. Хакыйкат халда мушрикдени саны бек таркайгъан еди. Кланланы адамларыны бютөвге джувугъу Хак Динге кайтгъан едиле. Былайлык была Кяба была тегереги, мушрикледен (кяфирледен) тазаланып Ибрахим (ас) была Исмаил (ас)ны кюнлериндеги халына келди. Му’минле да куванч аллы болдула...

Кя’аб бин Зухайрны Ыслам Динге кайтханы

Кя’аб бин Зухайр “джахилие / джахиллик чакда” = Ысламдан алгъа кёзювде, Арабияны ем танылгъан шайири еди. Карнашы Буджайр муслиман болуп Мединагъа кечгенден сора, назмуларын кылыч етип муслиманлагъа кара канны куюп тура еди. Мухаммат (ас) была белгили негерлерине айтмагъан аманы джок еди. Асыры кёбге кете тебирегенинде, аны тумаландырыгъа онов етилди. Мекка была тегереги Ыслам Динге кошулгъандан сора Кя’аб джашырылып джер тапмай бек аманга джетип тура еди. Бу кёзювде карнашы Буджайр, Пайгъамбар (ас)гъа барып “Кя’аб муслиман болса аны кечермисе” деп сорду. Кечиллинги юренгенден сора Кя’абха хапар джиберип “Ыслам Динге кайтса кечиллинги” билдирди, муну ючюн да Мединагъа келип Аллахны Келечисинден кечмеклик тилерге керекли болгъанын ескертди. Бу хапарны алгъан Кя’аб бет тюрсюнюн тюрлендирип Мединагъа келди. ДЖамагъатны ичине катышып, Расюллулахны аллына барды. “Кя’аб муслиман болуп келсе аны кечерми еди?” деп сорду. “Хов” джувапны алгъанында “Кя’аб туврагда сюелип турады” деди. Асхапдан ачувланып хыр-гюр етгенле болдула есе да Расюллулах “Кя’абны кечилгенин” ачык етип барын тохтатды. Бу халдан джюреги бек учунуп кёлю такыр болгъан Кя’аб, азбарындан бир назму айтып башлады: “Пайгъамбар дунияны джаратхан бир чыракды- ДЖарыгъы была тегерегин джарытхан бир нюрдю- Аманлыкны юзюп атар ючюн _ Ийилген Аллахны кылычыды...” деген

тизгинлеге келгенинде, Аллахны Келечиси разылыгъын билдирирге деп, капталын тешип назмучуну сыртына каплады.

Кя'абны бу касидасына = махтав назмусуна "Касиде-и Бюрге" деп айтылганды. Касиде = махтав назму деген сөздю, Бюрге ва "каптал" деген магыанагъа келеди: каптал назму.

Меккя тышында джашагъан мушрикле была байлам

Мухаммат (ас) Меккяда кёзювюнде огъуна (Хиджиратдан алгъа), Араб джарты айрымканны узак джерлеринден Кябаны кёрюрге келген мушрик арабла была кёрюшювчен еди. Бир джолда, огъарыда айтылганыча Таифге барып Сакыф улуланы Хак Динге чакыргъан еди. Билингени кирик таифлиле Расюлуллахны селекеге алып кесин сабийлеге таш атдырып кувалатхан едиле. Алай а Сыйлы Пайгъамбарны бу каджымагъан кюрешлери кёп меиналыны Ислам Динге кайтырына себеп болгъан еди. Араб джарты айрымканны арабларыны Ыслам Динге сувук карагъанларында, ишексиз меккялы курейшлилени авурлугъу бар еди. Курейшлиле, Кябаны Меккяда болгъаны себепли, ырысхы джаны была да тин джаны была андан уллу хайыр таба едиле. Муну тышында, курейшлилени калгъан кланланы катларында уллу сыйлары бар еди. Бу себептен, курейшлиле Ыслам Динге кирселе бу сыйларын тас етериклери кирик Кяба себепли джыйгъан ырысхыларындан да боллук едиле. Ма муну ючюн Ыслам Динге канлы джав болуп джылла узуну кюрешдиле. Кеслери кыллы калмай, калгъан кланланы да джав етип, ёчюктюрюп аланы муслиман болурларын кечикдирдиле. Курейшлилеге тост болуп Ыслам Дин была кюрешген кланладан бири, Меккяны кюнлюм табасында орналгъан Ехабиш атлы кланла едиле. Ехабишлиле Пайгъамбарны Меккяда джашагъан кёзювюнде, курейшлиле муслиманлагъа салгъан экономик-сотсиял бойкотха кошулгъанлары кирик, Ухуд была Ендек Казаватлада меккялылагъа болушхан едиле. Муслиманлагъа канлы джав болгъан кланладан бири да Гатафан атлы клан еди. Фезара, Ешджа, Са'лаба, Мюрре дегенча уллу бутаклары болгъан бу клан Мединаны шимал джанында орналып еди. Была Ысламгъа каршчы джавлук етгенде Хавазинлиле ем да Сулеймлие была бирге бир ючаяк бола едиле. Сюлеймлие Мединаны кюнлюм-кюнтувгъан табасында джашай едиле. Отлавлары кең, сув хуюлары кёп, мирзев сабанлары еркин еди. Алтын-кюмюш магыаданлары была да таныла едиле. Хавазинлиле ва огъарыда айтылганыча Меккягъа джувукда орналып едиле. Хавазин кланланы арасында орналгъан Таиф, бу тегерекни ем уллу шахары еди. Алайда ва Сакиф атлы клан джашай еди. "Бирр-и Ма'юна Кыйынлык" сюлеймлилени топуракларында болгъан иш еди. Айтылгъан кланланы бары Ысламдан алгъа чабывукда, бузгъунчулукда бирге болгъанлары кирик Ыслам Динге джавлукда да бирге едиле. Была Ендек Казаватда курейшлиле была чувутланы катында сюелген едиле. Меккяны алынганындан сора хавазинчилени уруш башлатханлары, ем ахырында хорланып Ысламгъа бойсунгъанлары огъарыда айтылгъан еди.

Мединаны шимал ем кюнлюм джанларында джашагъан Хуза'а атлы клан еки уллу бутакгъа айрылгъан кючлю бир клан еди. Быладан "Еслем" атлы бёлек джумушак халили еди. Мусталык атлы бёлек а муслиманлагъа куру да аман иннет джюрюте еди. Хиджиратны бешинчи джылында Мухаммат (ас) Мусталык улулагъа казават башлатыргъа оюм ете тургъанлай, ала аъыларын тюрлендирип муслиманлагъа иги иннет джюрюте тебиредиле. Худайбия Сёзлешме етилген кёзювде хуза'ачыланы бары Пайгъамбарны катында орун алгъан едиле. Курейшни джакчылары Бекр улула хазречлилеге чабывул етгенлеринде, хуза'ачыла болумну гузаба Мухаммат (ас)гъа билдирген едиле. Билинчени кирик, Сыйлы Пайгъамбар бу чабывулдан сора, Меккяны алыргъа каты онов етген еди. Таифни кюнлюм джанында ДЖураш деп айтылгъан топураклада Езд была Девс атлы кланла джашай едиле. ДЖураш, мирзев ёсдюрюрге келишген, джавгъа каршчы корулангъаны тынч бир джер еди. Келлик кёзювде уллу сахабадан саналлык Абюхурейра была Абю Мюса-ел-Еш'арî бу айтылгъан Девс кландан едиле. Хиджиратны 10-чу джылында евслиледен 15 адам, Мединагъа келип муслиман болдула. Сыйлы Пайгъамбар да алагъа, ызларына кайтхандан сора "мушрикликни кояргъа унамагъан" джурашлыла была кюреш етерге еркинлик берди.

Неджед была Орта Арабияда джашагъан Тай атлы кланны адамлары, Хиджиратны 9-чу джылына тувра Ыслам Динни танып тебиреген едиле. Есед улула да быланы хоншулары едиле. Куза'а атлы клан ва ертде заманда кюнлюм джуртлада джашагъан есе да, енди Мединаны шимал джанына кёчген еди. Была бары да муслиманла была иги кечинирге кюреше едиле. Келб улула да Хуза'а кланны бир бутакгъа едиле. Была Хиджиратны 9-чу джылында Хак Динге кайытдыла. Мединагъа иги кесек узакда, шимал джанында джашагъан ДЖузам атлы клан, Ыслам Динге джавлугъу была танылгъан еди. Куру да меккялы караванлагъа болушуп тура едиле. Мута Казаватда да Бизансны катында орун алдыла.

Кёрюлгени кирик Араб кланланы асламы Ыслам Динге джылла узуну джавлук джюрютуп тургъан едиле. Зухра улула была Адий улуланы Бадр Казаватха кошулмагъанлары, Ыслам Динге джумушак карагъанлары себепли тюл еди, Мухаммат (ас)ны анакарнашлары болгъанлары себепли еди. Билинченича Аминат анабыз Зухра улуладан еди. Адий улула да Умар (ра)ны ата карнашлары едиле. Кланланы аслам джартылары джавлук джюрютселе да бир кавуму, сёзючюн Мединагъа джувук орналгъанла была Кызыл Тегииз джагъада джашагъанла муслиман болмасала да иги кечинирге кюреше едиле. Быланы арасында Бадргъа джувукда джашагъан Дамма улула была Мудлич улуланы, Кызыл Тегииз джагъада джашагъан Музайна улула была ДЖухайна улуланы санаргъа боллукду.

Мухаммат (ас)халкла арасы бир урушмазлык сёзлешмени биринчи болуп Хиджиратны 2-чи джылында Дамра улула была етген еди. Муну ызындан ДЖухейниле была была сёзлешме курады. ДЖухейниле была

етилген сёзлешмени бир ушашы Мудлич улула етилди. Мухаммат (ас) была Абюбекир (ра)ны Мединагъа хиджират етген кёзювлеринде, ызларындан джетип аланы тутаргъа излеген Сурака да бу кландан еди. Гъыфар атлы клан была да сёзлешме етилген еди. Тёгерекдеги мушрик кланла была тостлук-урушмазлык сёзлешмелени етилгени Мединагъа да тылпув алдыргъан еди. Курейшлиле бу айтылгъан кланланы джуртларындан озгъан заманларында тынчлык табарык тюл едиле. Бу кёзювде Мусайна атлы кландан 200 адам Мединагъа келип Расюллулахны туврасында Ыслам Динге кайытдыла. Огъарыда аты айтылгъан тавушлук шайир/назмучу Кя'аб бин Зухайр бу кландан еди⁸⁰.

Араб джарты айрымканны Араб кланларын Ыслам Динге джылына тебирегенлери, Хиджиратны 6-чы джылында Курейш была етилген Худайбия сёзлешмеден сора башлагъан еди. ДЖафыз адамны каны акмагъанлай етилген бу урушмазлык-сёзлешмеге Кур'анда "ДЖылтырагъан Хорлам" деп айтылады (Фетих сувра: аят: 1). Бу сёзлешме Курейшден да калгъан кланладан да кёп адамны Ыслам Динге кайтырына джол ачхан еди. Хиджиратны 8-чи джылында Мекя была Хавазин кланланы джуртлары Ыслам Давлетни чегини ичине алынгъандан сора ва кёп кланла политик келечи джыйынла курап Мединагъа джиберип тебиредиле. Быладан тап кесеги кеси разылыклары была Хак Динге кирдиле. Енди бу теманы, таифлилени Мединагъа келечи ийгенлери была бошайык.

Таифлилени Мухаммат (ас)гъа калай азап бергенлерин, аны калай селекеге алгъанларын аылатхан едик. Аланы бу етген артыккларына, зулмуларына каршчы Аллахны Келечиси сабырлык салып, каргъар орнуна барына да Аллаху Та'ладан кечмеклик, джюрек тюрленмеклик тилеген еди. Аны дуvasы кабыл болду, таифлиле ем ахырында ойлашдыла. Мединагъа келип, бары Ыслам Динге кайтханларын билдирдиле. Былайда сейир бир затны чертерге керекди; таифлиле муслиман болгъанларында, аланы ем сыйлы путлары "Лат"ны уватыргъа деп, Абюсуфян была Мугъ'ира бин Шу'ба'ны куллук алгъаны еди. Билингени кирик бу еки адам, Мекя алынгъынчыгъа дери путлагъа табынган меджусланы ем белгили тамадалары ем да Мухаммат (ас)ны ем уллу джавлары едиле. Екиси да гузаба куралып, Таифге барып "Лат"ны да калгъан путланы да уватып, куллукларын толусу была тындырып кайтдыла.

Чувутлула была кюреш

Мухаммат (ас) Мединагъа кёчген кёзювде шахарны тюз джартысы чувутлу еди. Ибрани джазывну джюрютселе да арабча сёлеше едиле. Быланы "Бейт-юл Мидрас" атлы бир илму мектаплары была "Кенз" атлы бир хазна курулушлары бар еди. Хазналарында (банкаларында) керек кюнде джояргъа деп куру да ачхалары асыралып тура еди. Алай

⁸⁰ Кланланы юсюнден кең билги алып ючюн карагъыз: Мухаммед Хамидуллах, "Ислам Пейгамбери", I, б. 427-539.

а Араб кланланы башларын сылап, ала была тостлук сёзлешмеле етип джашай едиле.

Юч клан едиле: Кайнука улула, Надир улула, Курайза улула. Быладан Кайнука улула куюмчулук (алтын-кюмюш усталык), была кечине едиле. Надир улуланы кеҗ хурма бачхалары бар еди. Курайза улула да теричилик занагъатны бардыра едиле. Мединалы чуджутлуланы дунялыклары иги болгъаны себепли уллу кёллю, махтанчак бир джамагъат едиле.

Мухаммат (ас) Мединада "Давлет организатсия" курагъан кёзювюнде, мединалы чувутлуланы турумларын да есепге алгъан еди.

Хазырлангъан конструкция канунда аланы хаклары да белгиленген еди. Муну была калынмай "Тостлук-сёзлешме" да етилген еди.

Сёзючюн, шахарны тыш джавлагъа каршчы корувларгъа аскер куллукну хар еки кавумну да биринчи борчу еди. Бир бирлерине чабывул етерик тюл едиле. Хар халк кеси дининде еркин боллук еди

...

Чувутлуладан бек азы Ыслам Динге кайытды. Быланы ичинде ем белгилеси Абдуллах бин Салам еди. Ол, уллу алим болгъаны себепли чувутлула аны бек джаклай едиле. Алай а Ыслам Динге кайытханында айтмагъан аманларын коймадыла. Бара баргъан кёзювледе чувутлула муслиманланы енишге кёрюп, хыликке етип, Пайгъамбарны да селекеге алып тебиреген едиле. "Ассаламу алейкум" дер орнуна, "Ассауу алейкум" дей едиле. Бу "саға увахты тийсин" деген сёз еди. Мунафыклык (еки бетлилик) да ете едиле. Кюнортадан алгъа муслиман кёрюнюп ашхамгъа тувра динден чыгъа едиле. Былайлык была араблагъа да аман юлгю болургъа кюреше едиле (Ал-и Имран сувра, аят: 72)⁸¹. Араблагъа прес етип (басып оҗларын алыргъа кюрешип) алагъа "Меджус динни Ыслам Динден иги болгъанын" айгъакларгъа да дыгалас ете едиле (Ниса сувра, аят: 51)⁸². Муну была да калмай, Евс была Хазреч кланланы арасында бурундан бери джюрютп келген джавлукну чучхургъа, башхартыргъа кюрешгенлей тура едиле. Алай а Ыслам Дин евсиле была хазреччилени "Дин карнаш" етгенли бери ала чувутлуланы тузакларына тюшмей едиле.

Кайнука улула была казават

Ыслам Дин Мединада орналгъандан сора, джашавну хар бетинде тейри низам джюрютюлюп тебирелген еди. "ДЖамагъат тин" ёсюп, економи да айнып бара еди. Сёзючюн, ары дери чувутлулагъа етдирген кёп ишлени, енди муслиман арапла кеслери ете башлагъан едиле.

Чувутлуланы базарларына алтернатиф болуп "Ыслам базар" да куралды. Былайлык была алагъа економик бойсунув таркая тебиреди. Бадр Казаватда алынган хорлам да муслиманланы хар джаны была

⁸¹ **Ал-и Имран сувра, 72:** "Китап ахлуладан бир бёлек былай айтды: "Му'минлеге ендирилгенге кюнню аллында ийнанып, ахырында кери туругъуз. (Былайлык была) ала динлеринден кайтыргъа болурла".

⁸² **Ниса сувра, 51:** Кеслерине китаптан насыб берилгенлени (чуджутлуланы) кёрмедимми? Ала путлагъа, шайтанга ийнанадыла, сора кяфирле ючюн: "Была му'минледен даха тюз джолдадыла" дейдиле.

кючлендирди. Муслиманланы былай джеңил айнып баргъанлары чувутлуланы ем кайгъыландыра еди ем да ачувландыра еди. Бу кёзювде, кайнука улуланы базарында “бир муслиман тиширувгъа артыклык етилген”и отну кабындырды: бир джаш тиширув, джук алыргъа деп бир кюмчу (алтын- кюмюш ишлеп сатывчу тюкен) тюкенге киреди. Чувутлула аны кийимин селекеге алып артык сёзле айтадыла. Джавлугъун тешдирип башын ачдырыргъа зор етедиле, ол да унамайды. Тиширувгъа еслетмей бир етегин джип была бир джерге байлайдыла. Кетерге деп тышына атлагъанында етеги сыдырылып кымыжасы кёрюнеди. Бу халгъа джаны мардасыз кыйналгъан тиширув “болушугъуз!” деп кычырады. Алайдан озуп баргъан бир муслиман араплы ары карап болумну кёреді. Артыклык етген чувутлулуну джояды, чувутлула да аны джоядыла, шейит етедиле. Былайлык была муслиманла была чувутлуланы арасына канлы джавлук кирди. Бу озгъан иште терслик чувутлулада еди. Расюлллах, бир муслиман тиширувгъа етилген артыклык была аны намысын корувларгъа кюрешген бир муслиман еркишини джоюлгъанына сейирге карап коймады. Хаман аскер курап 15 кюнню кайнукалыланы тийрелерин куршалады. Кайнукалыла савут была каршчы туралмазлыкларын аңылагъанларында бойсундула, ызы была да Мединадан кысталдыла. Корагъан кёзювлеринде Мухаммат (ас) алагъа “Елталгъанларын биргелерине елтирлери ючюн” еркинлик берген еди. Ала да елталгъанларын елтидиле, елталмагъан мюклери да муслиманлагъа гъанимат болуп юлешинди (Хиджиратны 2-чи джылы, Шавал ай).

Кя’аб бин Ешрафны джоюлгъаны

Кя’аб бин Ешраф ана джаны была Надир улуладан еди. Айтылгъан назмучу ем да джырчы еди. Назмулары была Меккяны мушриклерин мединалы муслиманлагъа ёчюктюрюрге, юсдюрюрге кюреше еди. Расюлллах была аны тамада асхапларын селекеге алып алагъа авзуна келгенни куяргъа юренчек болгъан еди. Бу себебден Кя’абны джояргъа онов етилди. Аны джоюлгъаны, анычалагъа да тергев боллук еди. Мухаммат бин Мескенени башчылыгъында бир бёлек адам, кысыла кысыла барып, Кя’абны джойдула (624, Хиджиратны 2-чи джылы). Айтылгъанга кёре, ертденбыласында бир кавум чувутлула озгъан ишни Пайгъамбаргъа хапар бердиле, ол да былай джувап етди: “Аллах была Пайгъамбарына авуз оздуруп тургъанны, хыянатлыкны, меджуслула была ишбирликчини, муслиманлагъа каршчы бузгъунчулук чыгъарыргъа кюрешгенни тазири (азабы) буду. Сизде дагъыда быллай кёпле бардыла, алай а алагъа тийилмегенди. Юйюнде адеби была олтургъанга киши да джук етмез!” Бу озгъан иш, Бадр Казаватдан аз алгъа джюрюген еди⁸³.

Надир улула была казават

Ыслам Динни юретирге деп ийилген 70 устазны Мауна Хуюланы катында бандитлени колу была шейит етилгенин алгъарагда айтхан

⁸³ Ибн Хишам, аак., IV, б. 54-62.

едик. Быладан джаһыз бири джанын кутхаргъан еди: Амр бин Умейя. Амр, Мединагъа кайта туруп, бир терекни тюбюнде калкып тургъан еки адамны еследи, иги карагъанында быланы, устаз нёгерлерин джойгъан бандитледен болгъанын билди, юслерине атылып екисин да джойду. Алай а аланы екиси да Расюллулахдан “Еман” = корувлав хак алгъан адамла едиле. Бу себепден быланы диетлерин (кан ачхаларын) давлет хазнасындан төлерге керек болду. Нечюн десегиз, Амр бин Умейя быланы, кеси енчи джавлугъу ючюн тюл да Ыслам Дин ючюн джойгъан еди. Диет/төлев ачха не да мал муслиманла была Надир улуладан джыйылыргъа керек еди. Ала была етилген сёзлешмеде “ачха была малны юсюнден джуваплылыкны” еки джанына да тең боллугъу сёзлешме кагъытха джазылгъан еди. Мухаммат (ас) Надир улулагъа хапар ийип, айтылгъан төлев ачханы джартысын джыйып хазыр етерлерин билдирди. Кеси да ол тийреге барып тамада асхаплары была бир кала хунаны тюбюне олтурду. Чувутлуланы бир кавуму аны сёзге тутдула, бир кавуму да хунаны юсюнден бир мазаллы тирмен ташны Сыйлы Пайгъамбарыбызны башына атып ёлтюрюрге деп тузак курай тургъанларын, туврада сюелип тургъан муслиманла еследи. Аланы бары алайдан джеңил огъуна узаклашдыла. Расюллулах, Мухаммат бин Меслемени алагъа келечи джиберип: “Он кюнню ичинде харекетлерин-хадеклерин да джыйып Мединадан дүмп болуп кетерлерин, огъай деселе ва, казават башлатыллыгъын каты кюде билдирди. Алай Чувутлу Надир улула, мунафыкланы да болушлугъун табып “огъай” деди. Мухаммат (ас) аскер курашдырып Надир улула джашагъан тийрени 15 кюнню куршалады. Тышындан да ичкеридеги мунафыккладан да болушлук келмези аңылашылгъанында надирчи чувутлула “Мединадан кёчерге” разы болдула. Биргелерине елталгъанларын елтирге еркинлик берилген еди. Муслиманла аладан бир джаһыз джанны бурнун канатмадыла. Чувутлуланы бир кавуму Хайберге, бир кавуму да Шам (Дамаскус) таба дүмп болуп кетди (626-Хиджиратны 4-чю джылы).

Надир улула была казаватны башха себеплеге байлагъанла да барды. Былагъа кёре, Курейшни мушриктери Бадр Казаватдан сора Надир улуланы муслиманла была уруш етерге башхартып тура едиле. Кайнука улуланы Хиджиратны 2-чи джылында Мединадан кысталгъанлары да аланы илгизлик етген еди. Да ма бу оюм была Мухаммат (ас)гъа тузак курап аны джояргъа онов етди. Алгъы бурун Аллахны Келечисине хапар джиберди: “Надир улуладан юч Чувутлу алим Пайгъамбар была Дин юсюнден дав етерге” талпыйдыла. Давну ахырында бу юч алим Расюллулахгъа ийнанып, бойсунуп муслиман болсала, Надир улула да савлай Ыслам Динге кайтыргъа сёз бере едиле. Болса да бу бир тузак еди. Ол юч алим чепкенлерини тюбюнде бирер кама джашырлык едиле. Муратлары, тап тюшюргенлей Пайгъамбарны джояргъа еди. Аллахны хикматындан сорул сорулмаз, надирчиледен бир тиширув бу тасханы юренди, сора ансарчы бир джувугъуна билдирди. Былайлык была надирчилени аман иннетлери

белгили болду. Пайгъамбар да аланы тийрелерин аскер была куршалады⁸⁴.

Курайза улула была казават

Бу кёзювде Мединада чувутлу кланладан куру Курайза улула калгъан едиле. Была была шохлукну баргъаны аман тюл еди. Болса да Ендек Казаватда ала да керти иннетлерин белгили етдиле. ДЖав была бирге болуп муслиманланы сыртларындан уругъа бир оновлу болгъанлары ортагъа чыкды. ДЖав / тюшман ендекни озуп шахаргъа киралса, бары бир болуп муслиманланы туврарык едиле. Бу хыянатлык (берген сёзюне табылмай артдан урувчулук) кюн джарыкгъа чыкгъанында, Курайза улулагъа да ишанылмазлыгъы белгили болду. Алай а чувутлуланы планлары баштёбенине айланды. Бирлешген ДЖав, ендекни ёталмай, ызына айланып думп болуп кетген кюн, Сыйлы Пайгъамбар гузаба огъуна Курайза улуланы тийрелерин аскер куршовгъа алды. Чувутлула ишни башында кайрылыргъа изледиле есе да, сынамлы Ыслам Аскерге карув еталмазларын джеңил аяыладыла. Уруш башлатыргъа кеслерине базалмадыла. Келечи ийип, ески шохлары евсчи Са'д бин Му'азны тюз кишилигин кабыл етериклерин билдирдиле.

Са'д бин Му'аз Ендек Казаватда ок тийип джата еди. Кёп каны кетгени себепли орундан кобар халы джок еди. Аны бир атны сыртына миндирип келтирдиле. Са'д бин Му'аз конфликтге (давгъа) Тавратны джоругъу была карарык еди. Курайза улула Са'дны кеслерине джан басарын умут ете едиле. Болса да Са'д бин Му'аз Тавратха кёре акыл алды: колу савут тутхан еркишилени (аскерлени) джоюлуруна, калгъан еркишилени джесир етилирине, маллары была юдегилерин уруш-гъанимат (урушда алынган ырысхы была джесирле) етип юлешинирине онов етди. Хакимни онову джерине келтирилди⁸⁵.

[Алгъаракда Надир улуланы джоюлмай кёчюп кетерлерине еркинлик берилгени есге тюшюрюлсе, Курайза улулагъа бек авур хокум етилгени айтылыргъа боллукду. Алай а Курайза улуланы терсликлери бек уллу еди. Биринчиси, курейшилиле была джашыртын ишбирлик етип, аланы Ендек урушха башхартхан едиле. Казават баргъан кёзювде да муслиманланы тыгысыз етип тургъан едиле. Екинчиси, мушрикле бузулуп кайтхандан сора, тийрелери куршалангъанында ("Еман" тилер орнуна = бойсунуп кеслерин корувлатув хак тилер орнуна) уруш етерге керилген едиле. ДЖыйырма была беш кюнню ок атып, каланы бурув хунасындан таш атып уруш етерге да кюрешген едиле. Ем ахырында карув еталмазларын аялап буруну шохлары Са'д бин Му'азны хаким болуп Тавратха кёре акыл алырын кеслери излеген едиле. Ол да алай етди. Муслиман аскер да берилген хокумну джерине келтирди. Бу озгъан иш, ол заманны уруш джорукларына да келише еди. Й.Н].

Курайза улула была етилген казават Хиджиратны 5-чи джылында еди. Тарыхлада айтылгъанга кёре, джесирлеге бир да арив каралгъанды. Чырт да артыклык етилмегенди. Бирлешген ДЖавну 10 миң аскери Мединаны куршалап тургъан кёзювде Курайза улуланы былай хыянатлык (аман иннетлилик) етгенлери кечилир терслик тюл еди. Аман иннетлерине кеслери тюбедиле.

⁸⁴ Мухаммед Хамидуллах, аак., I, б. 582, дб.; Надир улланы малларыны юсюнден кеңи была юренирге излеген карасын: Белязурі, аак., б. 30-34.

⁸⁵ Ибн Хишам, аак., IV, б. 287.

Абю Лубабаны тобасы

Былайда ахлак, тин, мархамат джаны была сейир бир хапарны айтыргъа керек болады.

Абю Лубабат-юл Ансярî атлы адам Ысламдан алгъа чувутлуланы белгили шохлары еди. Ала, муслиманла была арадагъы давну тюзелтир амалтын Абю Лубабаны Пайгъамбаргъа келечи етерге талпыгъанларын кесинден тилейдиле. Ол да Аллахны Келечисинден еркинлик алып Курайза улуланы тамадалары была сёлеше тургъанлайына, кесине сорулгъан бир соровгъа “бойсунсала башларыны юзюллюгюн билдиргенча” бармагъын бойнуна елтеди. Айтылгъангъа кёре, бу етгени джюрегине дерт болуп бир да мардасыз кыйналады. Бу себепден кеси кесине азап салыргъа онов етеди. Колуна бир джип алып кесин межгитни кабыргъасына байлайды. 15 кюнню-кеси кереклисин тындырыргъа баргъанны тышында- ашамай ичмей джанына кыйынлык-азап салды. Бу халны, Пайгъамбар тобасы кабыл болгъанын айтхынчыгъа дери бардырды. Сора да Уллу Аллахгъа шукур етерге, малыны юч етип бирин джарлылагъа чачады . Кур’анда Енфал сувраны 27-чи аятында бу затны юсюнден былай айтылады: “Ей ийман етгенле! Аллахгъа была Пайгъамбаргъа хыянатлык (аман иннетлилик) етмегиз, сора биле тургъанлайыгъызгъа хыянат етгенледен болурсуз”□. Абю Лубаба етгенине тамам сокуранныңдан, кеси кесин азапландырыргъа учунгъандан ёлгюнчюге дери не да Аллахны кечгенин билгинчиге дери ашамай-ичмей тоба-астагъфир етип турургъа ант етген еди. Ем ахырында, огъарыда айтылгъаныча, Абю Лубаба была анычаланы тобаларыны кабыл етилгенини юсюнден вахй келеди да Сыйлы Пайгъамбар кечилгенин сюйюмчюлейди. Товба сувраны 102-чи аяты бу затны юсюнден енгенди, деген алимле барды: “Калгъанла ва гюнахларын ачык етдиле, иги бир куллуку аман бир кулдук была катыштырдыла.(Тоба етселе) Аллахны, аланы тобаларын кабыл етери умут етилликди. Нечюн десегиз, Аллах бек кечивчю, бек мархаматлыды”□□. [Бу аятны Тебюк Казаватдан качхан муслиманланы етген тобаларыны юсюнден енгенин айтхан алимле бардыла. Й.Н).

Бирбири ызындан Медина шахардан юзюлген юч чувутлу кландан бир талай чувутлу юдеги (джукгъа да катышмай) Мединада калгъанды. Ала савдюгерчилик была еркин ырысхы джыйып тынч джашагъандыла. Фитнагъа катышмагъанлары ючюн кишиден да хата кёрмегендиле. Пайгъамбар (ас) да калгъан муслиманла да ол савдюгерчи чувутлуладан алув-сатув етгендиле. Пайгъамбарыбызны, авушурундан аз алгъа курч кюбесин джюкге салып Абушшехм атлы чувутлудан ёнкюч ачха алгъаны, авушханындан сора Абюбекирни борчну тёлеп курч кюбени ызына алгъаны бир кавум тарых китаплада джазылады⁸⁶.

Хайбер Казават

⁸⁶ Ибн Хишам, аак., IV, б. 247.

Мухаммат (ас)ны “Худайбия Сёзлешме” была етген муратларындан бири да Курейш была Хайберни арасында джюрюген шохлук сёзлешмени бузулуру еди. Меккя была тостлук сёзлешмеге кол салгъандан сора, Хайберни куршалап Ыслам Динни бу кючлю джавун бир джанлы етерге онов етди. Мединаны 180 кычырым шимал джанында орналгъан Хайбер Кала, муслиманлагъа каршы фитначылык, бузгъунчулук джюрютуп тургъан бир джер еди. Бу хайберчи чувутлула кеслери кыллы калмай, ачха берип мушрик кланланы да муслиманлагъа юстюре едиле. Муслиманланы шимал джуртлагъа ишангылы барып кайтырлары ючюн бу фитна оджакны ёмюрлюкге джуклатыргъа керек еди. Ендек Казаватда джыйылгъан 10 миң мушрик аскерни финанс ачхасын да хайберчи чувутлула телеген едиле. Дагъыда надирчи чувутлуланы аркагъа алып аланы Ендек Казаватха катыштыргъан да ала едиле. Мединаны ичинде джашагъан Курайза улуланы башхартып муслиманлагъа езев етерге да кюрешип тура едиле. Мындан башха, мединалы мунафыкланы тасхачы тутуп Пайгъамбарны джашав болумун билирге, гёзетлерге бек ес бёле едиле. Сёзню кысхасы хайберчи чувутлуланы Ыслам Динни да муслиманланы да ёмюрлюкге джок етерге кюреш етгенлерин джумлай алам биле еди.

Хайбер, 8 деменгили каладан куралгъан еди. Тамадаларындан Мархаб бин Харис джашагъан кала быланы ем уллусу еди. Хайберни топурагъы суварыргъа иги келишгени себепли алакат хурма бачхалары да бар еди.

Пайгъамбарны аскери 200 атлы была 1400 джаяв аскерден куралгъан еди. Казаватха чыгъа туруп Мухаммат (ас) аскерни тин кючюн ёсдюрюр ючюн алив сёзле айтхандан сора “Бизни была куру джихатгъа ийнанганла келсинле” деп, ачык сёлешди. Бу казават муслиманланы биринчи атака (чабывул) урушлары еди. Дагъыда бу казаватда биринчи болуп юч тюрлю байрак джюрютюдю. Быладан бири Айшат (ра)ны джавлугъундан етилген “Укап” кара бетли байрак еди. Аллахны Келечиси текбирле была, дувала была Хайберге таба атланды. Калагъа джетерлерине кече болгъан еди. Бир авуздан “Аллах уллуду, Хайбер оюллукду!” дей дей, тагъны атдырдыла. Хава джарыгъандан сора, калаладан чыгып сабанларына, бачхаларына бара тургъан чувутлула болумну кёргенлеринде шашхын халда ызларына качдыла, ешиклерине кылыч салдыла.

Сёзню былайында, Хайберни бурунгу шоху Гатафан кланны меджус арабларына каршчы Мухаммат (ас)ны джюрютген тактикасыны юсюнден бир еки сёз айтыргъа тыйынчлыды. Пайгъамбар (ас) алгъы бурун, быланы Хайберден узак тутар ючюн, Мединаны хурма асывундан бир кесегин алагъа теджерге сёз бергенлерин билдирди. Болса да гатафанлыла муну кабыл етмей, аскерлерин болушургъа деп Хайберге джибердиле. Расюлуллах да Хайберни коюп аскерини аллын Гатафанга айландырды. Муну хапар алгъан гатафанлы арабла, кеси джуртларын корувларгъа деп, гузаба ызларына кайтдыла. Хайбер Казават бошалгъынчы дери кеси джерлеринден ары бери

тебалмадыла. Мухаммат (ас) бир джанындан аланы кёзлерине коркув бере, бир джанындан да Хайберни куршовгъа алды. 20 кюнню ичинде Хайберны калалары шашхынлык берген бир тынчлык была бирем бирем алындыла. 1600 башлы Ыслам Аскерни 20 кюнню ичинде 20.000 адам джашагъан Хайбер Каланы алгъаны, муслиманланы тин кючлерин кёргюзюрге алакат бир ёлчеде. "Камыс" атлы кала алынган кёзювде бир кесекни кыйналдыла есе да Алий (ра) башчылык етген аскер бёлекни тавкел атакасы была алайын да алдыла.

Хайберни башчысы Мархаб бин Харисни, Алий (ра) бирге бир етилген урушда ёлтюрдю. Муслиманла 15 шейит берген едиле, чувутлулары ёлгенлери да 93 еди (Хиджиратны 7-чи джылы, Мухаррем ай; 628 Майыс).

Бу казаватда да сейирлик ишле болду. Быладан екисин апылатыргъа керекди.

Биринчиси, Кузман атлы аскерни башындан озгъан ишди. Ыслам Аскерни ичиндеги аскерчиледен бири болгъан Кузман, джигитлиги была хар кимни да есин бёлген еди. Казават етилген кечелени биринде Мухаммат (ас), бу аскерни джаханимли боллугъун айтады да тыгылагъанла сейирсинедиле. Сахабаладан Хуза'и бин Ексун, ол кечени ертденинден башлап Кузманны ызын ызларгъа ниет етеди. Кузман, кайда карт-карывсуз чувутлу бар есе аны ызындан чабып тургъан болмаса уруш майданда бек кёрюлмегенди. Болса да джараланады. ДЖараны берген ачывуна тёзалмай бир каяны джанына барып кылычыны сабын бир кая тешикеге бегитеди. Сора кёкюрегин кылычны джитисине уруп кеси кесин ёлтюреди. Аны хапарын Расюллахгъа билдиредиле. Ол да алай джувап етеди: "Инсанланы арасында бир сыныф / клас инсан барды, тышындан карасаң джандетлиге ушайды, хайырлы ишле етеди. Алай а ол джаханим ахлуладанды. Дагъыда инсанланы арасында аллайла бардыла, тыш карамлары была джаханимилеге ушайдыла, алай а ала джандетлиледендиле"⁸⁷.

Екинчиси; Хайберни чувутлу байларындан биревге сюрювчюлюк етген бир африкалы кара, казаватны кёзювюнде муслиман болургъа оюм етеди. аны бу оюмгъа келгени ва сейирди: бир кюн мал иеси была нёгерлерини Мухаммат (ас)ны юсюнден сёлеше тургъанларына кулак береди. Мындан сора Расюллахны кёрюрге джюрегинде бир учунмаклык уянады. Сюрювюн отлатыргъа деп, сюрюп бара тургъанлай Аллаху Та'аланы болушлугъу была Пайгъамбаргъа тюбеп калады. Хаман аллына мыллыгын атады, шахадат келтирип муслиман болады. Пайгъамбар (ас) да "Сюрювюню мал иеңи арбазына джый да бизге кошул" дейди. Ол да алай етеди. Иги ес бёлюнюп каралса, бу озгъан ишде аманатны саклангъаныны юсюнден унутулмазлык бир тергев барды. Сюрювчю муслиман болгъандан сора чувутлулагъа каршчы казават ете тургъанлай шейит болады. Ол кюнге дери мушрик болуп джашап, сора Хак Динге кайтып, кысха заманны ичинде гюнахсыз халда шейит болуп, ёмюрлюк завуклукгъа, джандетге

⁸⁷ Теджриди Сарих, X, б. 267.

кирирге джол тапханы Аллахны бир хикматыды. Мухаммат (ас) шейитлени арасында айлана турганлай, Аллаху Та'ланы буйругу была хур кызланы (мелеклени) бу шейитни юсюндеги топуракланы тазалай турганларын кереди. "Толу ийман етип, хыянатлык етмегенни, тюз иннет джюрютгенни ахыры ма былай болады. Атыны "Ясар" болганы сунулган бу кара джашны юсюнден, арт ала елбер джомак джарашдырылганды: "Айтчыгъыз, чырт намаз етмей джандетге кирген кимди?". ДЖувап: "Ясар атлы сюрювчюдү"⁸⁸. Бу насыплы сюрювчю, муслиман болгандан сора намаз етерге мадар тапхынчы казаватда урулуп шейит болуп калганды. Хайбер Казаватны ахырында, Зайнеп атлы бир тиширув ув кошулган бир кой ет была Пайгамбар (ас)ны елтюрюрге каст етеди. Аллахны Келечиси муну терк огъуна есгерип етни ашамаганды. Алай етден еки капхан Бишр атлы муслиман талай сагъатны ичинде елгенди. Увну берген тиширув да "Кысас" была джоюлганды.

Казаватдан сора, алынган гъаниматла была Хайберни джерлери муслиманлагъа юлешинди. Мухаммат (ас) "Зымнѝ Хукук"ну=Муслиман кыралда джашаган китап ахлуланы законун биринчи болуп Хайбер Казаватдан сора башлатды. Бу хукук / законга керѝ, чувутлула была хыристиянла джыл сайын Ыслам Давлетге белгили бир ("берги"⁸⁹ = налог) телерге джуваплы едиле. Мыга каршчылык, давлет да аланы джанларына, малларына джашав ишангылылык берирге джуваплы еди. (Меджус динни ахлуларына бу хак берилмегенди, ала не муслиман булукдула не да джоюлукдула, башха бир алтернатиф джокду. Й.Н]. Китап ахлуланы, кеслери ичинде джашаган муслиман кыралга джыл сайын телеген бергилерине да "джизе" дейдиле. Бу хукукга (шериятха) бойсунуп джашарга сѝз берген хайберчи чувутлуладан бир бѝлеги джуртларында калгандыла.

Казаватдан кайтхандан сора Мухаммат (ас), Надир улуланы тамадалары Хуей бин Ахтабны тул кызы Сафият была юйленип, муслиманла была чувутлуланы арасында джюрюген джавлукну шош болуруна джол ачды. Сафият да муслиман болуп "Уммахат-ул му'минин'ни=Му'минлени аналарыны" арасына кошулду. ДЖашаган кѝзювюнде Чувут Динден айрылмаган бир кавум джувукларына, кеси ие болган малындан болушуп турду. Расюлллах мыга тыйгыч болмады⁹⁰.

Сыйлы Пайгамбар, Хайбер Казаватны кызыву шавшалып инсанла шош болгунчугъа, аскерин алып Вади-ул Кура деген джерде джашаган чувутлуланы юслерине джюрюдю. Ала была да хайберли чувутлула была етилген сѝзлешме етилди.

⁸⁸ Ибн Хишам, аак., III, б. 358.

⁸⁹ "Верги = Берги = налог" : карачайчада "верги= налог" сѝзню джерин тутарык бир сѝз джокду. Тюркчадагы "верги" сѝзю "вермек=бермек, берирге" сѝзден куралганды. "Берги" сѝзню мен "бер-ирге" етимден кураганма. "налог" ну джерине "берги" сѝзню джюрютгенни табха санайма. Й.Н.

⁹⁰ Хамидуллах. аак., I, б. 585.

Муну ызындан, Фадек атлы джерде орналган чувутлула башларына келликни аңылап, урушсуз Ыслам Давлетге бойсундула. Огъарыда айтылган чувутлу джыйынланы тышында калган увак-тюек чувутлу джыйынчыкла да “джизье”⁹¹ төлерге разы болдула. Былайлык была Мединаны төгерегинде джашаган чувутлуланы бары “джизье”ге байланып Ыслам Давлетни табасы болдула.

Хыристянла была, Иран-Хабеш-Мисир была байлам

Хиджиратдан алгъа кыркда санда бир хыристян, Ыслам Динге кайтханды. Темід-юд Дярї атлы адам быладан еди. Ол, Мединада Пайгъамбар Межгитни кандилле/чыракла была джарытханны Расюллахгъа айтып Аны дуvasын алган адамды. Мединада Хыристян Динни ахлулары джокну джери еди. Куру, Арабладан Абю Амир-и Рахип атлы бир папас бар еди. Ол да Ыслам Динге каршчы болуп колундан келгенни аямаган еди. Бу себепден Пайгъамбар аңа “фасык”=орталыкны катыштырувчу дегенди. Бадр Казаватда муслиманла алган хорламны кетюралмай, төгерегине джыйган талай адамы была Меккягъа барып мушриклени муслиманладан еч алыргъа башхартыргъа кюрешген еди. Ухут Казаватны аллында да муслиманланы казаватдан тыяргъа деп кан дыгалас етген есе да аны киши да джукгъа санамаган еди, Пайгъамбарны катындан джағыз бир муслиманны да айыралмаган еди.

Медина ерада хыристянла была етилген байлам, аладан Мединагъа келип кетген келечиле была Ыслам Аскерни казаватха бара туруп бир бирледе аланы топуракларындан озг анындан ары джук да тюл еди. Сёзючюн, Неджранда джашаган хыристян арабланы келечилери Мединагъа келип Пайгъамбар была бет бетге кёрюшгендиле. Мухаммат (ас)ны, Хиджиратны 8-9 джылларында (630-631) кагъыт джазып аланы Ыслам Динге чакыргъаны билинеди. Аллахны Келечиси ол мектубунда (писмосунда) неджранлыланы джаратылган затлагъа табынмазгъа керекли болганларын, куру Аллахгъа кулук етерлерин, кеслери была шөхлук сёзлешме етерге излегенин билдирген еди. Мектубда, бу айтылганланы кабыл етмеселе “джизье” төлеп джуртларында еркин джашаргъа оң бериллиги да белгили етилгенди. Муну да унамасала казават башлатыллыгъы ачык етилгенди.

Сагъынылган мектупдан сора неджранлы хыристянладан 60 санлы бир джыйын, башларында кеси махкемелерини тамадасы болган халда Мединагъа келген едиле. Мухаммат (ас) была Неджранны папаслары Хак Динни юсюнден таң кесекни давлашдыла. Ал-и Имран сувраны ал 89 аяты муну юсюнден хапар береді. Аллаху Та’ладан вахй келип Сыйлы Пайгъамбарыбыз Хыристян папаслагъа айтыр сёзлерин алгъадан билип тура еди. Ал-и Имран сувраны биринчи аятында: “Аллахдан башха Аллах джокду, Аны барлыгъыны аллы была ахыры болмагъаны кирик, бютөв джаратылганланы гёзетип турган да олду” деп, Аллахны барлыгъы, кудрети чертиледі. 20-чы аятта неджранлы папаслагъа ишарат етилип, былай айтылады: “Ала сени

⁹¹ Джизье: Ыслам давлетде джашаган хыристянла была чувутлуланы кыралгъа төлеген бергилери.

была давлaшыргъa тебиреселе (алай) айт: 'Маңа таба болгъанла была биргелей мен кесими Аллахгъа аманат етгенме'. Китап ахлула была уммилеге (кеслерине китап берилмегенлеге) да: 'Сиз Аллахгъа (кесигизни) аманат етдигизми?' де. Аманат етген еселе, тюз джолдадыла. Алай а бет бургъан еселе, саңа тюшген, куру (айтып) ешитдиргенди. Аллах кулларын бек иги кёреди". Мындан сора, кеслерине китап берилгенлени, китапланы суйгенлерича тюрлендиргенлери ескертиледи: "(Расюлум!) Кеслерине Китапдан юлюш берилгенлени кёрмеймисе, араларында хокум етсин деп, Аллахны Китабына чакырыладыла, алай а ичлеринден бир бёлек сокуранып ызына кайтады" (аят: 23). Дагъыда "Аланы бу халлары 'бизге джаханим от, куру белгили кюнледе тиерикди' дегенлери себеплиди. Аланы бурун заманда динлерини юсюнден (кеслери) джараштыргъан затлары кеслерин джапылтханды" (аят: 24). "Алай а аланы, келиринде ишек болмагъан бир кюн ючюн джыйгъаныбызда, чырт бир хаксызлыкгъа тюбетилмей, хар кимге етген хайырлары калдырылмай төленген заманда халлары калай боллукду?" (аят: 25). "Алай айт: Мюлкню керти иеси Аллахым! Сен малны-мюлкню излегениге бересе, излегениден да ызына аласа. Излегениги ёлтюресе, излегениги да енишгелетесе. Хар тюрлю ашхылык Сени колундады. Кертиси, Сени хар затха кудретиң джетеди" (аят: 26). Даха сора келген аятлада Адамны, Унухну, Ибрахимни юсюнден хапар айтылып Имранны юбийчесини юсюнден да билги бериледи. Марямны тувуп ёсгени аңылатынады. Зекерия была Ахияны юсюнден, Иса была Хаварилерини юсюнден хапар айтылады (аят: 44). Аллахны катында Иссаны турумуну, балчыкдан етип "Бол!" дегени была биргелей джан кирген Адамны турумундан башхасы болмагъаны ачык етиледи (аят: 59). Бу айтылгъанланы керти болгъаны, былаъ а ийнанмай бет бургъанланы бузгъунчула болгъанлары чертиледи (аят: 62-63). Ем ахырында Расюлллахны Китап ахлулагъа калай сёлешири билдириледи: "(Расюлум!) айт: Эй, Китап ахлула! Сизни была бизни арабызда тең болгъан бир сёзге келигиз: Аллахдан башхагъа табынмайык, Аңа чырт бир затны тең тутмайык, Аллахны коюп кимибиз кимибизни тейри етмейик! Ала ентда бет бура еселе, ма ол заман: 'Шагъат болугъуз, биз муслиманлабыз!' дегиз" (аят: 64).

Бу аятладан аңылашылгъанга кёре, Мухаммат (ас) была Неджранны папасларыны арасында каты давлaш бардырылгъанды. Алай бапасла кертини кабыл етгенден джаллагъ андыла. Да сора ма бу аят была алагъа ирият берилирге тыйынчлы болгъаны билдирилгенди: "(Расюлум!) Саңа бу билим келгенден сора, сени была бу затны юсюнден давлaшханлагъа айт: 'Келигиз, сиз да биз да ичинде болуп сиз кеси сабийлеригизни, биз да кеси сабийлерибизни; сиз кеси тиширувларыгъызны, биз да кеси тиширувларыбызны чакырайык. Сора дува етейик да Аллахдан ётюрюкчюлеге налат тилейик" (аят: 61).

Неджранчы бапасла, вахй была сёлешген Аллахны Келечисин хорлаялмазлыкларын аңылагъанларында, араларында кепешип давашыны кояргъа, Ыслам Давлетге бойсунуп джизе төлерге бир оновлу

болдула. Сора шохлук сёзлешмеге кол салып ызларына кайтдыла. Сёзлешмеде; неджранлыланы джыл сайын каллай бир берги берликлери, муслиман келечилеге атив каралыргъа керекли болгъаны, аланы малларын джанларын Ыслам Давлетни сакларыгъы, кеси динлерин тутаргъа да еркин болгъанлары ачык етилип, файызны харам болгъаны, зулмугъа чырт да джол берилмезлиги, бу затлагъа келишмеселе сёзлешмени бузуллугъу джазылып еди.

Артда, Умар (ра)ны халифелигинде неджранлыла файызчылыкгъа кайтханларында джуртларындан ашырылгъандыла.

Хиджиратны 10-чу джылында (623) Мухаммат (ас) Халит бин Валитни Неджранны Белхарис кланына джиберип аланы Хак Динге чакырады. Аланы бир кавуму Ыслам Динге кайтады. Муну ызындан дин келечиле ийилип ол джанында джашагъан хыристиянла Хак Динге чакырыладыла.

Емен-Хадраут джанында да Ыслам Динни джаяр ючюн алайлагъа келечиле джибериледи. Алим сахабадан Алий была Му'аз ибн Джебелни алайлада джашагъан инсанланы Хак Динге кайтханларында уллу куллуклары болгъанды. Бу кюрешлени себеби была кюнлюм Арабияда Руха была Химерияны кёп кланлары, джамагъатлары джыйын джыйын Ыслам Динге киредиле. Была Мединагъа келечиле джиберип Пайгъамбаргъа таба болгъанларын билдиредиле.

Мухаммат (ас) Худайбия Сёзлешмеден сора, Хиджиратны 6-чы джылыны аягъы была 7-чи джылыны башында кыралланы патчахлары была ДЖарты Айрымканда джашагъан увак кыралчыкланы бийлерине мектупла джазып аланы барын Хак Динге чакыргъан еди. Дихе бин Халифет-юл Калбѣни Бизанс Империяны патчахы Хераклиусха, Абдуллах бин Хузафаны Иран Империяны Кисрасына, Хатип бин Балта'аны Мисирни Азизине, Амр бин Умейяны Хабеш Империяны Неджяшѣсине келечи етип ала была мектупла джиберген еди.

Расюлллах мектупларына Уллу Аллахны аты была башлап, Аѣа махтав салгъандан сора; Ыслам Динге кайтсала ёмюрлюкге кутуллукларын, унамасала кеси кыраллыкларында джашагъан инсанланы барыны гюнахларын имбашларында ташырыкларын ескерте еди.

Бизансны патчагъы Хераклиусха ийилген мектупну елтген келечи, аны Кудус шахарда табып аманатны кесине тапдырады. Хиджиратны 7-чи джылыны ахырында (629) Хераклиусну буйругъу была ол кёзювде алайлада болгъан Меккяны тамадасы Абюсуфянын табып патчахны аллына келтиредиле. Хераклиус аѣа мектупну окутуп бу затны юсюнден хапар сорады. Абюсуфян да ол кёзювде муслиман болмаса да тюз сёлешеди. Хераклиусну джюрегинде Пайгъамбаргъа каршчы таза иннетле уянады, аны атив сёзле была джаклайды. Алай а бапасла мыѣа бек ачувланадыла. Хераклиус Ыслам Динге кайтса, тахтадан тюшюрюллюгюн билгени себепли, джюрегинде джылтырагъан джарык узаймай джукланды. Келечилени атив кёрюп, сый берип ызларына ашырды.

Расюлллахны келечилерин келечича кёрюп сый бергенледен бири да Мисирни азизи (патрияркхы) Мукавкыс еди. Алай а ол да муслиман

болалмады. Мукавкысны Пайгъамбаргъа ийген савгъаларыны ичинде арасында Мариям была Сирин атлы еки джария / караващ бар еди. Бу еки караващ Мединагъа джетгинчиге дери, башкелечи Хатипни берген авазы была Ыслам Динге кайтдыла. Артда Расюллулах быладан Марямны некаяхына алгъанды, Ибрахим атлы джашчыгъы да андан тувгъанды. Сиринни да азат етип назмучусу Хасан была юйлендиргенди.

Мухаммат (ас) Меккя кёзювде огъуна Хабешни патчахына мектуп джазып аны Аллахны бирлигине, Мухамматны Аны Келечибиге болгъанына, кесине ендирилген Китапха ийман етерге чакыргъан еди. Ол мектупда ДЖагъафарны башчылыгъы была Хабешге барлык мухаджирлеге да арыв каралырын излеген еди... Екинчи мектупну Хиджиратны 6-чы джылыны аягъанда ийди. Алгъадан Хабешге кёчген муслиманланы колу была хабешлиледен муслиман болгъанла бардыла. Алай а быланы санын билген кыйынды. Бадр Казаватдан сора курейшлиле Хабешни Неджашисине (патчахына) келечи ийип аны Ыслам Динге каршчы кюреш етерге чакыргъан едиле. Муну юренген Расюллулах да Амыр бин Умейяны Неджашиге келечи етип джиберди. Былайлык была курейшлилени бузгъунчулукларыны, тузакларыны аллы алынды. Ем артха ийилген мектупну Асхам атлы неджашини муслиман болгъаны тарых китаплада джазылады. Айтылгъанга кёре, ол кёзювде ДЖагъафар бин Абюталип да Хабешде болгъанды. Неджаші ДЖагъафарны чакыртып аны юретгенине кёре Ыслам Динге кайытханды.

Хоншу давлетлени патчахларындан куру Иранны кисрасы (патчахы) Расюллулахны келечилерин келечича кёрмегенди. Хусрав Парвиз атлы бу кисра, мектупда Аллахны аты была Аллахны Келечисини атын кеси атындан алгъа джазылгъанын кётюралмай, келечилеге да чамланып, мектупны джыртып джерге атханды. "Бизни төребизде келечи ёлтюрген адет джокду ансы сизни ёлтюртюр едим" деп Пайгъамбарны келечилерин кыджырагъанды. Бу хал Расюллулахгъа хапар берилгенинде: "Аллах да аны патчахлыгъын джыртып атсын" деп каргъагъанды. Бу баргъан ишден сора Хусрав Парвизни, кеси тувгъан джашы тахтадан ердирип джерине кисра болгъанды (27 Шубат. 628). Айтылгъанга кёре, Хусрав Парвизни джашы кисра болгъандан сора, тувгъан атасын джойдургъанды.

Ыслам Давлет Араб ДЖарты Айрымканны төрт джанында орналгъан кланладан Темимлилеге, Абдулкайсылылагъа, Хаджарлылагъа да Хак Динге чакырув мектупла джибергенди. Артыксыз да Бахрайн джанында Аля бин ел-Хадрамі атлы Ысламны Келечиси (629-630) джыллада кара казават етип ол төгерекде джашагъан арабланы Хак Динге чакыргъанды. Былайлада Ыслам Динге кайтыв джегил джюрюгенди. Муну тышында, Басра джанында Бекр улула, Тагъриб улула; Неджед джанында Ханифа улула; Умман джанында Сакава халкы кыйнамай Хак Динге кайтхандыла. Сёзню кысхасы, Расюллулахны савлугъунда Араб ДЖарты Айрымканны ичинде келечи ийилмеген, дин устазла ийилмеген джер калмагъанды.

Мута Казават

Мута, Кудус шахаргъа 40 кычырым узаклыкда, Белкагъа джувук бир джерди. Бу казаватны себеби Мухаммат (ас)ны келечиси Харис бин Умайрны гассанлы Хырыстиян арабланы тамадасы Шурахбилни колу была джоюлгъаны еди. Былайда еки затны ескертирге керекди.

Биринчиси, асхабдан белгили бир адамны куллуку етген кёзювюнде ёлтюрюлгени; екинчиси, миллетле арасында келечилени юсюнден, бурундан бери джорюп келген хукукнуну тепленгени.

Хар еки джаны была да каралса, Ыслам Давлетни бу етилген артыклыкны кабыл етип тыгълаву ийип кояргъа амалы джок еди. Нечюн десегиз, Сыйлы Пайгъамбар умметин бек сюе еди. Умметини ичинден бирине етилген артыклыкны, зулмуну кётюраллык тюл еди. Муслиманладан бирине джетген кыйынлык, барына джетген кибик еди (Товба сувра, аят: 128)⁹².

Ачув хапар келгенинде казават хазырлыкгъа башланды. 300 аскер джыйылды, аскербашчылыкгъа да Зейд бин Харисе аталды. Джагъафар бин Абюталип была меиналы сахабаладан Абдуллах бин Раваха да аны болушчулары болдула. Аскер тамадаланы ичинде танылган сахабаладан Халит бин Велид да бар еди. Расюллулах дува етип аскерни кеси колу была шимал табагъа ашырды.

Бусраны бийи Шурахбил да Ыслам Аскерге каршчы уруш хазырлык ете еди. Хоншу араб кланла была урумлуладан (бизанслыладан) да болушлук табхан еди. Бизанс Аскер кошулгъандан сора джав аскерни саны 100.000 ге джетген еди. Ыслам аскерни 33 каты⁹³. Казават башлагъандан сора кёп бармай аскер башчы Зейд бин Харисе шейит болду. Аны ызындан башчылык куллуку Джагъафар колгъа алды, ол да узаймай шейитлеге кошулду. Аны ызындан да аскер башчылык куллуку Абдуллах бин Раваха колгъа алды, олда алдагъылача шейит болуп джерге тюшдю. Джагъафарны еки колу кесилген еди. Артдан Расюллулах "Джагъафаргъа джандетде еки канат берилгенин" сюймчюлегенди. Бу себепден ол сыйлы шейитге "Джагъафар Тайяр" = Канатлы Чагъафар деп айтылгъанды⁹⁴.

Юч аскер башчы да шейит болгъанларында бёлек башчыла кегешип аскер башчылыкгъа Халит бин Валидни сайладыла. Сыйлы Пайгъамбарыбыз бу кёзювде Аллаху Та'аланы кудрети была, Пайгъамбар Межгитни михрабында кёзлерине джыламукла джыйылып, казаватны калай бара тургъанын джамагъатха билдирди: "Ем ахырында байракны Аллахны кылычларындан бир кылыч колгъа алды. Муджахитлеге хорламны насып етди."⁹⁵ деди. Халит бин Валит оң джанындагъы аскерни солгъа, сол джанындагъын оңа; артдагъылары

⁹² **Товба сувра, 128:** "Ант болсун сизге ичигизден алай бир пайг амбар келгенди, ол бек сыйлыды, бек мийикди. Сиз кыйынлык а тюбесегиз аңа бек авур тиеди, юсюгюзге тентирейди, му'минлеге бек мархаматлыды, бек джумушакды".

⁹³ [Ыслам Аскерни иннети, азг ын гассанлы Шурахбилни кабха джыярг а еди. Туврасында Гассан аскерни джерине Бизанс Империяны аскерин кёргенинде Зейд бин Харисе, болумну Пайг амбарг а билдирирге талпыды есе да калг анла гузаба казават етгенин тапха санаг андыла. Й.Н.].

⁹⁴ Теджрид-и Сарих, X, б. 290.

⁹⁵ Теджрид-и Сарих, X, б. 291; Ибн Хишам, аак., IV, б. 23.

алгъа, алдагъыланы артха авушдуруп джавну кёзюнде болушлук алгъанча тасха етип кёз коркув берди. Оң тапханлай кайрыла да джавну кыра, алай а акыртын акыртын ызына тебе Ыслам Аскерни кырдырмай Мединагъа кайтарды (Аугуст, 629). Ыслам Аскерни кесинден 33 кат кёп санлы бир аскерни туврасында кесин савлай кырдырмай, аз бир заран была ызына кайтханы, Бизанс аскерни да Ыслам Аскерни куваларгъа тартынганы муслиманла ючюн хорлам еди. Муслиманла бу казаватда куру 15 шейит бердиде.

Аскер Мединагъа келгенинде, Расюллулах "Аскерибиз куллугъун толусу была етип кайытханды" дей турганлай, халк аскерни ыйнакламады, сувук кёрдю. Алай а халк былайда терсди, туврадагъы империя аскерни учсуз кыйырсыз кёплюгюн оюм еталмагъанды. Мухаммат (ас) кеси джувукларына "Шейити болган юлге юч кюнню ашарык-ичерик елтигиз" деп буюрду. Кеси да ДЖагъафарны юдегисине юч кюнню ашарык-ичерик ийип калганлагъа юлгю болду. Юч кюнден сора, ДЖагъафарны юйюне барып еки джашчыгъыны колларындан тутуп кеси юйюне келтирди, багъымларын юйюне алды. Былайлык была ачувлу кюнледе муслиманланы бирбирлерине болушургъа керекли болганларын кёрюздю.

Тебук Казават

Тебук Казават, Сыйлы Пайгамбарыбызны савлугъунда уллу бир аскерге башчы болуп кошулган ахыр казаватыды (Х. 9-М.630). Казават хыристиянлагъа каршы куралган еди. Бизанс Империяны Гассан, ДЖюзам, Лахм... дегенча хыристиян Араб кланланы да болушлугъу была Мединагъа джорюу хапары алынганында, Аллахны Келечиси да казаватха куралып джавну аллына сюелирге онов етди; аскери была шимал табагъа атланды. Ыслам Аскер таң кесекни джол алса да джав аскерге тюбемеди. ДЖылны бек исси кюнлери еди. Бу себепден Тебук Казаватха "Кыйын Казават" деп айтылганды. Мухаммат (ас) Тебук Казаватха куралган кёзювюнде сахабаладан, халкдан келген болушлук ёмюрлюкге бютёв миллетлеге юлгю болурча бир ишди. Расюллулах болушлук излегенинде бютёв му'минле бирбирлери была еришип болушургъа чапхан едиле. Осман (ра) 1000 минит (тюре-ат) бергенден ары, хар бирине бир алтын джорюу 10.000 аскерни савутландырды. Абдурахман бин Ауф, Талха бин Убейдуллах, Зубейир бир Авам кибик уллу сахабала уллу болушлук етдиле. Абубекир а ырысхысыны барын берди. Абу Укайл кибик джарлыла да базарда сув сатып урунган ачхалары была алган хурмаларын бере едиле.

Бу ийманлы му'минлени керти кёлден етген болушлуклары Ыслам Дин была Ыслам Давлетге уллу куч берген кёзювде, бузгунчулук етип фитна чыгарыргъа кюрешген мунафыкла да бар еди. Ала: "Мухаммат уллу Бизанс Империяны оюнчагъамы санайды? Аны бютёв аскери была бирге тутулуру кёрюнюп турганлай бу иссиде казаватха барган негизге джарарыкды?" деп, муслиман аскерни тин кучюн сындырыргъа кюреше едиле. Мунафыкланы бузгунчулукларына

Кур'анда ишарат етилгенди (Товба сувра, аят: 49. 81)⁹⁶. Быланы етгенлерине каршчылык, минерге минит (ат-тјое) тапмагъанлары себепли казаватха кошулургъа мадар тапмагъан мыдах картла да бар едиле (Товба сувра, аят: 92)⁹⁷. Хар тюрлю зорлукну кёзге алып, джюгюн сыртына байлап, кара джаяв аскерге кошулгъанла да аз тјю едиле. Абузер (ра) да бу бёлекни ичинде еди. Быладан башха, Абю Хусейме кебик малы да савлугъу да бола тургъанлай, аскерге кошулмай, артдан сокуранып пушув етип аскерни ызындан чапханла да кёрюлген еди. Чырт бир кыяву болмагъанлай казаватха кошулмагъан куру юч адам чыкды: Кя'аб бин мялик, Мырара бин Раби, Хилал бин Умейя. Быланы юсюнден дагъыда хапар айтырыкбыз. Ыслам Аскер шимал табагъа айланып Тебук шахаргъа тувра джол алды. Болса да не Бизансны не да джакчыларыны аскерлерине тјубедиле. Пайгъамбарны Аскери 20 кюнню марш джюрюшню бардырды. Ейле, ДЖерба, Езрух, Му'мет-юл ДЖендел атлы кланланы топуракларындан озуп Актејиз джагъагъа дери кёп джерледе Ыслам Аскерни атларыны нал тавушланы ешитилди. Талай Хыристиян клан бойсундурулуп джизеге байланды. ДЖав аскер уруш тюзге енмесе да джавлагъа кёз коркув берилди. Ем ахырында, Пайгъамбарны Аскери сый табып, ёкхтемленип Мединагъа кайытды. Мунафыкла качан да кыйын урушладан джанлагъанлыкларына, тасхачыларын аскерге кошаргъа бир да сак едиле. Тебук Казаватха чыкхан Ыслам Аскерни ичинде да аланы тасхачылары бар едиле. Была джолда бузгъунчулук чыгъарыр ючюн кан дыгалас етип кјорешдиле. Аскерни арасына джайылып Мухамматны бу исси кюнледе джауур джавдуралмагъанын, тјюеси аджашса аны кайда болгъанын билалмагъанын, хакыйкат халда керти пайгъамбар болмагъанын пропаганда ете едиле. Ала не сјюселе да ете турсунла, сувсузлукну бек татыгъан бир кюнюнде Аллахны Келечиси Аллахгъа дува етди да джауур джавду. Тас болгъан тјюени джерин ДЖабраил (ас) хапар берди. Былайлык была мунафыкланы бурунлары салынды. Болса да иннетлерин тюрлердирмей едиле. Мединагъа кайта туруп Пайгъамбарны ёлтюрюрге тузак курадыла. Алай а Аллах муратларына джетдирмеди (Товба сувра, аят: 74)⁹⁸. Мунафыкланы бу казаватда

⁹⁶ **Товба сувра, 49, 81:** "(49) Ичлеринден "ай маја еркинлик бер, башымы дертге сукма" деген да барды. Сак болуп (кара), башларын кертиси была кеслери дертге сукгъандыла. Чырт ишексиз джаханим кяфырланы ажымсыз куршаларыкды. "(81) Казаватдан артха тургъан мунафыкла, Расюлуллах была келишмей, аны казаватха баргъанына каршчы болуп, олтуруп калгъанларында тынчайдыла, маллары была джанлары была Аллах джолунда джихат етгенни ојсунмадыла, дагъыда "Бу иссиде казават етмегиз" дедиле. (Алагъа) айт: "ДЖаханим от андан да иссиди". Шо бир ајылаялсала еди".

⁹⁷ **Товба сувра, 92:** "Кеслерин миндирип казаватха джиберирсе" деп сјюйюп саја келген заманларында "Сизни миндирирге джук тапмайма" дегенинде, бу джолда джояргъа бир джук табалмагъанлары себепли мыдах болуп кёзлеринден джыламуқларын агъыза кайтып кетгенлеге да бир гюнах джокду".

⁹⁸ **Товба сувра, 74:** "Ала 'аман бир зат айтмадык' деп ант етерле. Ала, Аллахгъа ортак кошгъан ол сёзню ишексиз айтдыла. Ысламгъа киргенден сора дагъыда кяфирлик етдиле. Ала еталмагъан бир затларына (Пайгъамбарны джояргъа) план етдиле. Алай а ёч алыр ючюн, Аллах была Пайгъамбарны кеси чомартлыклары была аланы бай етгенден ары бир себеплери джок еди. Енди тоба етселе кеслери ючюн хайырлы болур. Огъай, мыја унамасала Аллах аланы дунияда да ахыратда да ачувлу бир азабха тјубетир. ДЖерни юсюнде аланы корувларык не да алагъа болушурук бир киши да табылмаз".

етген бузгунчулуклары Кур'анда ачык етилгенди (Товба : 64, 66, 81)⁹⁹.

Дырар Межгит

Мунафыкла Абю Амыр Рахипни башхартыву была Мединада бир межгит ишлеген едиле. Аланы кёрюнген иннетлери, тийрелеринде джашагъан картланы Уллу Пайгъамбар Межгитге дери кыйнамай, юлерине джувук бир межгитде кулдук етерлерине болушув еди. Алай керти муратлары башха еди. Сыйлы Пайгъамбарыбыз "фасык" деген, баш мунафык Абю Амыр, Мединадан качхан еди. Ачыкдан ызына кайтыргъа корка еди. Кече карагъыда кысыла келип калгъан мунафыкла была джыйылув етер ючюн тап бир джерге кереклиери бар еди. Дырар атлы тийреде, мевгитни бу иннет была ишлеген едиле. Абю Амырны планы ол еди: Мединада джашагъан мунафыкланы контролгъа алып, тышындан, хыристянладан аскер-ачха болушлук табып, таб тюшген кёзювде Мединаны басып бютёв муслиманланы джок етив. Болса да аланы ётюрюк межгитлерини сыры кёп бармай ачык болду¹⁰⁰. Аланы не мурат была межгит ишлегенлерин Аллаху Та'ла вахй была Пайгъамбаргъа билдирди (Товба сувра, аят: 107)¹⁰¹. Мухаммат (ас) Тебук Казаватха тебирегенинде мунафыкла келип, межгитни намазгъа ача кетсе сюериклерин билдирген едиле. Аллахны Келечиси "Казаватдан сора етербиз" деди есе да, хаман вахй келип аланы аман иннетлери белгили болду. Пайгъамбар да бир бёлек адамны ийип мунафыкла ишлеген межгитни ойдурду¹⁰².

Тебук Казаватдан сора

Расюллах Уллу Мегитде шукур намаз етгенден сора, кыявлары себепли казаватха кошулалмагъан муслиманланы алгъышларын алды, мунафыкланы ва алгъышларын огъурамагъанын белгили етди. Хакыйкат халда мунафыкла ётюрюк кыявла была казаватдан артха тургъан едиле (Товба сувра, аят: 94, 97)¹⁰³. Мухаммат (ас) аланы

⁹⁹ **Товба сувра, 64, 66, 81:** " (64) Мунафыкла кёллериндегилени бютёвю была хапар берлик бир сувраы тёппелерине енеринден тартынадыла. Айтчы: селекеге алып туругъуз бир кёрейик, Аллах ол сиз тартынган затны ишексиз ортагъа чыгъарлыкды". "(66) "Бошха кечмеклик тилемегиз, ийман етдик дегенден сора Аллахгъа ортак кошханыгъызны ачык етдигиз. Ичигизден бир бёлекни кечсек да бир бёлекни, терсликлеринде каты болгъанлары себепли азабыбызгъа тюбетирикбиз".

¹⁰⁰ Аллахдан вахй келе тургъан бир пайгъамбар была Уллу Бизанс империаны калтыратхан муслиманланы джок етер мурат была бир увуч мунафыкны кюрешип тургъаны сейир тюлмюдю? Ем карывсуз заманларында огъуна, уллу Курейш сите-давлет да алагъа джук еталмагъанды, муну калай кёралмай едиле?

¹⁰¹ **Товба сувра, 107:** "Бир да муслиманлагъа заран салыргъа, кяфирлик етерге, муслиманланы арасына фитна сугъаргъа, даха алгъадан Аллах была Расюлуна каршчы кюреш башлатханны сакларгъа межгит ишлегенле бардыла. "Игиликден ары бир иннетибиз джокду" деп, ант да етерикдиле. Алай быланы ишексиз ётюрюкчю болгъанларына Аллах шагъатды".

¹⁰² Ибн Хишам, аак., IV, б. 178, дб.; Ибн-юл Есир, аак., II, 144.

¹⁰³ **Товба сувра, 94, 97:** " (94) Казаватдан кайтып катларына келгенигизде сизге сылтавларын айтырыкдыла. (Алагъа) айт: "Сылтав етмегиз" Сизге чыртда ийнанмазбыз. Аллах бизге сизни болумугъуздан хапар береди. Мындан ары да Аллах была Расюлу етгенлеригизни кёрлюкдюле. Ем ахырында джашыртын была туврадагъын билген Аллахгъа кайтарыллыксыз. Ол кёзювде, Аллах сизге неле етгенигизни бирем бирем хапар берликди". "(97) Бедевиле (кум тюзледе джашагъан елчи арабыла)

сөлешгенлерин дипломаси джорук была тыңылай еди. Ётюрюклерин да ишексиз биле еди. Быланы тышында, кыявлары болмай тургъанлай, казаватха кошулмагъан юч муслиманны бетлерине да карамагъан еди. Ала етгенлерине бек сокуранып кеси каслерине Аллах кечкинчи азап етерге бир оновлу болдула. Расюлллах алагъа юйбийчелерине джувук бармасала иги болурун да ескертти. Бу юч муслиманны бетлери алай уялгъан еди, джер джарылса ичине кирирге арам карам етерик тюл едиле. Кеси нафислерине хорланып, кызбайлык етип артха тартханларыны карасын ёмюрлюкге унутулмазча бир бедиш была төледиле. Кеслерин бирер джип была Уллу Межгитни багъаналарына байлап, джылав аллы болуп, ашамай ичмей 50 кюнню тоба етдиле. Ем ахырында тобаларыны кабыл етилгенини юсюнден вахй келди (Товба сувра, аят: 117-118)¹⁰⁴. Былайлык была Ыслам ДЖамагъатны ичине кошулургъа оң тапдыла.

Баш мунафык Абдуллах бин Убей бин Салулну ёлгени

Тебук Казаватдан кайтылгъандан сора кёп бармай баш мунафык Абдуллан бин Убей бин Салул ёлдю. Бу адам, Мединагъа тамада болургъа кесин курай тургъанлай, Хаджиретлик ортагъа чыгып, алгъы бурун меккялы муслиманланы, ызындан да Расюлллахны Мединагъа келгени была муратына джеталмай калгъан еди. Мединалыла Аллахны Келечисин табханларында Салулгъа бурулуп да карамагъан едиле. Ол да бу себепден мунафыклагъа кошулгъанны кесине тап кёрдю. Ыслам Динни тарыхында Меккя ерада Абюджахилни халы не есе, Медина ерада Салулну халы да ол еди. Араларында джағыз башхалык Салулну мунафык болгъаны. Хакыйкат халда бу адам Абюджахилден да палах еди. Нечюн десегиз, муслиман кёрюнген кяфир еди. Айшат (ра) анабызгъа дери ол кара джакмагъан, тил узатмагъан уллу сахаба калмагъан еди. Муслиманланы тюблерин билип тыш джавлагъа билдире еди. Чувутлула была бирге ишлей еди. Мушриклени коюгъуз, Хыристиян арабла была урумлуланы да муслиманлагъа ёчюктюрюрге кюреше еди. Дагъыда, меджус кёзювлеринде Евс клан была Хазреч кланны арасында джюрютюлюп тургъан джавлукланы, дертлени козгъап, аланы ентда бирбирлерине етерге дыгалас етгенден артха турмай еди. Мунуча, мухаджирле была ансарлыланы араларына фитна сугъаргъа, аланы бирбирлерине езев етерге тырмаша еди. Кеси да джакчылары да хар казаватдан алгъа

кяфырлык была мунафыклык джанындан ем аманладыла. Алай а Аллахны Расюлуна ендиргенини чеклерин билмезге бек келишедиле. Аллах алимди, хакиmdi".

¹⁰⁴ **Товба сувра, 117:** Ант болсун, Аллах пайгъамбаргъа, кыйын кюнюнде аңа сыйынған мухаджирле была ансарлылагъа тоба (етгенни) насып етди; ичлеринден бир бёлекни да аз калсын джюреклери таярча болгъанында, (алагъа да) тоба насып етди, игилик етип тобаларын кабыл етди. Нечюн десегиз, Ол ишексиз б е к мархаматлы, бек кечивчюдю. **Товба сувра, 118:** (Казаватдан) артха тургъан юч кишини (тобаларын) да кабыл етди. ДЖерни юсюню кеңлиги алагъа тар келип, джюреклери бекден бек тар бола еди. Ем ахырында Аллахдан (Аны азабындан азат болур ючюн) дагъыда Аллахгъа сыйынғандан башха мадар болмагъы н аңылагъан едиле. Сора (бурунгу халларына) кайтыр ючюн Аллах аланы тобаларын кабыл етди. Нечюн десегиз, Аллан тобаны бек кабыл етивчюдю, бек мархаматлыды. .

муслиманланы тин кючлерин джукартыр ючюн айтмагъан ётюрюклерин коймай едиле. Кысхасы была Мединада болуп озгъан хар фитнаны артында аны кёрюрге боллук еди.

Сыйлы Пайгъамбарыбыз, джоюлургъа ишексиз тыйынчлы болгъан бу адамгъа нек есе да тиймегенди. Аја азап берирге тартынган затымы бар еди? Алай а ол тартынырча бир зат, бир тыйгыч джок еди. Болса да аны етген аманлыкларына тездю.

Ишге сотсиял политика джанындан карасак, Пайгъамбарны Салулгъа нек тиймегени кесилигинден белгили болады: Мухаммат (ас) ны Ыслам Динни джайгъан кёзювюнде Ыслам джамагъатны бирлигин / солидаритетин кючлендирирге белгили бир политик планы бар еди. Бу планны тамалы шохлукгъа, инсанланы бирбирлерин сюйюп болушурларына, белгили куллукланы абын-сюрюн еттирмей джюрютюлюрюне таяна еди. Иннет былай болгъанына кёре мунафыкланы, сюйюлмеген адамланы джоюлгъанындан халкгъа бир файда келмей еди. Болумгъа бюгюнню кёзю была да карамазгъа керекди. Кертисин айтырык есек, ол заманны Арабиясында джюрюген сотсиял джашавну есге тюшюрюрге керекди: арабланы арасында клан миллетчилик была тукумчулук ађы бек кючлю еди. Инсанла тукумларыны ођулугъу была махтана едиле. Сёзючюн Харшим улуланы аслам джартысы, кеслери мушрик бола тургъанлайларына, атакарнашлары болгъаны себепли Мухамматны аркагъа алып тургъандыла. Мединадагъы мунафыкланы да кеслерине кёре сыйлы кланлары-тукумлары бар еди. Кара халкны, озгъан ишлени башы тюбю была иги ађылагъанын айтхан кыйынды. Салул куру кеси болса, аны джойгъанда бир зорлук болмаз еди. Аланы барын джойгъан, мушриклени джойгъанга ушамаз еди. Нечюн десегиз, ала кеслерин “муслиман” деп таныта едиле, намаз кыла едиле, ораза тутта едиле, аманлыклары джашыртын еди. Тышындан муслиман кёрюнген бу адамланы джоюлгъаны фитнаны джайылырына, шохлук джашавну таркайырына себеп болургъа боллук еди. Алай а ол кёзювде тыш тушманлагъа коркув берир ючюн шохлукну-карнашлыкны бек кючлю болгъанын кёргюзюп турургъа кереклиси бар еди. Кан тёкгенде ва качан да бир асув алынмагъанды. Сёзючюн, Салулну джашы толу ийманлы бир муслиман еди. Айтылгъанга кёре аны джашы, атасыны аманлыгъындан Пайгъамбаргъа тарыгъып азап етилирин да излегенди. Алай а Ыслам Динни карнашлык была шохлук джашавгъа берген багъасы мунафыкланы канын тёкгенге тыйгыч да болгъанды. Мунафыкла джоюлсала аланы Салулну джашыча толу муслиман юдегилерини халы калай болур еди? Муну да есден чыгъармазгъа керек еди. Бу себепден Сыйлы Пайгъамбарыбыз аланы, заманны ичинде ойлашып тюз джолгъа айланырларын да умут ете болур еди?¹⁰⁵

Абдуллах бин Салул Хиджиратны 9-чу джылыны Шабан айында ёлдю. ДЖашы аны ёлгенин Пайгъамбаргъа билдирди. Пайгъамбар да “Кебин

¹⁰⁵ Бир кавум Кур’ан алимле (сёзючюн Елмамылы Хамди Языр): Кур’анда “Хак Та’ала ёлюден тирини чыгъарады” (Ен’ам сувра/95) деген аятны, Салулну ол толу муслиман джашыны юсюнден енђенин айтадыла.

етигиз” деп кеси келегин берди. ДЖаназысы хазыр болганында барып джаназы намазын да кылдырды. Умар (ра) мыңа каршчы турургъа изледи есе да Расюллулах етерин коймады. Мухаммат (ас) былайда, Товба сувраны 80-чи аятында буюрулган сайлану (сюсөң былай, сюсөң алай...) Салулгъа таб болурча джюрютгенди. Болса да Салул ёлгенден сора Аллаху Та’ла “мунафыклыгъы ачык белгили болган адамгъа джаназы намаз кылынмазлыгъын” билдирди (Товба сувра аят: 84)¹⁰⁶. Бир кавум алимле, Пайгъамбарны кебинге деп бергени, Бадр Казаватда джесир тюшген Аббасха Салулну джаңы кийим бергенине каршчылыкды, деп коментар етгенди. ДЖаназы намазын кылдыргъаны ва калган мунафыкланы ойлашдырып керти кёлден муслиман болурларына джол ачар ючюнпеди. Бу болган ишден сора кёп мунафыкны керти кёлден муслиман болганына ишек джокду¹⁰⁷. [Былай сыйлылыкны, уллулукну куру пайгъамбарла еталырла, тюз инсанланы джавларына былай игилик етгенлери бек кыйынды. Й.Н].

Ол джылны ичинде Хабеш Империяны патчахы Асхаманы авушхан хапары келди. Мухаммат (ас), асхабын джаназы кылынывчу майданга джыйып Асхамагъа (джоклугъунда) джаназы намаз кылдырды. Бу затны юсюнден Абюхурейра былай айтады: “Патчах Асхама ёлгенинде, Расюллулах аны авушханын барыбызгъа билдирди. Сора асхабы была межгитден чыгып джаназы намаз кылынывчу джерге барып төрт текбир келтирди”¹⁰⁸. Пайгъамбарыбызны Хабеш патчах ёлгенинде джоклугъунда джаназы намаз кылдыргъаны белгили болган бир ишди, алай а бу патчахны Асхама болуп болмагъаныны юсюнден тарых алимлени арасында конфликт барды.

Бу кёзювде болган ишледен бири да Пайгъамбарны джашчыгъы Ибрахимни авушханыды. Ибрахим, Пайгъамбарыбызны мисирли Марям атлы юйбийчесинден тувган джашчыгъы еди. Расюллулах ол джашчык тувганында бек куванган еди, джашаган кёзювюнде аны бек еркелете еди. Сабийчик 18 айлык болганында аврув тийди. Марям была джашчыгъы Ибрахим (шахарны хавасы авур болганы себепли) Мединаны тышында бир бачха юйде джашай едиле. ДЖашчык авругъанында, Расюллулах хаман алайгъа барып сабийчикни койнуна алды. ДЖыламуклары агъып “Аллахны буйругъуна каршчы колдан не келликди ей Ибрахим” деп, джюрегине ёртен тюшгенин белгили етди. Кёп бармай джашчык авушду. Аллахны Келечиси кёзлеринден джыламукла төгюле алай сөлешди: “Кёзге джыламук толур, джюрек мыдах болур. Биз Аллах разы болмазлык бир сёз айтмазбыз. Ей Ибрахим! Сени ёлгениң себепли бир мыдахлыкны ичиндебиз. Бу, Аллахны бир буйругъу болмаса еди, болджал толмаса еди, артдан келгенле алдагъылагъа джолукмасала еди сени ёлюмюге бекден бек кыйналыр едик, джашчыгъым!”

¹⁰⁶ **Товба сувра, 84:** Аладан бири ёлсе чыртда намазын кылма, кабырыны башына барып сюелме. Нечюн десөң, ала Аллахны, Пайгъамбарны танымадыла. Фасык болуп джан бердиле.

¹⁰⁷ Теджрид-и Сарих, IV, б. 345.

¹⁰⁸ Теджрид-и Сарих, III, б. 303.

Ибрахимни джаназычыгы кабырлагъа елтилип асыралды. Пайгъамбарыбыз джаназы намазын кеси кылдыргъан еди. Кабыргъа асыралып юсюне сув куюлду. Аджашмасын деп юсюне бир ишан да салынды. Бу кёзювде кюн тутулду. Аспап шашхын халда, сабийчикни ёлгенине кюнню пушув етип джарыгъын тыйгъанына джора ете еди. Расюлллах бу затны юсюнден джамагъатха былай сёлешди: “Кюнню тутулгъаныны сабийчикни ёлгени была бир байламы джокду. Кюн да ай да Аллаху Та’аланы кудретини ишанларыдыла. Аллах салгъан низамгъа кёре бирбирледе тутуладыда”. Былайлык была муслиманла ем кертини юрендиле ем да маджуслук замандача керексиз джора етгенни джарамагъанын аяладыла.

Иля – Тахйір

Расюлллахны юйбийчелеринден бир авукну айры джашагъаны

Хиджиратны 9-чу джылында (630) Расюлллах тюрлю себепле была ай чаклыны юйбийчелеринден айры джашаргъа онов етди. Пайгъамбар Межгит была бир кабыргъаны юлешген бир отовгъа джерлешди. Отовну мийиклиги калгъан отовладан мийик болгъаны себепли мыҗа “иля” дей едиле. Бу болумну юсюнден енҗен аятда, Пайгъамбарны юйбийчелерине “айрылып айрылмашгъа еркин болгъанлары” ескертилгени ючюн бу болгъан ишге “тахйир” деп айтылганды. Тарых китаплада бу еки сёзню джан джанҗа келтирип, болгъан ишге “Иля-Тахйир” деген адет болганды.

Бу затны юсюнден айтылып келген хапар былайды:

Биринчиси; Расюлллахны юйбийчелери, озгъан заманҗа кёре ашарык-киерик джаны была бусагъатдагы болумларындан маджал болургъа талпыгъанларын белгили етгендиле. Аятда мыҗа ишарат етиледі: “Ей Пайгъамбар! Юйбийчелериҗе айт: енди сиз дуния тирликни, джасанҗанны излей есегиз, келигиз сизни бош етерге хакларыгъызны берейим да сизни аривлук была кояйым” (Ахзап сувра, аят: 28).

Екинчиси: Сыйлы Пайгъамбарыбызны юйбийчелеринден Зайнеп бинти ДЖахш, савгъагъа келген чибин балчыкдан Пайгъамбаргъа ичирирге деп “бал сусапчык” етеди, кёзюв кесине келген кюн аны Аллахны Келечисине теджейди. Ол да суюп ичеди, разылыгъын белгили етер ючюн Зайнепни катында калыр заманын бир кече узайтады.

Айшат (ра) была Хафсат (ра) муну юренҗенлеринде Зайнеп (ра)ны кызгъандыла. Араларында сёз бирлиги етип, кёзюв кеслерине келсе, Расюлллахгъа “авзүҗ магъафур ийис етеди” дейик, деп бир оновлу болдула. Магъафур, ургут атлы терекни кавузундан етилген, аман ийис етген джелимни атыды. Сора, Аллахны Келечиси аладан бирини отовуна багъанында магъафурдан сёз ачылгъанында, аллай бир зат ашап ичмегенин, Зайнепни отовунда куру бал сусап ичкенин айтды. Юйбийчеси да “Ким биледи, балчибинле ургут терекден бал алгъан болурла” дейди. Расюлллах да мындан ары ол балны сусабындан ичмезге ант етди. Болса да бу затны юсюнден “Ей Пайгъамбар!

Юйбийчелериҗи кёллерин алыр ючюн, Аллахны саҗа халал етген затын кесиҗе нек харам етесе?” деген аят енеди (Тахрім сувра, аят: 1).

Ючюнчюсю, Расюлуллах юйбийчелеринден бирине бир сырын айтады, алай аны калган юйбийчелери да юренедиле. Бу затны “Ила”гъа себеп болган ючюнчю бир иш болганы да айтылады.

Кур’анда бу затны юсюнден былай айтылады: Пайгъамбар, юйбийчелеринден бирине джашыртын бир сёз айтхан еди. Ол, муну Пайгъамбарны бир башха юйбийчесине айтханында, Аллах да болумну Пайгъамбаргъа билдирди, ол да муну бир талайыны бетине урду, бир талайыны бетине ургъандан кери турду. Юйбийчесине джашыртын айтхан затын башхасына ешитдиргени айтылганында ол: “Муну сага ким айтды?” деди, Пайгъамбар да: “Мага, хар затны билген, хар затдан хапары болган Аллах хапар берди” деп джувап етди (Тахрим сувра, аят: 3).

Башха айтувла бар еселе да, аятлада ишарат етилгенле ем кючлю себепледиле. “Иля”гъа талай затны бирге себеп болганын айтыргъа боллукду.

Мухаммат (ас), етген оновуча енчи отовуна кёчдю, саклавулуна да ичине кишини иймезин каты айтды. Бу хал, асхапны арасында “Расюлуллах юйбийчелерин койганды” деп джораланды, хапар бютёв Мединагъа джайылды. Муну ешитген Умар (ра), джаны бек кыйналып Пайгъамбаргъа чабады. Еркинлик тилеп ичкери киргенинде, кёрген халындан джюрек аврувлу болду: Расюлуллахны тюбюнде хурма булчукладан етилген бир джеген бар еди. Аны мубарек бетине джегенни ызы тюшюп тура еди. Бир мюйюшде да кесек зынтхы унчук еслене еди, бир да кой тери. Умар (ра) Аллахны Келечисин былай бек джарлы халда кёргенинде чыдаялмай ичин тартып джылады.

Пайгъамбар ага: Ей Умар! “Бу дунияны джашаву джубанч была оюндан башхасы тюлдю. Керти джашав ахырат джашавду” деген аятны окуп джувап етди (Анкебуд сувра, аят: 64).

Умар (ра) Расюлуллахдан “юйбийчелеринден айрылмагъанын, бир айны айры джашаргъа ант етгенин” юренди. Еркинлик алып тышына чыкды, межгитни аллында джыйылып мыдахлык чёгюп турган сахабалагъа керти болумну билдирди. Ала да тынчлык тапдыла. Умар (ра) кеси кызы Хафса была кысха джувугъу Юмю Селемеге бир чамланган да етди.

Болджал толганында Расюлуллах енчи отовундан чыкды. Бу кёзювде ма бу аятла енген едиле: “Ей Пайгъамбар! Юйбийчелериңе айт: энди сиз дуния тирликни, джасанганны излей есегиз, келигиз сизни бош етерге хакларыгъызны берейим да сизни ативлук была кояйым” (Ахзап сувра, аят: 28). “Алай а Аллахны, Пайгъамбарны, ахырат джашавну сайлай есегиз алай билигиз, Аллах ичигизден тюз джолда джюрюгенле ючюн уллу бир савгъа хазырлагъанды” (Ахзап сувра, аят: 29).

Аллахны Келечиси бу аятланы юйбийчелерине бирем бирем окуду. Сюйгенлерича онов етерге еркин болганларын да билдирди. Алгъы бурун Хафсат была Айшат, Пайгъамбар была джашап ахырат завукну сайлагъанларын ачык етдиле.

Калганла да дуния завукдан есе ахырат завукну излегенлерин билдирдиле. Былайлык была Сыйлы Тиширувла, Расюлуллахны

юйбийчелери болгъанларын ентда бир ескерип, кечмеклик тилеп
Пайгъамбаргъа джюрекден бойсундула, Аны берген джашавуна (дуния
джашав) учунуп кёл салдыла.

Веда Хадждж была Веда Хутбе (Саламлашув Хаджилик была Саламлашув Хутбе)

Меккя алынгахдан сора, Араб ДЖарты Айрымканда Ыслам Дин кеџи
была джайылыргъа оџ тапхан еди. Таймаздан кланланы келечилери
Мединагъа джюрюп турдула. ДЖарты айрымканда шималдан
кюнлюмге, кюнтувгъандан кюнбатханџа савдюгерчи караванланы
барып келгенлери кайгъысыз, тынчлыклы, ишанџылы халгъа келди.
Бандитлик, уручулук, чабывул, хыянатлык кибик аман халиле думп
болдула. Кур'анда бу болумну юсюнден алай айтылады: "Аллахны
болушлугъу ем да хорлам келгенинде; инсанланы толкун толкун
Аллахны Динине киргенлерин кёргенинде; Раббиге махтав салып Аны
сагъын, ишексиз ол тобаланы кабыл етивчюдю". (Наср сувра, аят:1-3).
Бу сувра енџенден сора, Расюлуллах хар намазда "Раббим! Сени
тазалайма, Саџа махтав салама, мени кеч!" деп дува ете еди¹⁰⁹.

Озгъан джылны хаджилик кёзювюнде (631) Абюбекир (ра)ни хаджи
куллукну тамадасы етген еди. Ол да Расюлулланы берген еркинлиги
была Ыслам Динге кёре хаджиликни калай етиллигин, хаджиликни
шартларын неле болгъанын, Кябагъа джыйылгъан бютёв муслиман
хаджилеге юретген еди. Алий (ра) да Пайгъамбарны берген еркинлиги
была, ол кюнден башлап мушрикlege муслиман болургъа деп
кеслерине 4 ай болджал берилгенин, ары дери муслиман болмасала,
аланы Кябагъа да калгъан сыйлы джерlege да коюлмазлыгъын каты
аваз была бирдирди.

Аллахны Сыйлы Келечиси Мухаммат Мустафа Алейхиссалам, кёп
бармай бу дуниядан авушурун сезген еди. 632 джылны Зихичджа
айында айында хаджи куллугъун да тындырып, Кябагъа джыйылгъан
муслиманлагъа Ыслам Динни джорукларын ентда бир ачык етип
пайгъамбарлык джумушун ажимсыз ахырландырыргъа ем да бары
была саламлашыргъа талпый еди. Хаджи куллукну кёзювю келгинчи,
хар кайры да хапар ийилип, келир карыву болгъан му'минле
Мединагъа чакырылдыла. Кюню келгенинде муслиманла джыйын
джыйын Мединагъа келип тебиредиле. Халкны кымылдагъаны теџиз
толкунлагъа ушай еди. Расюлуллах джыйылгъан му'минlege ентда бир
хаджиликни шартларын (фарызларын, ваджиплерин, суннетлерин)
юретди. Ихрамгъа (хаджи чепкен) калай кириллин, тавафны да
калгъан куллукланы да калай етиллигин бирер бирер ачык етип
аџылатды. Сора, Хиджиратны 10-чу джылында (632), Зилкада айны
25-чи кюнюнде (22. Шубат. 632) кюнорта намаздан сора джолгъа
чыгъылды. Зулхулайфа атлы джерде Екинди Намазны фарызы еки
рекаят етилип кылынды. Ол кече алайда калынды. Ертден была
ертде муслиманла гусул абдез алып ихрамгъа кирдиле хаджи болургъа

¹⁰⁹ Теджрид-и Сарих, X, б. 391.

ниет етдиле. “Леббейк! Аллахумма леббейк!” = Саға келдик, Аллахым саға келдик! дей, дей Сыйлы Пайгъамбарны башчылыгы была Меккя табагъа джюрюдюле. Инсанла толкун толкун саркып бара едиле.

[А’ламлагъа рахмат болуп келген бир Пайгъамбарны, Мухаммат Мустафа Саллаллаху Алейхиссаламны ызындан хаджи болургъа баргъан муслиманладан насыплы ким болур! Й.Н].

Зилхиджджа айны 4-чю кюнюне тюбеген бир Ыйых кюнде Меккягъа джетдиле. Башкюн, Гюрге кюн, Бараз кюн Меккяда калып “Кудум Таваф” деп айтылгъан тавафны тындырдыла. Ибрахим Пайгъамбаргъа аталгъан джерде 2 рекят намаз кылдыла. Сафа была Марва дуппурланы арасында “сай” деген куллукну джерине келтирдиле. Орта кюн Минагъа барылды, Зилхичджаны 8-чи кюню еди, кече алайда конакладыла. Ертден намаздан сора, кюн тувгъунчугъа дери Минада солув алгъан Сыйлы Пайгъамбарыбыз, Зилхичджаны 9-чу кюнюню ертденбыласында Мюзделифаны юсюнден Арафатха озду. Алайда кеси ючюн куралгъан шатырда солув алды. Кюнорта болуп кюн кайта тебирегенинде шатырдан чыгып “Кусва” атлы тюесине минди, Арафат Тюзню ортасына келди. Алгъадан сайланып тургъан базык тавушлу адамла тюелеге минип халкны ичине джайылдыла, аланы куллугъу Расюлутлахны сёзлерин тикирар етип халкгъа ажымсыз ешитдирген еди. Былайлык была бюгюню опарлор системге ушаш бир систем курадыла.

Сыйлы Пайгъамбар Арафатда, пайгъамбарлык кёзювюню ем алапат ем узун сёлешювлеринден бирин етди. Сёлешген заманында хар ким иги аңыласын деп, сёзлерин бирем бирем айта еди (Хиджиратны 10-чу джылы, Зилхичджа айны 9-чу кюню / 8 Март 632). Мухаммат (ас) Ыслам Тарыхда “Веда Хутбе = Саламлашув Сёз” деп айтылгъан белгили сёлешивюне башлады:

“Ей, инсанла! Хар ишде Аллахгъа махтав салыргъа керекди. Нафис куруда инсанны аман джанына тартаргъа излейди. Бу себепден нафисни шеринден Аллахгъа сыйыныгъыз. Инсанны джаны, малы, тиширувну намысы хар тюрлю зордан, аманлыкдан сакланганды. ДЖанга, малгъа, тиширув намысха кол джетдирирге харамды. ДЖашав хак, инсанны ем турмуш (натуральный) хакыды. Инсанны сыйына, джагъына, еркинлигине, малына чабывул етген да харамды. Быланы бары инсанны тувушдан алынган енчи хакларыдыла. ДЖахилийе (Ысламдан алгъа заман) ераны бютёв джоруклары тыйылганды (еркинликсиз етилгенди). Инсанла етерге юренген аман ишлерин сёзсюз кояргъа борчлудула. Файыз (белгили бир заман сора артыгыгы была ызына алыргъа ёнкюч ачхагъа берив) харамды. Кан джюрютген да харамды. Аманатла сакланып джерлерине, иелерине тапдырылыргъа керекдиле. Аманатха хыянат етген да харамды. Тиширувла была еркишилени бирбирлерине хаклары, куллуклары, джуваплылыклары барды. Тиширувлагъа да еркишилеге да зийна харамды, андан узак турургъа керекдиле. Башсыз кулла была каравашланы атив тутаргъа керекди. Бютёв муслиманла карнашдыла. Хар тюрлю клас айырымчылык (бийлик, ёзденлик, куллук), халкдан

айры болуп кесине енчи хак излемеклик да думп етилгенди. Ёргелик, ашхылык таквадады (Аллахгъа таза куллуқ етгендеди). Халкны малын хаксыз джерге ашаргъа киши да хак иеси туююлду. Биревню джугъу, кеси еркинлик бермегенден сора биревге харамды. Муслиманла бирбирлери была кюрешгенден узак турургъа керекдиле. Сага алынмагъан, алай а шайтанны кувандырыргъа себеп болгъан джапылычладан, хаталадан, терсликледен узак болургъа керекди. Аллахны Китабына, Пайгъамбарны Сюннетине каты кадалгъанла аман джолгъа тюшмезле. Ыслам Дин ативгъа санагъан кошаксыз джашавдан айрылмазгъа, асыры оздурувчулукдан тыйылыргъа керекди. Аллаху Та'алагъа куллуқ етген, ем уллу шартды. Беш увакыт намаз кылыныргъа керекди. Ораза айда ораза тутаргъа шартды. Карыву, байлыгъы иги болгъанла малларыны зекятын берирге керекдиле. Дагъыда карыву джетгенле, джашавларында бир кере Расюллулах юретгенча хаджи куллуқ етерге керекдиле. Расюллулахны айтханларына, авазларына сыйыныргъа керекди. Бу авазланы иги тыгылап айтылгъанланы джерине келтиргенле джандетли боллукдула...¹¹⁰

Хутбеси (халкгъа селешивю) бошалгъанында Расюллулах, Арафат тюзге джыйылып, дыф демей кесин тыгылап тургъан 100.000'ден артык муслиманны "Ыслам Динни ачык етип ачылатханына" шагъат етди:

-Аллах мага берген пайгъамбарлык куллуқну толусу была тындыргъаныма шагъатмысыз? деп сорду. Ала да:

-Шагъатбыз я Расюллулах! деп бир аваздан кычырдыла.

Сора бир азан еки ка'мат была сафар халда кюнортаны фарызы была екиндини фарызы екишер рекят етилип кылынды. Ызы была Аллахны Келечиси тюесине минип ДЖебелуррахманны тебен джанында "сюелинник" джерге келди. Аллын кыбылагъа буруп, кюн батып сарылыгъы бираз кетгинчи ге дери "Вакфа" куллугъун етди. Ызындан, узун бир дува етип тилек тиледи. Былайда кезювюнде Ку'анны ем арт аяты енди: "...Бюгюн кяфырла сизни динигизден (аны джок етгенден) умут юзгендиле. Енди аладан кормагъыз. Менден коркугъуз. Бюгюн сизге динигизни тындырдым, юсюгюзге нигъаматымы (игиликлери) тамам етдим, сизни ючюн дин болуп Ысламны сайладым..." (Маида сувра, аят: 3)¹¹¹.

Мухаммат (ас) тюесини юсюнде, биргесине Усама бин Зейд болгъан халда Арафатдан енди. Мюзделифеге келгенлеринде бир азан еки ка'мат была ашхам ем джатсы намазны фарзларын саф болуп

¹¹⁰ Теджрид-и Сарих, X, б. 397, дб.; Ибн Хишам, аак., IV, б. 250; Ибн-юл Есир, аак., II, б. 302.

¹¹¹ Айтылгъан аятланы магыаналары: "Мыллык, кан, топуз ет, Аллахдан башханы аты айтылып кесилген (хайванны ети); бувулгъан, урулуп ёлтюрюлген, мийикден тюшюп ёлген, мюйюз кирген, бёрю джаралап ёлгюнчю кесмегенлеригиз; путлагъа айланып кесилген хайванла; фал окла была кадар излегенигиз сизге харам етилди. Быланы бары тюз джолдан чыкмаклыкды. Бюгюн кяфирле, динигизни джок етгенден тюпюлгендиле. Аладан кормагъыз да Менден коркугъуз. Бюгюн динигизни ем мийик дараджагъа джетдирдим, сизге нигъаматымы толусу была бердим. Сизге дин болуп Ысламны сайладым. Ким (каты) ачыкха тюшюп, гюнах ишлерге излемей, быладан ашаргъа зорлук джетсе, ага гюнах джокду. Ишексиз Аллах кечивчюдо, мархаматлыды".

кылдыла. Маш'ар-ул Харам деген джерге барып алайда текбир келтирдиле. Кече бир авукну солугъандан сора, ертден намазны Музделифеде кылдыла. Сыйлы Пайгъамбарыбыз, кюн тувгъунчу алайдан ДЖамрат-ул Акабагъа барды, джети ташчык джыйып, ташчыкланы еки бармагъы была тутуп шайтанга атды, хар атханы сайын текбир келтире еди. [Мыга "шайтанга таш атув" дейдиле. Й.Н].

Алайдан Минагъа оздула. Пайгъамбар (ас) былайда, екинчи кере муслиманлагъа хутбе берди (сёлешди). Сора курман кесиллик джерге келип курманын кесди. Аллахны Келечиси 100 курман етген еди, быладан 63'юн кеси, калгъан 27'син Алий кесди. Муну ызындан чачларын джюлютдю, ихрамдан чыкды. Тюесине минип Кябагъа барды. "Садр" деп айтылгъан тавафны етди. Дагъыда Минагъа кайтып тешрик (кошулгъан) кюнлени алайда толтурду. ДЖемре деген джерде шайтанга таш атхан кулукну калгъанын тындырды. Байрамны төртюнчю кюнню кечесин Мухассаб ёзенде оздургъандан сора, бир Бараз кюнню ертденинде Меккягъа кайтды. Кюн тувгъунчу "Саламлашув Таваф" ны етди. Курман байрамны 5-чи кюню, бек узакдан келген муслиманла Пайгъамбардан еркинлик алып, саламлашып кеси джуртларына кайтдыла.

Сыйлы Пайгъамбарыбыз да мухаджирле была ансарлыланы арасында Мединагъа атланды. Зулхулайфа деген джерде ашхам болуп кёз байланган еди. Кече алайда калдыла. Ертденбыла кюн иги джарыгъандан сора шахаргъа кирдиле. Мединагъа кире туруп Расюллулах былай дува етген еди: " Аллаху акбар! Аллахдан башха тейри джокду! Аны хар неге да кудрети джетеди. Тоба етип, кулук етип Раббибизге махтав салып ызыбызгъа кайтдык. Аллах берген сёзюн керти етди. Кулуна болушду, бизге каршчы бирикген джавланы Ол джок етди¹¹²".

Сыйлы Мухаммат Мустафа (ас)ны авушханы

Огъарыда кысхартылып берилген Саламлашув Хутбесинде Расюллулах сёзлерине былай башлагъан еди: "Ей инсанла! Сёзлерими ес бёлюп иги тыңылагъыз! Быйылдан сора сизни была былайда ентда джолугъуп джолукмазымы билмейме."

Дагъыда Наср сувраны ахырында "Раббиңи таза (джюрек) была ескер, Андан кечмеклик тиле!" деп айтылгъан аят енген еди. Уллу Аллахны, етген болушлугъуна каршчылык, Пайгъамбардан Кесине махтав салырын, кечмеклик тилерин буюргъаны "Расюллулахны авушуруну джувук джетгени белгили болду" деп джораланган еди. Айшат (ра), бу сувра енгенден сора Пайгъамбарны "тоба етип Аллахдан кечмеклик тилегенни кёбейтгенин" билдиргенди. Мунуча, Саламлашув Хаджиликни кёзювюнде енген, Маида сувраны 3-чю аяты да джюрекке бу сагъышны салгъан еди.

Хаджиден кайтхандан сора Расюллулах Ухут Шейитлени кабырларын кёрюрге барып алагъа Аллахдан кечмеклик тиледи. Ызындан ДЖеннт-

¹¹² Ибн Хишам, аак., IV, б. 248, дб.; Ибн Са'д, аак., II, б.172, дб.

юл Бякi кабырланы да кёрюрге барып алайда джатхан муслиманлагъа да Аллахдан кечмеклик тиледи. Кабырладан кайтханында Хиджиратны 11-чи джылыны Сафар айыны 19-чу кюню еди. Ол кюн башында бир чанчхы башлады. Бирбирледе температурасы ёсе еди. Кепсиз болгъанлыгъына кюнлюк ишлерин тайдырмай ете еди. Мута Казаватха себеп болгъан Хыристиян араблагъа кёзюв кайтарыргъа, аланы капларына джыяргъа мурат ете еди. Усама бин Зейдни аскер башчы етип, кёп санлы аскер джыйылырын буйрук берди. Ысламны байрагъын да Усамагъа аманат етди.

Аврувуну ал кюнлери алай каты тюл еди. Намазгъа тебиресе Алий была Аббасны джашы Фадыл колларына кире едиле. Бу кюнледен биринде башын каты чырмап межитни минбарына (Хутбе айтылгъан басхычына) ёрледи: "Ей, мухаджирле была ансарлыла! Аллаху Та'ла кулун, дуняя джашав была Кесини арасында сайлав етерге еркин етди. Кулу да Аја джолукгъанны сайлады" деди. Абюбекир (ра) аны "Кулу" деген сёзю была "кесин" айта тургъанын апылап "Анабыз атабыз саја курман болсун, я Расюллулах!" деп, ичин тартып джылап тебиреди. Пайгъамбар да аны шош етерге кюрешди, андан бек разы болгъанын билдирди. Отовланы межгитге ачылгъан ешиклерини барын етдирди, куру Абюбекирни (кызыны) ешигин ачык койдурду. Пайгъамбар мындан сора мухаджирле была ансарлылагъа былай айтып осият етди:

"Ей асхабым! Ал мухаджирлеге барыгъызны куру да сый берип туруругъузну осият етеме. Бютёв мухаджирле да бирбирлерине иги болсунла. Хар иш Аллах берген еркинлик была болады. Аллахны буйругъундан ёрге болургъа кюрешгенле, ем ахырында думп болдула. Аллахны алдаргъа кюрешгенле кеслерин алдарла. Ей, Асхабым! Пайгъамбарыгъызны авушурун есге тюшюрюп кыйналгъаныгъызны ешитдим. Кайсы пайгъамбар юмметини арасында ёмюрлюкге джашагъанды да мен да джашарыкма? Муну ишексиз билигиз, кёзюв келсе Раббиме джолугъурукма, арагъызда мыја ем тыйынчлысы менме. Дагъыда иги билигиз, сизле да маја джолугъуруксуз. Тюбешир джерибиз да Кявсар Сувну кыйырыды. Алайда мени была тюбеширге сюйгенле колларын, тиллерин гюнахладан тыйсынла!"

"Ей, муслиманла! ДЖерни юсюнде ишленген гюнахла, Аллахны берген нигъаматлары была ихсанларын (игиликлерин) колдан таярына себеп боладыла. Халк шохлук ичинде биригип джашаса, тамадала была калгъан оновчула да алача болурла. Халк аманлыкгъа юренип гюнахладан тыйылмай джашаса ала да алай болурла".

"Ей, хаджиретчиле! Сизге да ансарлылагъа иги болуругъузну осият етеме. Ала сизге болушуп сизни кеси джуртларына чакырдыла, юлерине конак етдиле, тирликлери кыйын болса да сизни ашларына сувларына кошдула. Бу себпден, арагъыздан кайсыгъыз башчы болса, аланы (ансарлыланы) сакласын, арив кёрсюн. Ичлеринден хатасы болгъанланы да кечсин".

"Ей, муслиманла! Кимни сыртына ургъан есем, ма сыртым, келсин да урсун. Кимни менден аллыгъы бар есе, келип аны менден алсын!".

“Ей, инсанла! Ичигизден борчлу болгъан бар есе хаман төлесин, уятлы болама деп тартынмасын. Дуния уят, ахырат уятны катында джук да тюлдю”.

“Ей, инсанла! Пайгъамбарларыны кабырларын табынывчу джер етген юмметлеге Аллах ланат етгенди. Менден сора, кабырымы табынылгъан пут халгъа келтирмегиз!¹¹³”

Расюллах, аврувуну ал кюнлеринде болушлук была межгитге келип намаз кылдыра еди. Минбаргъа ёрлеп хутбе окуй еди, аваз бере еди. Огъарыда айтылгъан осиятын етген кюн, авруву каты болду. Сыйлы Пайгъамбарыбыз кысха бир заманны намаз кылдырыргъа кюрешди есе да авушурундан юч кюн алгъа авруву бек катыгъа айланды. Намаз кылдырыргъа Абюбекирни кесине ёкюл етди. Бир кавумла башхасын ёкюл етерин излеген еселе да ол унамады.

Ыслам Аскер да куралып казаватха хазыр болуп тура еди. Алай а Расюллахны авруву авурлашгъанында мурукку етерге керек болду. Бир кёзювде Сыйлы Пайгъамбар кызы Фатиманы катына чакырды. Кулагъын кесине джувук келтиртип бир джукла айтды, ол да джылады, сора дагъыда бир джукла айды, бу джол Фатима ишарды. Айшат (ра) муну себебин соргъанында Фатима (ра) былай джувап етди: “Алгъы бурун узаймай ёллюгюн айтды, мен да джыладым; екинчи болуп, юйдегисинден ем алгъа мени катына алырын айтды, мен да куванып ишардым¹¹⁴”.

Расюллахны кызы Фатима была атасы Абдуллахны егечи Сафиятха етген осияты да уллу магъана ташыйды:

“Ей Аллахны Келечисини кызы Фатима! Ей Аллахны Келечисини ата егечи Сафият! Аллахны катында багъасы болгъан иги ишле етигиз. Алай болмаса халал была харамны юсюнден Аллах сизге етерик сорувдан мен сизни кутхаралмам!”

Расюллахны авушурундан алгъа етген осиятларындан бири да муслиманланы “кеси оновларыны тюбюнде ишлеген адамларына джумушак болурлары, кеси ашагъанларындан ашатып, кийгенлеринден кийдирилери”ди. Абдулманаф улула была (кеси тукуму) ата карнашы Аббасха да “Хыйсап берир кюнге” иги куралырларын ескертгенди.

Авушуруна джувук, Айшатны болушлугъу была тишлерин мисвак была тазалады. Аллахны аллына кирсиз ауз была, тазалангъан тишле была чыгъаргъа талпый еди, бу калай уллу адеп еди, калгъан затларыча бизге бу да юлгю болургъа керекди.

Бир кюн кесин маджалча кёрюп намавгъа деп межгитге кирди.

Абубекир муну еслепп михрапны (иймамны намаз кылдыргъан джери) Расюллахгъа кояргъа изледи, алай а ол унамады, барып аны катына олтурду...

¹¹³ Мухаммат (ас) ны авушханына джувук кюнледе етген осиятларыны юсюнден карагъыз: Теджрид-и Сарих, X, б. 3-31; Ибн Хишам, аак., ЫБ, б. 301-315; Ибн Са’д, аак., ЫБ, б. 319, дб.; А. ДЖевдет Паша, аак., Ы, б. 346, дб.

¹¹⁴ Теджрид-и Сарих, XI.

12 Рабиюл-авал Башкюн, авушурундан алгъа дагъы да маджалча болуп межгитге барыргъа изледи. Отовну межгитге ачылгъан ешигин ачтырып асхабына карады. Барын анив тукум бир низам была тизгинле (сафла) болуп намаз кылгъанларын кёрюп куванды. Расюлллах юйюнде табылгъан талай динарны (ачха) барын джарлылагъа чачдырды. Хурма бачхасындан келген асувну (хайырны) джетер чаклы бёлюмюн юй ахлуларына берилирин, калгъанын да давлетни хазнасына салынып хайыр ишлеге джоюлурун осият етди. Айшат (ра)ны айтханына кёре, Пайгъамбар (ас) авушурундан аз алгъа Ниса сувраны 69-чу аятын окуду: "Ким Аллахгъа была Пайгъамбарына сыйынса, ма ала Аллах кеслерине игиликле берген пайгъамбарла была, сыйдыкла была, шейитле была, салихле (ашхыла) была биргедиле. Ала алайда иги нёгерледиле!" (Ниса сувраны, аят: 69). Сиер китаплада джазылгъанга кёре, Аллахны Сыйлы Келечисини ахыр сёзлери былады: "Аллахым! Мени ашхы нёгерлени джыйынына джолукдур! Аллахым, гюнахларымы кеч, мага мархамат ет, мени сыйлы нёгерлени катына джетишдир! ДЖувук кел, ей ДЖабраил! Мени ашхы нёгерлени джыйынындан ет Аллахым! ДЖадетиңде мени ашхы нёгерлеге джолукдур!"

Айшат (ра) Сыйлы Пайгъамбарыбызны ахыр кёзювюн былай аңылатханды: "Мисвакны (тиш тазалавчу) джумушатып бердим, авзунда ары бери кымылдатып тишлерине ышыды. Катында териден етилген сув капчыкчык болувчан еди, ага куру да сув толтургъанлай тура едик. Бу кёзювде еки колун аны ичине сугъуп, колларын джибитип сора башын сылады: "Ла илаха Иллаллах" деп "Ёлюмню да катысы, кыйыны барды", деди. Ем ахырында колун ёрге кёлтюрдю (мубарек башын мени кёкюрегиме таяп тура еди), джаны кетгинчиге дери "Аллахым! Мени ашхы нёгерлени джыйынына кош (Аллахумма фир рефик-ил а'ла!) деген дуvasын авзундан тюшюрмеди. Бу дуваны ете тургъанлай, Расюлллахны (му'джизала кёргюзген) мубарек колу енишге тюшдю"¹¹⁵.

Хиджиратны 11-чи джылында, Раби'улавал айны 12-чи кюню (08 Хазиран 632) кюнортадан сора, Аламлагъа Рахмат болуп келген Ахырзаманны Пайгъамбары Сыйлы Мухаммат Мустафа Саллаллаху алейхи васаллам Уллу Аллахгъа джолукду.

Пайгъамбарны авушханы муслиманлагъа бек авур тийди. Умар кирик мийик бир сахаба огъуна мыга ийнаналмай "Ол ёлмегенди, дагъыда арабызгъа кайтырыкды" деп сыйыт етгенди. Бу сёзлени джюреги асыры бек кыйналгъандан айтханына не сёз бар еди. Хапар келгенлей Абюбекир (ра) Расюлллахны отовуна гузаба кирди, юсюндеги джабывун ачып мубарек бетине карады. Авушханын аңылап маңылайындан уппа етип "Анам-атам сага курман болсун, я Расюлллах! Сени тириң да анив еди, ёлюң да анивду" деп, межгитге кайтды. Минбаргъа ёрлеп "Пайгъамбарны авушханын, Уллу Аллахны ахырсыз (ёмюрлюк) болгъанын, Кур'анга кадалып Сыйлы Пайгъамбарны джолунда джюрюрге керекли болгъанларын..." ачык

¹¹⁵ Теджрид-и Сарих, XI, б. 9-10, 22.

етип аңылатды. Ызындан да бу аятны окуду: “Мухаммат куру бир пайгъамбарды. Ол ёлсе не да ёлтюрюлсе сиз (динден) ми чыгъарыксыз? Ким динден чыкса, Аллахгъа бир заран келмез. Аллах шукур етгенлени савгъаландырлыкды” (Ал-и Имран сувра, аят: 44)

Пайгъамбарыбызны мубарек джаназысын Алий (ра) джувду, Аббас была джашлары Фадыл, Кусам, дагъыда Усама бин Зейд, Абдуррахман бин Ауф, ансарчы Евс бин Хавлї да юсюне джабыв тутаргъа, сув куяргъа, ары-бери айландырыргъа, кебинлерге болушдула. Абюбекир была Умар да юйню ешигини аллын саклап, джюрекleri дув джанан муслиманлагъа кёл берирге кюрешип турдула. Алий Сыйлы Пайгъамбарны джувган кёзювде “ДЖашавуңда да кирсиз едиң, ёлгениңде да кирсизсе я Расюлллах” дей еди. Кабыры, авушхан отовуну ичинде казылды. Бу ишни, ансардан Абю Талха тындырды. ДЖаназы агъач тыркыкны юсюне салынды. Отов тар болганы себепли сав джамагъат кошулуп джаназы намаз кылыргъа мадар джок еди. Аны ючюн, еркишиледен башлап тиширувлагъа, сабийлеге дери бютёв халк бёлек бёлек отовгъа алынып алайда хар ким кеси джаназы намаз кылды. ДЖаназы намазны кылынган екинчи кюнню кечесине дери барды. Сора, Алий была Фадыл, Усама бин Зейд, бир да Абдуррахман бин Ауф кабыргъа енип Расюлллахны мубарек тёгегин кабыргъа асырадыла.

Мухаммат Мустафа (ас) : “Биз пайгъамбарлагъа мерес кояргъа еркинлик джокду. Артда небиз калган есе, бары садакагъа бериллирге керекди”¹¹⁶, дегенди. Бир башха хадисде да “Ёлгенимден сора, мересчилерим джағыз бир дирхамны юлеширге да еркин тюлдюле. Койган затымы (бир кесек хурмалык) асывундан юйбийчелерими кереклилерине, ишчилени джалына айрылганындан калганы, савлай хайыргъа берилликиди”¹¹⁷, деп осият етгенди. Сыйлы Пайгъамбарыбыздан калган затла быладыла: Изар (арап чепкен), рида (бир тюрю капдал), тёшек, джувургъан, таз, агъач тыркык, таз, сув ыстакан, кол тирмен, байрак, садак капчык, флама, кылыч, джая, кюбе, сарых, капдал, курч кюбе, курч башлык. Кылычны Алийни алганын, калганланы барын ескертмеге салынган билебиз. Быладан бир кавуму бюгюнге дери келгенди. Былагъа “Сыйлы Аманатла” деп айтылады. [Ыстанбул Топкапы Музейде айтылган аманатладан талайы бюгюн да сакланып турады. Й.Н].

Расюлллахны ем уллу мереси, Кыяматха дери джашарык Ыслам Динди. Аллахны Китабына, Пайгъамбарны Сюннетине каты кадалганланы чыртда джолдан чыкмазлыкларын Мухаммат (ас) Саламлашув Хутбасында ачык етип айтхан еди.

Мухаммат (ас)ны шамайылы (портреси)

Расюлллах узунга тартхан орта бойлу, уллурак алив башлы, териси кызылгъа тартхан нюрлю ак еди. Бурун канатлары бек алив ишленген еди. Кашларыны арасы ачык, кёзлери кара, сакалы не бек джука не

¹¹⁶ Теджрид-и Сарих, XI, б. 22.

¹¹⁷ Теджрид-и Сарих, VIII, б. 235.

да бек калын еди. Имбашлары кеҗ, коллары была аяклары кючлю ем да теҗеги была атив келише едиле. Чачлары бурма была тюз арасы еди (Муслим-Фезаил, 91-98; Теджрид-и Сарих, IX, 283; Тирмизі, Шамайыл, 1-7).

Пайғамбарны чачлары кулак учларына дери ене еди. Чачларын тарап еки джанына айыра еди. Бютёв китаплада чачы была сакалына атив караганы джазылыпды. Чачларын бирбирледе юйбийчелерине таратувчан еди. Еки джаворун калагыны арасында "Пайғамбарлык Тамга" бар еди. Муну, сахабаларындан кёпле кёрюп айтхандыла. Сыйлы Пайғамбарыбыз боявсуз, атив ийисли дукхну теджеселе "огъай" демей еди. Райхан чичекча атив ийис етген гокка хансла теджеселе да ызына кайтармай еди. Кесине ем джувук сахабалары билдиргенге кёре, Расюлллахны чархыны гул ийисча хош, енчи бир ийиси бар еди.

Айшат (ра) суратлаганга кёре, Аллахны келечиси акыртын акыртын сёлеше еди, хар сёзюню расын айыра еди. Сёлешгени, тыҗылаган адам савлай азбарга алып коярча атив еди. Иги аҗылашылырын излеген сёзлерин юч айландырып тикирар ете еди. Былайлык была аны тыҗылаганланы бары сёзлерин ажимсыз толусу была аҗылай едиле.

Расюлллах сёлешген кёзювде туврасындагы адамны акыл-аҗы болумун гёзете еди. Айшат былай айтханды: "Расюлллах сёзю, сизни бирбиригизге тизгинлетип, букулатып сёлешгенигизча сёлешмей еди. Ол сёзю айырып бирер бирер айта еди. Аны сёзю тыҗылаганны джюнегине сиҗип кала еди" (Теджри-и Сарих, IX, б. 278).

ДЖабир син Самурадан билдирилгенге кёре, Пайғамбар (ас) туврасындагыланы рахатсыз етерча кюлмей еди, кюлгени ишарганча еди.

Хинд бин Ебї Хяле айтханга кёре, Пайғамбар ишарса мубарек тишлери марджан мынчаклача кёрюне едиле. Абдуллах бин Харис да Расюлллахны суюмлюлюгю была джанлы турсюнюн былай суратлаганды: "Расюлллахдан бек ишарган адам кёрмедим" (Теджрид-и Сарих, IX, 277).

Расюлллах оҗ джанына, оҗ кабыргасыны юсюне джатып джуклай еди. ДЖатардан алга бу дуваны етерге ёч еди: "Я Рабби! Мени кулларыҗы тирилтирик кюнде азабыҗдан кору!".

Мындан башха дувалары да бар еди:

"Аллахым! Сени атыҗ была джуклап Сени атыҗ была уянама".

"Махтав Аллахгады, бизге ашатды, ичирди, кереклиерибизни тапдырды, юйлерибизге киргизди. Аллай джаратылганла бардыла, суюгенлери чаклы ашарык, ичерик, кече болса джатарык джер тапмайдыла".

"Я Рабби! Сени атыҗ была ёлеме, Сени атыҗ была джашайма".

"Аллахым! ДЖанымы сен салдыҗ, дагыда Сен аллыкса, мени джанымы джашаву да ёлюю да Сени колугдады. Аллахым! Енди аны бюгече аллык есеҗ, гунахларымы кеч, джашатырык есеҗ аны корувла!"

“Аллахым! Кесими Саға аманат етдим, ишими Саға койдум, сыртымы Саға тиредим, Сенден тилеп, Сенден коркуп, Саға айландым. Сенден башха ишаныллык джокду, Сенден башха саклавчу да джокду. Аллахым! Сен ендирген китаплагъа да, пайгъамбарлагъа да ийнандым”.

ДЖукудан уянса да былай дува ете еди: “Махтав Аллахгъады! Бизни джуклагъандан сора уятды, кайтув Ағады”¹¹⁸.

Мухаммат (ас)ны ашагъаны-ичгени, юйюню төшеси

Расюллах кийимлерини кирсиз болуруна бек ес бөле еди.

Шиякылыкны суймей еди. ДЖағы бир кийим кийсе, Аллаху Та’лагъа махтав салып, бу кийимни хайырлы-огъурлу болурун тилей еди, кийим джапхан санларыны аманлык етгенинден Аллахгъа сыйына еди.

Сыйлы Пайгъамбар “бети оғанды, бояву кетгенди” деп, кийимни атып коймагъанды, кийгенди. Бек ала-кула, кёп оювлу кумачладан кийим етдирмей еди. Тюз бетли, атив кумачланы сайлай еди. Кийингенде биринчи джоругъу кирсизлик еди. Кумачны багъасына бек карамай еди. Каллай кумач болса да огъайы джок еди. ДЖибекден етилген кийим джюрютмей еди. ДЖюнден, ечки тюкден согъулгъан кумачланы сайлай еди (Тирмизі, Шемаил, б. 12).

Расюллах, енчи джашавунда да уллу келлю тюл еди. Кесине келген савгъаланы барын джарлылагъа чачтыра еди. Ашаргъа да киерге да алай тырмашмагъанлыкгъа, муслиманлагъа юлгю болур ючюн бирбирледе тюрю тюрю ашарыкладан ашагъаны кирик, атив кийимле да кие еди. Сёзючюн; тавук ет, канатлы ет, кой ет, тувар ет; быладан етилген ашарыкла; как ет, сют, бал, халува, дб...

Ашарыкларыны арасында зейтин джав, кап, бышлак... да болувчан еди. Ашарыгъына пурч, шибижи дегенча затланы да кошдургъанды. Болса да еки тамал ашарыгъындан бири арпа гырджын, бири да хурма еди. Бирбирледе куру екисинден кабып калгъан ашарыклагъа тиймей коя еди.

Пайгъамбарыбыз, ашагъандан алгъа колларын, ашагъандан сора коллары была бирге авзун-тишлерин джувмай коймай еди. Азыкгъа “Бисмиллах...” была башлай еди. Бошаса да “алхамдулиллах” демей, тепсиден копмай еди. Тепсиде багушха атарча не ашарык не да гырджын койгъанны ушатмай еди. Бирге ашагъан кёзювде, еркинлик алмай тепсиден копханны суймей еди. Ач болуп олтуда еди, иги тоймай коба еди. Ушхувур айырмай еди. Заман тапса, чакырылгъан джерге да барывчан еди. Сувну, тюбю кёрюнген савут была ичерге сюе еди. Бал сусап не да хурмадан етилген таза компост ичгени да бола еди (Тирмизі, Шемаил, б. 15-16; Х. Накшибенді, Шерх-и Шемаил, б. 146).

Сыйлы Пайгъамбарыбыз, ол заманны адетине кёре тыркык, диван, джастык, джувургъан, таз, кумгъан... дегенча харекетле была савутланы джюрютгенди. Быланы да олтурургъа была джатаргъа,

¹¹⁸ М. Раиф Ефенди, “Мухтасар Шемаил-и Шериф Терджемеси”, б. 193-208.

колгъа алыргъа табын излеген болмаса багъалысы, омагъы деп бек джарсымагъанды. Аланы юсюнден да тамал джоругъу кирсизлик еди.

Расюллулахны Аллахгъа куллук етивю (ибадат етивю)

Намаз кылгъаны:

Бу затны юсюнден Айшат радияллаху анха, Мугъîре бин Шу'бе, Абюхурейра, Зейд бин Халит, Абю Селеме бин Абдуррахман, Абдуллах бин Аббас, Хузайфа бин ел-Яман, Абдуллах бин Мес'уд, енес бин Малик, Абю Саид ел-Худрî, Абю Айюб ел-Ансярî, Абдуллах бин Са'д... кибики сыйлы сахабала была дагъыда калгъанладан келген тюз хапарлагъа кёре, Сыйлы Пайгъамбарыбызны намаз куллукларыны юсюнден билингенлени кысхасы была айтайык: Быланы барыны да айтханына кёре, Расюллулахны намаздан сюйген заты джок еди, аџа "Кёзюмю нюрю" дей еди. Фарыз намазланы межгитде, калгъан намазланы юде кыла еди. Асхабына, намазгъа бек ес бёлюрлерин айтханлай тура еди.

Кече куллуклары: Кечени аллында, увакты киргенлей Джатсы намазны фарызын межгитде кылып кайтхандан сора, кёп турмай джата еди. Кечени юч етип бири озгъанлай кобуп, куралып бир авукну "Техаджджуд намаз" ны кыла еди. сора, дагъыда джата еди. Ертден азан кычыргъынчы кобуп, куралып Ертден намазны сюннетин юде кылып межгитге оза еди.

Расюллулах "Техаджджуд намаз"гъа джаџы башлагъанлагъа (еринмесинле деп) куру 2 рекят была башларларын тыйынчлы кёре еди. Кеси ва 8 не да 12 рекят кыла еди.

Бир кюн Айшат (ра) Аллахны Келечисине сорду: "Кече уяналмай, Ютюр намазны оздурсаџ калай етерге керекди?". Пайгъамбар сылай джувап етди: Мени кёзлерим джукласала да джюрегим уявду, увакыт келгенлей уянама да калама. Алгъа тахаджджуд намазны, ызындан Ютюр намазны кылама"¹¹⁹.

Кече намазны (Техаджджуд Намаз) кылгъандан сора, Ертден намазгъа кёп бар есе джутларгъа, аз бар есе солургъа деп дагъыда орунџа кире еди. Мындан да аџылашылгъанына кёре, Аллахны Келечиси Техаджджуд намазгъа кечени хар кёзювюнде копханды. Ол-бу увакыт деп каты белги салмагъанды.

Расюллулах намазгъа бир да ёч еди. Бирбирледе уллу сахабалары "Я Расюллулах! Хак Та'ала сени сайлагъанды, гюнахларыџы кечгенди. Былай бола тургъанлай кёп намаз кыласа (куллук етесе)" деп, кеслерин тыялмай соровчан едиле. Былайда айтылгъан "Кёп намаз"дан мурат "Сувап намазланы) кёплюгюдю, ансы фарыз намазланы хар ким да теџ кылыргъа сёзсюз джуваплыды.

Пайгъамбарымыз сахабаларына алай джувап етеди: "Аллаху Та'ланы маџа берген нигъаматларына каршчылык, тыйынчлы болгъан шукурну да етмейимми? Кёп шукур етювчюледен болмайыммы?"¹²⁰.

¹¹⁹ Тирмîзі, Шемаил, б. 45; Алийй-юл Кярî, Шерх-и Шифа, Ы, б. 181; Ибн Кесîр, Шемаил-юр Ресул, б. 116-119; М. Раиф Ефенди, "Мухтасар Шемаил-и Шериф Терджемеси", б. 198; Х. Накшибендî, аак., б. 234.

¹²⁰ Тирмîзі, Шемаил, б. 44; Раиф Ефенди, аак., б. 193; Х. Накшибендî, аак., б. аак., б. 229.

Аллахны Келечиси джамагъатны, давлетни ишлери была кѣп кюрешип бек арыгъан кюнлерини кечелеринде, дагъыда аны киби́к арыгъан-талгъан кюнлерини кечелеринде да техаджджуд намазны коймагъанды. Алай а бек арыгъан не да карывсуз болгъан кечелеринде олтуруп да намаз кылгъанды.

Ораза куллугъу

Ысламда ораза куллу́к, Хиджиратны 2-чи джылында фарыз етилгенине кѣре, Пайгъамбарыбыз 9 джылда бирер ай ораза тутханды. Сувап оразала бу хыйсапны тышындады.

Уса́ме бин Зейд’ден айтылып келген хадисге кѣре, Расю́ллах Рамазан айны (оразаны) тышында, ем кѣп Шабан айда ораза тута еди. Муну магъанасын соргъан Усамагъа былай джувап етгенди: “Ей Усама! Шабан ай, Реджеп была Рамазан айны арасында сыйлы бир айды. Халк муну сыйындан хапарсызды. Шабан айда етилген куллу́к Аламланы Рабби болгъан Аллахны аллына елтилли́кди. Мен да иги куллу́кларымы бу айны ичинде Аллахны аллына елтилли́ги себепли бек куванама”¹²¹.

Уллу сахаба́ладан Ибн Масудну билдиргенине кѣре, Пайгъамбарыбыз хар айны ал юч кюню́ была ыйыкны байрым кюню́нде ораза тутаргъа бир да ёч еди¹²².

Расю́ллах хар ай тутхан юч кюн оразасын, Ибн Мас’уд айтханча айны ал кюнлеринде тутханы киби́к, болумгъа кѣре айны ортасында, ахырында дегенча калгъан кюнлеринде да тутханды. Айшат (ра) Пайгъамбарыбызны Башкюн́ была Орта́кюн ораза тутаргъа ёч болгъанын билдиргенди¹²³.

Айшат (ра) дагъыда былай айтханды: “Расю́ллах, бир айны Шабат, Ыйы́кх, Баш кюнлеринде; олбир айны да Башкюню́́ была Орткюню́нде ораза тутувчан еди”¹²⁴.

Хаджи куллу́к

Аллахны Расю́лу, Мекка́ алынгандан сора юч джылчыкны джашагъанды. Бу заманны чинде бир джагъыз джолда “Фарз хаджи́лик” куллугъун тындыргъанды. Мыга да “Саламлашув Хаджи́лик” деп айтылады. Умре куллу́кну ва талай етгенди¹²⁵. [Умре куллугъун да (Меккада джашагъан кѣзювюн санамасак) Медина кѣзювде куру бир джолда етерге мадар тапханды. Й.Н].

Расю́ллах “Ем ашхы куллу́к, аз да болса коюлмай етилип тургъан куллу́кду” дегени киби́к, ерикди́рирча кѣп етилген нафиле / сувап куллу́кну да инсанга кыйын ти́ерин, бу себепден орта дараджаны сайланырын айырып чертгенди. Бу затны юсю́нден айтхан сѣзлеринден бири олду: “Куллугъугъузну́ кю́чю́гюзню́ джетгени чаклы етигиз. Кю́чю́гюзню́ озуп кесигизге кыйынлык салмагъыз”¹²⁶. “Ем

¹²¹ Тирми́зи, Шемяил, б. 50-51; Раиф Ефенди, аак., б. 209-211; Х. Накшибенди́, аак., б. аак., б. 245-248.

¹²² Тирми́зи, Шемяил, б. 51; Раиф Ефенди, аак., б. 211; Х. Накшибенди́, аак., б. аак., б. 248.

¹²³ Тирми́зи, Шемяил, б. 51; Раиф Ефенди, аак., б. 213; Х. Накшибенди́, аак., б. аак., б. 248.

¹²⁴ Тирми́зи, Шемяил, б. 51; Раиф Ефенди, аак., б. 211; Х. Накшибенди́, аак., б. аак., б. 248

¹²⁵ Карагъыз: Тирми́зи.

¹²⁶ Тирми́зи, Шемяил, б. 52; Раиф Ефенди, аак., б. 215; Х. Накшибенди́, аак., б. аак., б. 252.

тыйынчлы – ашхы куллуку, аз да болса куру да етилип турган куллуку¹²⁷”.

Кур’ан окуву

Айшат (ра), Енес бин Мялик (ра), Абдуллах бин Мугъаффел (ра), Катяде (ра), Ибн Аббас (ра), Юмю Селеме (ра), дб. сахабаланы айтханларына кёре, Расюллахны Кур’ан окуву былай болганды: Кур’анны сёзлерин алакат бир фонетика была ким да аңыларча ачык, арив тукум окуй еди. Аваз была да ичинден да окуй еди. Аваз была окуган кёзювюнде, юйню ичиндегиле аны окуганын ешитала едиле, алай а бек кычырып окумай еди. Авазы бир да арив, бир да джагъымлы, джюрекге бек татыган, ким да сюйюп тыңыларча бир хошлукга ие еди. Макамы адамны джюрегин еритирча сейирлик еди. Аны тыңылаганла кайда болганларын унутуп, башха аламлагъа кетип кала едиле. Аваз была окуган кёзювюнде чыртда кошок салмай, тавушун тюрлендирмей, Аллах берген авазы была бир да таза, кесгин окуй еди¹²⁸.

Мухаммат (ас)ны джылагъаны

Расюллахны намаз кылганын гёзет етген бир сахаба алай айтханды: “Расюллахны кёрюрге барган едим. Ол Мубарек намаз ете тура еди. Джылагъанча бир халы болганын сездим. Бу хал алай ачык еди, андан чыкган тавуш, отну юсюне салынган казанда кайнаган сувну чыгарган тавушуна ушай еди¹²⁹”.

Мындан аңылашылганына кёре, Сыйлы Пайгамбарыбыз куллуку етген кёзювюнде кесин таза кёл была Аллахына берип, учунуп куллуку ете еди. Хар еки дуняны ем ашхысы болуп джаратылганын, ахыратда шафагъат етген хакны кесине берилгенин биле турганлайына, Уллу Аллахдан коркуп, Ага болган сюймеклиги была джюреги ёсюп, кётюрюлюп, учунуп ичинде бир ёртен джана еди. Кёлюндеги такырлыкны учу кыйыры джок еди.

Абдуллах ибн Масгъут (Мас’уд) да, Расюллахны Кур’ан окуган кёзювюнде кёзлеринден джыламукла тёгюлгенин хапар бергенди: “Бир кюн Пайгамбар (ас) менден бир кесек Кур’ан окуруму” изледи. Мен да “Я Расюллах, Кур’ан сизге вахй была енгенди, сизни туврагъызда калай окурукма сора?” дегенимде, “Башхасы окуган Кур’анны тыңыларга мен бек сюеме” деди. Мен да Сыйлы Пайгамбарны буйругъуна бойсунуп Ниса сувраны окуп тебиредим... “Хар бир умметден бир шагъат келтирип, сени да алагъа шагъат болуп кёргюзген заманыбызда (аланы) халлары калай боллуку?” (Ниса-аят: 41) деген джерге келгенимде, мубарек кёзлеринден джыламукла тёгюлгенин кёрдюм¹³⁰”.

Бу затны юсюнден Абдуллах ибн Аббас да алай айтханды:

¹²⁷ Тирмизи-Раиф Ефенди-Накшибенди.

¹²⁸ Тирмизи, Шемяил, б. 52; Раиф Ефенди, аак., б. 217-219; Х. Накшибенди, аак., б. аак., б. 254-257.

¹²⁹ Тирмизи, Шемяил, б. 53; Раиф Ефенди, аак., б. 221; Х. Накшибенди, аак., б. аак., б. 257.

¹³⁰ Тирмизи, Шемяил, б. 54; Раиф Ефенди, аак., б. 222; Х. Накшибенди, аак., б. аак., б. 257.

“Расюлуллах, каты авруп тургъан бир кыз сабийчикни койнуна алды, сагъат чаклыны алай турду, сора кызчык джанчыгъын Аллахгъа берди. Бу кёзювде Юмью Еймен (ра) ичин тартып джылап тебиреди.

Пайгъамбар да ‘Кычырык етип джылама’ деп, аны тохтатды, ол да ‘Мен сени джылагъаныңы кёрмегенмеми я Расюлуллах! Бирбирледе сен да джыламаймыса?’ деди. Пайгъамбар да былай джувап етди: ‘Ей Юмью Еймен! Мени джылагъаным тёзюмсюзлюкден тюлдю, кычырык сыйыт да етмейме, мархаматымдан джылайма. Ишексиз, бир му’мин хар турумда хайырны излер, хайыр джолда барыр. ДЖанны алынғаны да бир му’мин ючюн хайырды. Бу себепден Аллахгъа хамд етер”¹³¹. Бу хадисни ачыклагъан алим да алай айтады: “Пайгъамбарны сёзлеринден муну аңыларгъа керекди: ‘Ей, Юмью Еймен! Сен ёлюге джылайса, алай а ёлюк халындан куваныпды, куванғанға джыланырмы?’¹³²”.

Айшат (ра) айтады:

“Расюлуллахны сют карнашы Осман бин Ма’зун ёлген еди. Ол аны катына барып еки кёзюню арасындан уппа етди. Бу кёзювде джыламуклары да тёгюлюп бара еди”¹³³.

Енес бин Малик да былай айтханды:

“Пайгъамбарыбызны кызы Юмью Кулсумну джаназысына джыйылгъан едик Расюлуллах кабырыны катына олтуруп джылай еди”.

Бу бёлюмню, Сыйлы Пайгъамбарыбызны мисирли Марямдан болгъан джашчыгъы Ибрахим ёлгенинде джюреги кюйюп кёзлеринден джыламукла тёгюлгенин оғарлак да айтханыбызны ескертип бошайбыз.

Мухаммат (ас)ны ахлягы /халиси, адеби

Расюлуллах тукум джаны была сый иеси, физик-тёрек ишленғени была да савлуклу, чырайлы; хали ем адеп джаны была да инсанланы ем ашхысы еди. Кур’анда аны юсюнден “Ишексиз сен мийик бир ахлак / хали была джаратылгъанса” (Калам сувра, аят: 4). деб буюрулгъанды. Дагъыда бир аятда былай айтылады: “Ант болсун; Аллахны Расюлунда сизни ючюн, Аллахны ем ахырат кюнню умут етгенле ючюн, Аллахны кёп зикир етгенле ючюн атив бир юлгу барды” (Ахзап сувра, аят: 21).

Асхабдан Беря былай айтханды: “Расюлуллах тюрсюн джаны была да ахлак джаны была да инсанланы ем ативу еди” (Теджрид-и Сарих, ЫХ, б. 251).

Расюлуллахгъа 10 джылны джумуш етген Енес бин Малик аны тюрсюнюн былай айгъаклагъанды: “Расюлуллах инсанланы ем чырайлысы, ем чомарты, ем тавкеллиси” еди (Муслим, Фазаил, б. 48).

Му’минлени анасы Хадижат (ра) Пайгъамбаргъа биринчи вахй келгенинде, аға былай сёлешгенин алгъарак да джазгъан едик:

“Сюйюмчюлюк болсун саға! Сен сёзню тюзюн айтаса, аманатны толусу была саклайса, джувукларыңа кайгъыраса, атив халилисе. Сабырлык

¹³¹ Тирмизі, Шемиял, б. 54; Раиф Ефенди, аак., б. 222; Х. Накшибенді, аак., б. аак., б. 257.

¹³² Тирмизі, Шемиял, б. 52; Раиф Ефенди, аак., б. 217-219; Х. Накшибенді, аак., б. аак., б. 254-257.

¹³³ Ибн Хишам, аак., Ы, 249; Тябері, Тарих-юл Юмем ве-л- Мюлюк, ЫЫ, б. 205; Ибн Кесир, аак., б. 48.

сал! Оллахий мен, сени бу умметни пайгъамбары боллугъуу сунама. Чырт кайгъы етме, тартынма! Аллаху Та'ала сени бир заманда да уялтмаз, мыданлыкъа тюбетмез. Нечюн десең, сен джувукларыңа таза кёллюсе, ишин еталмагъан кючсюзлеге болушаса. ДЖарлылагъа киши бермезликни бересе, киши хайырландырмазлыкны хайырландыраса, халкъа зорлук джетген кёзювде зорлук кёргенлеге болушаса"¹³⁴.

Бир кёзювде асхапны тамадаларындан талайы Айшат (ра)ны кёрюрге барып Расюлллахны халисини юсюнден соргъан едиле. Му'минлени анасы Айшат (ра) да алагъа: "Аны ахлакы Кур'анды" деп джувап етген еди¹³⁵.

Дагъыда Айшат (ра) былай айтханды: "Расюлллах -Аллахгъа хурметсизликни тышында- кеси ючюн дерт тутуп ёч алмагъанды" (Теджрид-и Сарих, ХЫ, б. 276).

Абю Саид-ел Худрî "Адамны мийик дараджагъа джетерине оң берген хая / уят джанындан Расюлллах ем алда еди" дегенди (Теджрид-и Сарих, ХЫ, б. 276).

Бир кече "Мединагъа джав аскер чапханды" деп кувгъун берилген еди. Сыйлы Пайгъамбарыбыз, Абю Талханы джерсиз атына минип тавуш келген джанына атланды, асхаб а бек артда калгъан еди. Тёгерекни гёзет етип кувгъунну бош болгъанын аңылап ызына кайтды, асхабына етер джук болмагъанын билдирди. Бу да аны, керек джерде тавкеллигин кёргюзген юлгюдю.

Енес бин Мялик (ра) алай айтханды: "Расюлллахгъа 10 джылны джумуш етдим. Аллах была ант етип айтама, джағыз бирчик да болса 'уф!' деп, маға хынырак болгъанын кёрмедим (Муслим, Фазаил, 56). Назмучуну бири былай джазгъанды: "Ол, шахадат сёзню (ла)сындан башха, ёмюрде джук излегенге ла / джок деменгенди".

Акра бин Хабисден айтылып келген хапаргъа кёре, Акра, Расюлллахны тувдукчугъу Хасанны еркелетип уппа етгенин кёреди да "Мени 10 сабийим барды, джағыз бирин еркелетип уппа етмегенме" дейди. Расюлллах да аны сёзюн оғурамай былай джувап етеди: "Мархамат етмегенге мархамат етилмез" (Муслим, Фазаил, 65).

Мыңа ушаш башха бир озгъан иш да олду; Айшат (ра) аңылатханға кёре, бир кюн бедевиледен (номад арабла) бир бёлек адам Расюлллахны кёрюрге келедиле. Сёзню бир джеринде аладан бири сахабалагъа "Сиз сабийлеригизни еркелетип бай етемисиз? деп сорады. Ала да 'хов' деп джувап етедиле. Бедевиле ва "Аллах была ант етебиз, бизле сабийлерибизни ёмюрде да еркелетип уппа етмейбиз" дейдиле. Бу сёзлени ешитип тургъан Расюлллах "Да сора, сизни джюреклеригизден Аллаху Та'ла мархаматны да суюмекликни сыдырып алгъан есе мен калай етейим?"деп, мыдах кюйде сёлешгенди (Муслим, Фазаил, 64).

Биягъы Енес айтады: "Расюлллах, биз сабийлеге кошулуп бети ишара бизни еркеле еди" (Муслим, Фазаил, 152).

¹³⁴ Тирмизі, Шемиял, б. 54; Раиф Ефенди, аак., б. 222; Х. Накшибенді, аак., б. аак., б. 257.

¹³⁵ Ибн Кесир, аак., б. 69; Раиф Ефенди, аак., б. 58; Х. Накшибенді, аак., б. 28.

Сабийлени керти кёлден суйгенни, алагъа бакъанны, аланы кемликледен саклагъанны джаханим азапдан кутулургъа себеп боллугъун” куру да ескертип тургъан Пайгъамбарыбызны сабийлери была ююрлерине калай мархаматлы, калай джюрек джагъымлы карагъаныны юсюнден Енес бин Малик ентда алай айтады:

“Мен Расюлллах чаклы сабийлерине, юй ахлуларына мархамат етген бир адам кёрмегенме. ДЖашчыгъы Ибрахим, Мединагъа джувук огъары елледен биринде емчек ананы катында еди. Аллахны Келечиси бизни биргесине алып аны кёрюрге бара еди. Бир джолда Пайгъамбар (ас) ол юйге киргенинде юйню ичин тютюн басып тура еди. Нечюн десегиз, Ибрахимхи емчек анасы гюрбеджи еди. Ишлеген кёзювюнде тютюн тегерекге джайыла еди. Расюлллах уланчыгъын койнуна алып, еркелетип, уппа етип сора Мединагъа кайтды (Муслим, Фазаил, 62). “Хар джан, джаратылгъанда таза, кирсиз, гюнахсызды” деп буюргъан Расюлллах, казаватлада “Мушриклени сабийлерине чырт тиерик тюлсюз” деп аскерине каты буйрук бере еди.

Аллахны Келечиси артыксыз да ёксюз сабийле была джарлы сабийлеге бек джан аврута еди . ДЖетишимсизлик себепли ишлерге кереклиси болгъан кыз сабийлеге айырып ес бёле еди, алагъа атив каралырын, мархамат етилерин, дертлерине болушлук етилерин куру да ескертип тура еди; кеси ва качан да болушуп тура еди. Бираздан хапары айтыллык озгъан ишни бу джаны была уллу магъанасы барды:

“Расюлллахны хызенинде 10 сом бар еди. Кумач сатувчудан 4 сомна бир кёлек алды. Тюкенден чыкгъанында бир джарлы меиналы :

-Ей Аллахны Келечиси! Ол кёлекге бек кереклим сарды, аны маја берирмисе? деди. Ол да кёлекни джарлы адамгъа берди. Дагъыда тюкенге кайтып 4 сомгъа ентда бир кёлек алды. Тюкенден орамгъа атлап бара тургъанлай, бир кулукчу кызчыкны джылай тургъанын есledi. Катына джувук барып нек джылагъанын сорду. ДЖумушчу кызчык:

-Юй ием ун алыргъа деп маја 2 сом берген еди, аны тас етгенме да аја джылайма, деди.

Расюлллах артха калгъан 2 сомну кулукчу кызчыкгъа берди. Алай а кызчык джылагъанын коймады. Пайгъалбар дагъыда:

-Тас етген 2 сомну тапды, енди ва нек джылайса?

-Юйге кайтыргъа кеч калгъанма да енди мени тюерик болурла, деп джылайма.

Расюлллах кызчыкны колундан тутуп, кереклисин алдырып аны юйюне елти. Ешикни аллында сюелип салам берди. Алай а ешик ачылмады. Ючюнчю саламдан сора ешик ачылды. Аллахны Келечиси, биринчи берген саламымы ешитмедигизми? дегенинде, ешитдик Я Расюлллах, алай саламыгъызын тикирар етдирип мубарек тавушугъузну даха кёп ешитирге суйдюк, Саја джаныбыз курман болсун! Былайгъа дери нек кыйналгъансыз? деп, джувап етдиле. Аллахны Келечиси “Бу кызчык кеч калгъанма, деп туюлюрюнден корка еди, аны сизге алып келгенме” деди.

Юйню иеси: “Я Расюлуллах! Сизни, бизни юйюбюзге келиригизге себеп болгъаны ючюн кулдукчу кызчыкны азат етеме” дегенинде, Пайгъамбар (ас) былай сёлешди:

“-Аллах маға берген 10 сом, калай да берекетли еди! Уллу Аллах аны была ем Пайгъамбарына ем мединалы джарлыгъа кёлек кийдирди, бир кызчыкны да кувандырды, аны азат болуруна чурум болду. Ишексиз, чексиз кючю была бизге ырысхы берген Олду”¹³⁶.

Хоншулукну юсюнден Сыйлы Пайгъамбарны айтханларындан талайын ескертирге тыйынчлыды. Аллахны Келечиси былай айтханды:

“Бютёв му’минлени бирбирлерине мархаматда, суйгенде, чомартлыкда, болушувда бир тёрекча кёрлюксе. Ол тёреки бир саны авруса, калгъан санлары аны ачысына джукусузлук была, температураны ёстюрген была болушургъа, бирбирлерин чакырырла. Аврувну берген азабына биргелей катланырла” (Теджрид-и Сарих, XII, б. 128).

“ДЖабраил тохтамаздан хоншу хакны джаклагъанны юсюнден маға осият етип тура еди. Бу осият ол дараджагъа баргъан еди, Аллаху Та’аланы хоншуну хоншугъа мересчи етерин сундум” (Теджрид-и Сарих, XII, б. 130).

Бир джолда Расюлуллах, асхабы тегерегине джыйылып тургъанлай ючайланып ‘оллахий ийман етгенге саналмаз’ деди. Алайда болгъанла: ‘Я Расюлуллах! ийман етгенге саналмагъан кимди?’ деп сордула. Ол да: ‘Ким боллукду, хоншусу (аны) зулмусундан, аманлыгъындан ишангылы болмагъан адам’ деп джувап етди” (Теджрид-и Сарих, XII, б. 134).

“Ыслам А’ламында му’минни му’минге байланганы, ташлары бирбирине кадав байланган хуна кибикди” (Теджрид-и Сарих, XII, б. 134).

Мухаммат (ас) хар ишни низамлы, джоруклу етерге бек ес бёле еди. Муслиманланы да алай болурларын излей еди. Ата бин Ясар айтады: “Пайгъамбаргъа чачы-сакалы бир бирине катышып тургъан бир адам келди. Аллахны Келечиси адамгъа ‘чачын-сакалын тюзелтип’ ичкери алай киририн ескертди. Ол да тышына чыгып чачын-сакалын тюзелтип дагыда ичкери кирди. Расюлуллах да: ‘Биревню чачы-башы шайтанныкыча чакмак болгъандан есе былай болгъаны иги тюлмюдю?’ деди”.

Сыйлы Пайгъамбарыбыз урунугъа бек багъа бере еди. Ма былайда айтылгъан хапарны бек уллу магъанасы барды:

Мединаны юйюр халкларындан бирев, Пайгъамбардан бир джук тилейди. Алай а юйюнде бир кюйюзю была бир кошуну болгъаны белгили болады. Расюлуллах аланы алып келирин буюрады. Ол да алып келеди. Пайгъамбар аланы 2 дирхамгъа сатады да адамгъа “1 дирхамы была юйюге ашарык ал, бири была да 1 балта ал да маға кел” дейди. Ол балта алыргъа кетген кёзювде, Пайгъамбар была

¹³⁶ Ибн Кесир, аак., б. 78.

сахабалары аҗа сап хазырлайдыла. Айтылган адам балтаны алып келгенинде Аллахны Келечиси кеси колу была сапны балтагъа джарашдырады, адамгъа да "Енди тавгъа бар да отун кес да сат, маҗа кёрюнмей 15 кюнню ишле, сора кел" дейди. Адам 15 кюнню ишлеп 10 дирхам чаклы ачха джыйып Расюлллахны аллына келеди. Ол мубарек да былай сёлешеди: "Ишлегениҗ, кыямат кюн тилевчюлени маҗлаиларында тамгалары была келгенлеринден сени ючюн даха хайырлыды".

Мухаммат (ас) джувукла была хоншулагъа, дагъыда калган инсанлагъа таза иннет джорютгенди, ала была атив джашагъанды. Болумгъа кёре бирбирине болушханны, артыксыз да джарлылагъа болушханны бек махтагъанды, бек ашхы кёргенди. Атаны ананы халын билип, аланы сыйлап-джаклап, кереклилерин тындыргъанны ем сыйлы кулук болгъанын айтханлай тургъанды. Кеси увак сабийчик кёзювюнде анасындан ёксюз калган еди, бу себепден анасын тансыклап сагъынып тура еди. Емчек анасы Халиматха да айырып ес бёле еди, аны кереклисин тындыра еди, сый берип джаклай еди. Аны кибик кесине емчек салган Сювейбени да ёлгюнчюсуне дери сыйлап, ёрге тутуп турган еди. Сабийлигинде кесине кыйыны озган Юмю Сюлейм была Юмю Харамгъа, дагъыда сют егечи Шеймагъа да бек сый бере еди, кереклилерине кара еди. Сабийлигинде кесине караган Абюталипни юбийчеси Фатиманы бек ёрге тутуп тувган анасыча кёре еди. Аҗа куру да "Аначыгъым" деп сёлешгенди. Кеси анасыны джумушчусу Юмю Ейменге да "Аначыгъым" деп сёлешювчен еди.

Бютёв бу айтылганладан, Расюлллахны анала была тиширувлагъа каллай багъа бергени аппа ачык белгили болады.

Мухаммат (ас) юнню, орамланы, ашарыкла была ычериклени кирсизлигине, тазалыгына бек ес бёле еди. "Мюслиман, колундан тилинден башхала заран кёрмеген адамды" деп буюргъанды (Теджрид-и Сарих, I, б. 29). Сыйлы Пайгъамбар бу хадиси была муслиманлагъа "адамлыкны, ишангылылыкны" игилигин чертгенди. Дагъыда Аллахны Келечиси "Ётюрюк сёлешгенни, сёзюне табылмагъанны, кесине аманат етилгенни сакламагъанны" аманлыгъын чертип муслиманланы бу затлагъа бек ес бёлюрлерин ескертип тургъанды (Муслим, Ийман: 107). Нечюн десегиз, быллай халили инсанла ишангылылыкларын тас етедиле, джамагъатны аллында сый тапмайдыла.

Расюлллах бек чомарт еди, муслиманлагъа да чомарт болурларын айта еди. Асхабдан ДЖябир бин Абдуллах былай айтады:

"Расюллландан бир джук излесег, ёмюрге "огъай" деген адети джок еди. Изленген зат кесинде бар есе аны хаман бере еди, джок есе ва берирге джюклени еди (Муслим, Фазаил: 56). Айшат (ра) да былай айтханды: "Пайгъамбар, кесине бир савгъа келсе аны, келтиргенге артыгы была кайтара еди" (Тирмизî : 60).

Расюлллах уллуланы хар куру джакланыргъа кереклисин, гитчелени еркелетилирин айтханлай тура еди. Кеси сабийлерин да башхаланы сабийлерин да, орамда кёрген сабийлерин да керти кёлден суюп

еркелете еди. Ол огъай, тап тюшсе, увак сабийлени кеси тюесине миндирип, айландырып куванч аллы ете еди.

Тюзлюкню неден да ёрге тута еди. ДЖан басханны, кеси джараву ючюн башхагъа джакчылык етгенни, адам айыргъанны суймей еди, бу затланы етерге да оң бермей еди. Не биревню хакын ашар еди не да биревге хакын ашатыр еди. Авзундан ёмюрде аман сёз чыкмагъанды. Адепге, сыйгъа, кёзге-кулакгъа келишмеген бир сёз сёлешмегенди, быллай иш да етмегенди. Халкны калаба джеринде давур етгени кёрюлмегенди, кишини рахатсыз етмегенди. Суймеген затын тюрсюню была белгили ете еди. Биревде бир аман халини кёрсе, аңа акыл берген кёзювюнде мыдах етмезге бек ес бёле еди. Бютёв му'минлеге каршчы бек джумушак, бек мархаматлы еди. Кур'анда "Товба Сувра"да былай айтылады: "Ант болсун, сизге аллай бир Пайгъамбар келгенди, сизни кыйналгъаныгъыз аңа бек авур тиеди. Ол сизге бек таза (кёллюдю), му'минлеге да бек джумушак (джюреклиди), мархаматлыды [Товба сувра, аят: 128]. Аллаху Та'ала бу аятда Расюлллах ючюн ["Раюф-ур-Рахийм"= ДЖука джюрекли-мархаматлы"] деген еки сыфатны биргелей айтханды. Башха пайгъамбарлагъа бу дараджада махтав бермегенди. Бу себептен Аллахны Келечиси кеси ючюн алай айтханды: "Мен налат берирге тюл, а'ламлагъа рахмат болургъа деп джиберилгенме".

Башы таргъа тюшген хар инсан чырт тартынмай аңа барып кереклисин айта еди. Аллахны Келечиси авругъанлагъа айырып джан аврута еди, аланы кёрюрге барып сёз была тин кюч бере еди, кёллерин ала еди. Муну кибик джаназылагъа кошула еди, кайгъысёз бере еди, ёлгенни иелерини джюреклерине шошлук берлик алив сёзле была аланы кёллерин ала еди.

Мухаммат (ас) билимге бек ес бёле еди, аны биринчи енчилиги устазлык еди. Муслиманла бир хурма терекни кёлекгесинде, бир юйню салкынында не да Пайгъамбар межгитде джыйылып андан хар затны юренгенлей тура едиле. Муну тышында, межгитни бир кабыргъасына салынған "Суффа" атлы мектап бар еди. Мыңа Ысламны биринчи медирсеси дерге боллукду. Аны бир джанында муслиманла билим юрене едиле, бир джанында да юйю-юйдегиси болмагъан джарлы, джаш сахабала джашай едиле. Суффада бир бирледе 400'ге джувук сохта бола еди. Сыйлы Пайгъамбар кесине келген савгъаланы барын Суффагъа бере еди. Садаканы, зекятны былайда окугъан сохтала была юйсюз джарлы сахабалагъа берилирин излей еди. Нечюн десегиз, Ыслам Динге кёре Пайгъамбар да, юй ахлулары да садака, зекят алыргъа еркин тюлдюле. Енди айтырык хапарабыз олду: Расюлллахны кызы Фатиманы джарлы бир джашаву бар еди. Кол тирменни айландыра айландыра кол аязлары хыпбил болувчан еди. Тирмен тартхан, узакдан сув келтиргенча авур ишле была арып сылыт бола еди. Бир кюн атасындан бир куллукчу тиледи. Ол кёзювде казаватлада алынған гъанимат малла, джюкле, джесирле Мединагъа келтирилип тура еди. Расюлллах кызы Фатимагъа: "Суффачы сохтала

былай джарлы джашагъан бир заманда саџа калай джумушчу берликме?" деп, тилегин унамагъанды¹³⁷.

Бир кюн Пайгъамбарны аллына бир тиширув келди: "Ей Аллахны Келечиси! Мени сизге айтыр бир кереклим барды"¹³⁸ деди. Ол карт бир тиширув еди, кеси да сер болгъанџа ушай еди. Алай а Пайгъамбар: "Ей катын! Мединаны кайсы тийресинде джашай есеџ белгили ет да алайгъа барып саџа болушайым, кереклиџи тындырыргъа кюрешейим" деди. Катын юю таба айланды, Пайгъамбар да ызындан барды, аны кереклисин тындырып кѣлюн алды¹³⁹.

Дагъыда бир кюн бир адам Пайгъамбарны кѣрюрге келди. Тюз туврасына джетгенлей калтырап тебиреди. Муну еслеген Пайгъамбар адамгъа: "Ашхы улан калтырама! Мен патчах туююлме. Курейшден куру гырджын ашап кечинџен бир тиширувну джашыма" деп аны джюрек учунџанын кетерди¹⁴⁰.

Юйню ичиндеги джашаву да уллу кѣллюлюкден узак еди. Айшат (ра)гъа Расюлллахны юйде калай джашагъаны сорулгъанында былай джувап етгенди: "Расюлллах юйге келсе, калгъанладан айры бир енчилик излемей, бизнича ете еди. Кийимини сѣгюлгенин кеси тиге еди, койланы кеси сава еди, юйде кесине тюшген куллукну толусу была ете еди. Базаргъа барып сатув ете еди, джюгюн кеси кѣлтюре еди, Асхабдан бири "еркинлик бер да мен кѣлтюрейим" десе "Хар адам кеси джюгюн кеси кѣлтюрсюн" деп джувап ете еди (Тирмѣзі, Шамайыл, б. 57).

Пайгъамбарыбыз сѣзюне бек бир инсан еди. Берген сѣзюнден ъмюрде да таймагъанды. Кесине, тѣгерегинде джашагъанлагъа, асхабына етилген игиликлени унутмай еди. Тостларын есине тюшюрюп, аланы кѣрюрге барып кѣллерин ала еди. Муслиманлагъа да кесича джюрюрлерин айта еди. Алув-сатув иши бир да ишанџылы еди¹⁴¹. Кѣрген игилигин унутмагъанына да бир юлгю кѣргюзтейик: Хабеш Кыралны келечилери келген едиле. Расюлллах алагъа уллу сый берди, джаклады. Асхапдан бир кавумла "Я Расюлллах! Сен тынчлык тап, алагъа биз карарбиз" дегенлеринде, сыйлы Пайгъамбар былай джувап етди: "Была, Хабешге кѣчген асхабыма ие болуп джер берген едиле, болушхан едиле. Енди мен да аланы етген игиликлерин кайтарыргъа талпыйма"¹⁴².

Кесин кѣрюп таныргъа, Ыслам Динни юренирге деп Мединагъа келген адамла была келечилени, клан-тукум тамадаланы конакча кѣрюп, конак юйледе тынчайтып, атив айтып, излегенлеге устазла берип, динни юренирлерине болушуп, карынларына да каратып алай ашыра еди. Муну была да калмай джол азык да салдыра еди. Былайлык была

¹³⁷ Абдуррахман Аззам, аак., б. 46.

¹³⁸ Ибн Кесир, аак., б. 87; Тирмѣзі, Шамайыл, б. 55.

¹³⁹ Ибн Кесир, аак., б. 88; Тирмѣзі, Шамайыл, б. 55.

¹⁴⁰ Абдуррахман Аззам, аак., б.36-37.

¹⁴¹ Абдуррахман Аззам, аак., б. 38.

¹⁴² Абдуррахман Аззам, аак., б. 36-37.

конакла, ёмюрлюкге унуталмазча атив ескеривле была Мединадан айрыла едиле.

Мут'им бин Адий Курейшни алда саналган адамларындан еди. Пайгамбарыбыз Таифлиени Хак Динге чакырып ызына кайтхан кёзювюнде, Араб адетлеге кёре Меккяга кирир ючюн, шахарны танылган адамларыны биринден еман=аркага алу, коруулав хак табарга керек еди. Да ма ол заманда Мут'им бин Адий Расюллахны корууларга джюкленген еди. Артда, Бадр Казаватда Мут'им бин Адий бир муслиман аскерни колундан ёледи. Казаватдан сора, курейшли джесирлени юсюнден онов етилген кёзювде Аллахны Келечиси былай айтады: "Мут'им бин Адий ёлмей, джесирлени азат етилирин менден излесе еди, фидя алмаганлай барын азат етер едим"¹⁴³. Бу болган иш да Пайгамбарыбызны, кёрген игилигин унутмаганына шагъатлык толтурады.

Мухаммат (ас) политик, экономик, тостлук сёзлешмелеге бек каты ес бёле еди. Ёмюрде ызына кайтханы кёрюлмегенди. Худейбия Сёзлешме етилген заманда, Хуза'а Клан Медина джанлы, Беню Бадр Клан да Мекя джанлы болуп кагытха кол салган еди. Артда Бадр Кланни аскерлери Хуза'а Кланга чабыул етгенинде, хузаачыла Мухамматдан болушлук тиледиле. Ол да чырт мурукгу етмей аскер болушлук джиберди. Билингени кибик, бу болган иш Меккяны алынырына себеп болады. Меккя ва айтханын етдиралмазлык бир кланга арка болмазга, аны сёзлешмеге кошуп джуваплылыгын юсюна алмазга керек еди. Бадр Кланни Хуза'а Кланга чапханы Худайбия Сёзлешмени бузулуруна себеп болду, бу себепден Расюллахны сёзлешмеге табылмаганын киши да айталлык тюдю¹⁴⁴.

Сыйлы Пайгамбарыбызны атив халисини юсюнден ахыр сёзюбюзню айтып бу бёлюмню бошайык:

Ол, инсанланы тюз иннетли болурларын, ишлегенден каджыкмазлыкларын, такыр кёллю ем кошаксыз болурларын; еринчекликден, ётюрюкден, мархаматсызлыктан, уллу кёллюкден кери болурларын буюрганды. Инсанланы бирбирлерин суюп джакларга керекли болганларын, бирбирлерине тирев болурларын, джуваплылыктан джанламазларын, инсанлыкга кулук сезимлерин куруда ёрге тутарларын суюгенди.

УММАХАТ-УЛ-МУ'МИНИН (Му'минлени Аналары)

Расюллахны юбийчелерине муслиманла "Уммахат-ул-Му'минин" = Му'минлени Аналары" дейдиле. Бу сыйлы тиширувланы атлары былайды: Хадижат (ра), Савда (ра), Айшат (ра), Хафса (ра), Зайнеп бинти Хузайм (ра), Юмю Селеме (ра), Зайнеп бинти ДЖахш (ра), ДЖувейрия (ра), Юмю Хабийбат (ра), Сафият (ра), Меймюне (ра), Мисирли Марям, Райханат.

¹⁴³ Абдурахман Аззам, аак., б. 37.

¹⁴⁴ Раиф Ефенди, аак. б. 230-234.

Мисирли Марям была Райханатны, Расюллулахны каравашлары (джариялары) болганын айтхан тарихчиле болганы кибик, юбийчелери болганын айтхан тарихчиле да бардыла¹⁴⁵.

Расюллулахны Хадижатдан болган сабийлери: Касым, Таййиб (Абдуллах), Тахир, Рукуя (Аркуят), Зайнеп, Юмю Кулсум, Фатимат. Ал сабийини аты Касым болганы себепли, ол заманны меккялылары Мухаммат (ас)гъа "Аб-ул-Касым=Касымны Атасы" дегендиле. Сабийлеринден Таййиб была Тахирден калганла пайгамбар болурундан алгъа тувгандыла*.

Пайгамбарны тамада кызы Аркуят, атасы пайгамбар болгунчу Абюлахабны джашы Утбе была юленгенди. Мухамматгъа пайгамбарлык берилгенден сора Утбе атасыны сёзю была Аркуятны койганды. Ол да атасыны юйюне кайтханды. Артда Осман (ра) была юленип Хабешге кёчген муслиманлагъа кошулганды. Сора, Меккягъа кайтып алайдан да Мединагъа кёчгенди. Бадр Казаватны кюнлеринде авруп кеси увахдысы была авушханды. Зайнеп атлы кызы, Абул-Ас атлы адам была юленгенди. Ыслам Дин келгенден сора Абул-Ас Хак Динге кайтыргъа унамагъанында еринден айрылып Мединагъа кёчгенди. Муну ызындан Абул-Ас да узаймай муслиман болуп Мединагъа келгенинде, Расюллулах джагъдан неках етип аланы ентда бир юлендиргенди. Болса да Зайнеп кёп джашамагъанды, Хиджиратны 8-чи джылында авушханды. Юмю Кулсум атлы кызы ва Абюлахабны бирси джашы Утейбеге некахланып тура еди. Абюлахап бу юйлюкге каршчы болганы себепли бир отовгъа джыйылмагъанлай айрылгандыла. Артда Мединада Аркуят авушхандан сора, Юмю Кулсум Осман (ра) была юленгенди. Пайгамбарны еки кызын алганы себепли Османга "Зиннурейн = Еки нюрню иеси" деп айтылганды. Кулсум да Хиджиратны 9-чу джылында авушханды. Ем гитче кызы Фатимат Алий (ра) была юленгенди. Андан Хасан была Хусейин атлы еки джаш тапханды. Пайгамбарны тукуму бу еки джашдан келеди.

Сыйлы Пайгамбарны тукумундан болганлагъа "Сеййид" дейдиле. Муслиманла Пайгамбарны тукумундан келгенлеге уллу сый бередила [Алай а бу заманда керти 'Сеййид'ни билген кыйынды. Хар ким кесине 'Сеййид' деп кояды. Й.Н].

Мухаммат (ас)ны Фатимадан калган сабийлери кесинден алгъа авушхандыла. Фатимат да атасындан сора кёп бармай, 6 ай сора бу дуниядан авушханды.

Пайгамбарыбызны сабийлерини бары (Ибрахимден калганла) Хадижат анабыздан болганды.

145

* Класик тарыхчыла была бир кавум заманыбызны авторлары бу артда айтылган еки тиширувну сотсиал статютюн джарие / караваш болганын айтадыла. [Ибн Са'д, Ибн Абди'л-Берр, М. Асым Кёксал, Хамийдуллах, Елмалылы Хамди Языр]. Бир кавум илму-излемчиле да быладан мисирли Марямны хур / азат бир тиширув болуп, Расюллулахны юбийчеси статютюнде болганын айтадыла [Шиблі, М. Зекайи Конрапа].

Ибрахим ем кичи сабийиди, мисирли Марямдан тувганды, 18 айлык болуп авушханды.

Пайгъамбарны Хадижат была Марямдан калгъан юбийчелеринден сабийи болмагъанды.

Пайгъамбарны юбийчелерини муслиманланы аналары болгъаны Кур'анда айтылады (Анзап сувра, аят: 6)¹⁴⁶.

Мухаммат (ас)ны, пайгъамбарлык келгенден сора Хадижат была 10 джыл джашагъаны белгилиди. Ол авушхандан сора кёп тиширув была юйленгенини тюрлю тюрлю себеплери, хикматлары барды. Барын Аллаху Та'аланы буйругъу была алгъанды, некахлагъанды.

Айшат была Хафсат кара таныгъан, окув-джазув билген тиширувлад едиле. Бири Абубекирни кызы, бири да Умарны кызы. Расюллулах быланы екисин да тиширувлагъа устаз етгенди. Бир башха джаны была карасак а Пайгъамбарны ем сыйлы еки сахабасы Абубекир была Умар аџа кайын ата болгъан сыйны табхандыла. Бу зат, алагъа Аллаху Та'аланы ашхы бир насыбыды.

Мухаммат (ас)ны бир кавум юйлюлюклери аны мархаматынданды. Хабешге кечген муслиманладан Юмю Севдени ери ёлюп, Юмю Хабийбени (Хабийбатны) ери да Хыристиян динге кайтып екиси да башиесиз каладыла. Алай а хар тюрлю кыйынлыкъа, зорлукъа тёзюп Ыслам Динге каты байланып джашаргъа кюрешедиле. Юмю Севде Мекка кёзювде, Юмю Селеме да Медина кёзювде ызларына кайтадыла. Юмю Севде ем карт ем да кемизли тиширув болгъанды. Хадижат авушхандан талай джыл сора Расюллулах, муслиман болгъаны себепли кёп кыйынлык сынагъан бу тиширувну некахына алып аџа сый бергенди. Хабийбат а Пайгъамбарны ем каты джавларындан меккалы мушрикдени тамадасы Абюсуфянны кызы еди. Ери Хабешде Хыристиян Динге кайтхандан сора аны да кайтарыргъа кюрешгенди, алай а ол хар зорлукну кёзге алып Ыслам Динден айрылмагъанды. Мекка атасыны катына барыргъа да корка еди, ол аны меджус динге кайтарыргъа кюреширек еди, бу себепден Хиджиратха дери Хабешде бек кыйын джашагъанды. Аллахны Келечиси бу мубарек тиширувну некахына алып аџа сый бергенди ем да атасы Абюсуфянны джавлугъун шош етгенди. Билингени кирик Абюсуфян кызы Пайгъамбаргъа баргъандан аз сора, Мекка алынырдан аз алгъа муслиман болгъанды.

Мухаммат (ас)ны бир кавум юйлюлюклери да меджус кланланы муслиман етер ючюндю. Зайнеп бинти Хузайма была Меймюнени аталары уллу кланланы тамадалары едиле. Бу тиширувланы себеби была ем тостлук куралгъанды ем да айтылгъан кланланы бютёв адамлары Хак Динге кайтхандыла.

Казаватда джесир алынган бир еки тиширув была да юйленгенди, муну да себеплери барды. Сафият была Джувейрия быладандыла.

¹⁴⁶ **Анзап сувра, 6:** "Пайгъамбар, му'минлеге кеси джанларындан да джувукду. (Аны) юбийчелери да аланы аналарыды. Джувукла ва Аллахны Китабына кёре (тюб юлешгенни юсюнден) бирбирлерине калгъан муслиманла была мухаджирледен даха джувукдула. Алай а тостларыгъызгъа джарашыву была бир осият салгъаныгъыз муну тышындады. Была китапда джазылыпдыла".

Бурун заманда урушта джесир етилген инсанла, хорлам алгъан аскерлени арасында юлешине еди. Беню Мусталык атлы клан была етилген казаватда алынган джесирлени юлешилген кёзювюнде клан тамаданы кызы ДЖувейрия Пайгъамбарыбызгъа теджелгенди. Ол да аны азат етип кеси разылыгъы была некаяхына алгъанды. Муну кёрген Ыслам аскерни бары джесирлерин азат етгенди, ала да куванч аллы болуп бары Ыслам Динге кайтхандыла.

Сафият да хайберли бир клан тамаданы кызы болуп Пайгъамбаргъа теджелгенди, ол да аны азат етип кеси разылыгъы была некаяхына алгъанды.

Мухаммат (ас) муслиманлагъа да бютёв инсанлагъа да алив юлгюдю. Бурунну аман ишлерин, аман адетлерин тюзелтген кёзювюнде бир бирледе кеси юлгю болгъанды. Зайнеп бинти ДЖахш была болгъан юлгюлюгю бурунгу джарамагъан адетлеринден бирин джок етерге юлгюдю. Бурун заманда арабла кеслерине сабийликге деп юелерине алгъан сабийлерин кеси тувгъан сабийлерича кёрюп аланы кеси тукумларына коша едиле, ёлселе тюблерине да мересчи ете едиле. Ыслам Динге кёре бир еркишини джашындан тул калгъан сабийи была юленгени харам етилгенди. Зейд бин Харисе да пайгъамбарны джашлыгъы еди. Бу болумгъа кёре бир адамны джашлыгъындан тул калгъан катыны да атасына харам болургъа керек еди. Аллаху Та'ла бу бурунгу джарамагъан адетни вахй была джок етгенди, сабийликни керти тувгъан сабий болмазлыгъын билдиргенди (Ахзап сувра, аят: 37).

Расюлутлахны джашлыгъы Зейд, юбийчеси Зайнепден айрылгъандан сора, Аллаху Та'ла вахй была Пайгъамбаргъа, джашлыгъындан айрылгъан тул юбийчеси Зайнепни кесине неках етип калгъанлагъа юлгю болурун билдиргенди. Былайлык была джашлыкны тувгъан джашча болмазлыгъы ачык болгъаны кирик, андан айрылгъан тиширувну джашлыкны атасы была юленерине бир тыйгыч болмагъаны да муслиманлагъа билдирилгенди.

Мухаммат (ас) юбийчелерине теу карагъанды. Алагъа куру да болушуп тургъанды. Бирине да джан басмагъанды. ДЖауыз бирине хыны етмегенди, кычырып сёлешмегенди. Ол огъай есеу, кийимини сёгюлгенин кеси тикгенди. Аны тиширувлагъа берген сыйы бютёв инсанлыкгъа ёмюрлюкге юлгю болур дараджада мийикди, ашхыды. Аллахны саламы аны юсюне болсун...

Китапны Тюрк тилде аты: Алемлеге Рахмет Хз. Мухаммед

Автору : Проф. Др. Хюсейин Алгюл

Биринчи басмаланыву : октябрь 1994 – Анкара

**Китапны Тюрк тилде басмалагъан : Тюркие Диянет Вакфы Китабеви
(Тюркия Дин Куллук Фонтну Библиотекасы)**

Басмаланган джери : Тюркие Диянет Вакфы Басымеви - Анкара

(Тюркия Дин Куллук Фонтну Басма юйю) -

Анкара

Яйын № (Басма №) : 151

Ислам Буююклери Дизиси: 2 (Ыслам Тамадаланы Тизгини: 2)

Тюрк тилден Карачай

тилге кёчюрген : Ылмаз Невруз (Сылпагъарланы Ылмаз)

Кёчюрюлюв тарыхы : Майыс 1995 – Ескишехир

yilmaznevruz.net